

DET GODE LIV PÅ SØRLANDET OG TRADISJONELLE KJØNNSROLLER

DET GODE LIV PÅ SØRLANDET OG TRADISJONELLE KJØNNSROLLER

Dag Ellingsen og Ulla-Britt Lilleaas

Universitetet i Agder

Senter for likestilling

Skriftserien nr. 153e

123 sider

ISSN: 1504-9299

ISBN: 978-82-7117-679-2

© Universitet i Agder, 2010

Postboks 422, N-4604 Kristiansand

Design: Universitet i Agder

Emneord
Likestilling
Kjønnsroller

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Sammendrag.....	5
1 Innledning.....	11
2 Det gode liv på Sørlandet	13
2.1 Kari Henriksen, Fævennen og sørlandsverdiene	13
2.2 Religion og anti-materialisme	15
3 En kvantitativ analyse av menn som målbærer tradisjonelle likestillingsholdninger	19
3.1 Hva er det å være umoderne eller tradisjonell?	19
3.2 Metode	21
3.3 Hva mener den tradisjonelle mann om likestilling?	23
3.4 Hvilke spørsmål skiller best ut de likestillingskonservative?	24
3.5 Den statistiske konstruksjonen av den tradisjonelle mannen.	30
3.6 Flest tradisjonelle i Agder.....	32
3.7 Er de tradisjonelle konsistent tradisjonelle på likestillingsfeltet?	33
3.8 De tradisjonelles bakgrunn	36
3.9 Holdninger: Nyanser i tradisjonalitet	46
3.10 Lydighet, respekt	60
3.11 Livskvalitet	67
3.12 Distinksjoner.....	69
3.13 Oppsummering og sammendrag – kapittel 3.....	71
4 Med de tradisjonelles egne ord og presentasjoner	75
4.1 Fokusgruppene.....	75
4.2 Funn	79
4.3 De religiøse lederne	89
5 Oppsummering og diskusjon.....	95
5.1 Moralsk minoritetsmakt ?	96
5.2 Fortellingen om det gode sørlandsliv	99
5.3 Frie valg: Et villet eller måttet liv?	100
5.4 Agder i utakt?	106
5.5 Modeller for et balansert liv?.....	107
5.6 Vet vi egentlig hvordan folk lever?	112
Vedleggstabeller	113
Litteraturliste.	119

Forord

Senter for Likestilling, Universitetet i Agder har søkt og fått et prosjekt fra Barne-, likestillings og integreringsdepartementet med tittelen ”Umoderne menn på Agder”. Samtidig har Agderforskning ved seniorforsker Dag Ellingsen arbeidet med et prosjekt om ”Det gode liv på Sørlandet” finansiert av Sørlandets kompetansefond. Underveis i den statistiske og mer kvalitative tilnærmingen til dette forskningsfeltet, ble det mer og mer tydelig at de to prosjektene ”løp sammen”. Vi opplevde at vi satt med viktige grupper med holdninger og levemåter som på mange måter var essensen av det som i deler av regionens retorikk blir framstilt som det spesifikt sørlandske.

Vi takker Barne-, likestillings og integreringsdepartementet og Sørlandets Kompetansefond for viktig støtte til et viktig prosjekt, Vi tror vi har begynt å lodde dypt i Sørlandets likestillingsproblematikk. Prosjektet gir samtidig betydelig innsikt i regionens levekårsproblematikk, og hvordan de to problemfeltene på mange vis henger sammen. Her skulle det også være mye interessant for dem som er opptatt av næringspolitikk i regionen.

Viktig for prosjektet har også vært abonnementet på Synovates Norsk Monitorundersøkelse, samt dyktig bistand til gjennomføring av fokusgruppene omtalt i prosjektet. Direktør Erik Dalen i Synovate har også lest og kommentert viktige deler av rapporten.

Seniorforsker Dag Ellingsen har skrevet det aller meste av rapporten. Professor Ulla-Britt Lilleaas, Senter for likestilling, Universitetet i Agder har skrevet deler av kapitlene 4 og 5 og bidratt med innspill til hele rapporten. Forsker May-Linda Magnussen har kommet med verdifulle innspill til kapitlet om fokusgruppene. Seniorrådgiver Nina Jon ved Reform – ressurscenter for menn har lest hele rapporten og kommet med viktige kommentarer. Hun har også deltatt i ett av intervjuene med religiøse ledere. Seniorrådgiver Helge Røed har som alltid vært en verdifull diskusjonspartner. Forsker Steinar Sørheim har bearbeidet dataene fra Norsk Monitor til tabeller etter våre ønsker. Takk også til Siri Boquist, Statistisk sentralbyrå, for hjelp med forsideutformingen. Ellingsen og Lilleaas står imidlertid ansvarlige for denne rapportens innhold.

Dette er et prosjekt som på mange måter peker framover, og avslutningsvis peker vi kort på noen viktige felter å gå videre på.

Kristiansand 11/11-2010

Sammendrag

Vi begynner rapporten med en kort presentasjon av hva som i moderne medieoffentlighet og i forskningssammenheng blir presentert som særlige ”Sørlandsverdier”. Dette er ikke en diskursanalyse, men en presentasjon av viktige eksempler på hvordan noen knytter sammen et handlingsmønster og en form for regional identitet. En slags essens i det som framstilles som særlige sørlandske verdier og handlingsmønstre, er verdien av et mer tradisjonelt kjønnsrollemønster og særlig i forholdet til ansvar for barn. I neste kapittel ser vi på hvordan og i hvilket omfang disse verdiene kommer fram i en kvantitativ, representativ holdningsundersøkelse.

Vi har brukt Synovate MMIs undersøkelse ”Norsk Monitor” (NM) til å definere en gruppe menn – både i Agder og Norge ellers – som har mer konservative eller umoderne holdninger på likestillingsfronten enn det store flertall av norske menn. Vi har brukt en kombinasjon av to spørsmål fra NM. Det første handler om hvordan man mener fordelingen av det lønnede arbeidet mellom kvinner og menn bør være. Det andre går på hvordan man bør fordele ansvaret for barna mellom to samboende/gifte partnere. Det er brukt fire årganger av undersøkelsen (2001-2003-2005-2007) for å få et tilstrekkelig stort Agderutvalg.

Flere konservative i Agder

Med dette utgangspunktet fikk vi definert en gruppe likestillingskonservative menn som utgjorde rundt 20 prosent av alle norske menn i utvalget, og rundt 28-29 prosent i Agder. Det er altså klart flere slike konservative menn i Agder enn ellers, og en sammenlikning av alle landets fylker viser at andelen er høyest i de to Agderfylkene samt i Rogaland og Oppland. En gjennomgang av andre spørsmål knyttet til likestilling, viste at også disse spørsmålene ga tydelige utslag hos de likestillingskonservative slik vi har definert dem, og at konservatismen gjennomgående er størst i Agder. Merk også at andelen konservative kvinner i Agder er klart over landsgjennomsnittet for dette kjønn, men langt under mannsandelen særlig i Agder, men også i landet ellers. Et annet viktig poeng er imidlertid at positive holdninger til likestilling er i klart flertall både i Agder og resten av landet

Flere unge konservative i Agder

I den videre analysen ser vi på fire grupper: 1) likestillingskonservative menn i Agder 2) øvrige menn i Agder 3) likestillingskonservative menn i landet for øvrig 4) øvrige

menn utenfor Agder. De konservative i Agder kjennetegnes ved å ha om lag like andeler i alle aldersgrupper, unntatt den mellom 40 og 49 år der andelen er lavere. I resten av landet er de tradisjonelle særlig godt representert blant de eldste aldersgruppene (over 60 år). Vi spør om dette kan si noe om sosialiseringen av barn og unge i Agder. De konservative bor i høyere grad i mer spredtbygde strøk enn andre, og opplever livet på landet som det gode liv. Ruraliteten gir seg også utslag i et solid inntak av viltkjøtt! De er oftere gift, særlig i Agder. I Agder er det også få likestillingstradisjonelle som velger å leve som samboende. Få tradisjonelle i Agder bor alene, mens de tradisjonelle i resten av landet er aleneboere i samme grad som øvrige norske menn.

Tradisjonelle i Agder har færre med lav utdanning

De tradisjonelle i Agder har et utdanningsnivå som er på høyde med landsgjennomsnittet i NM (hvor de lavest utdannete er underrepresentert), mens utdanningsnivået blant konservative i landet ellers er under det samme gjennomsnittet. Inntektsforskjellene mellom gruppene er beskjedne, men særlig for Agder har husholdningsinntektene en tendens til å ”klumpe seg rundt gjennomsnittet”, dvs at det er få husholdninger med lav og få med høy inntekt. Få lavinntekter skyldes at så få av dem bor alene, og at få lever av trygd. Fraværet av høye inntekter kan skyldes at få av dem har ektefeller eller samboere som har høyere inntekter. De tradisjonelle i resten av landet skiller seg ut ved at relativt flere av dem står utenfor arbeidslivet ved å være alderspensjonister, trygdete ellers eller arbeidsløse. Her er de konservative i Agder mer på linje med landsgjennomsnittet. De har også en litt høyere andel selvstendige næringsdrivende enn snittet. **Kort sagt virker de konservative/tradisjonelle i Agder som en gruppe som er noe mer i sosial posisjon, altså mer sosialt inkludert enn de tradisjonelle i landet ellers.** Men vårt materiale er tallmessig lite, og bør behandles med varsomhet. Det har imidlertid en styrke i konsistensen og retningen på funnene.

Krf mot Frp

Politisk står de konservative mennene, ikke overraskende, til høyre. Men det er viktige forskjeller: Mens de tradisjonelle i Agder har stemt Krf, Frp og Høyre i denne rekkefølgen, velger de andre tradisjonelle Frp foran H og Ap. Krf foretrekkes i mindre grad enn Sp, det siste partiet appellerer ikke spesielt til de konservative i Agder. Preferansen for Krf hos de Agderkonservative er interessant fordi den peker mot noen av de viktigste særtrekkene hos denne tradisjonelle mannsgruppen:

De er religiøst orienterte i langt høyere grad enn andre konservative. Dette viser seg i andelen personlig kristne, andelen som mener religionen er viktig i hverdagens valg, andelen som støtter religiøse organisasjoner, tror på Gud osv. De er særlig orientert mot tradisjonelle familieverdier, for eksempel ved sin støtte til kontantstøtten og sin negative holdning til partnerskap for homofile. De tradisjonelle i Agder er også i særlig grad redde for moralsk forfall, og for at framtidens samfunn skal bli verre enn dagens. Men samtidig er de opptatte av at mange barn er et ideal for en familie.

Litt slappere arbeidsmoral?

Begge de tradisjonelle gruppene, det vil si likestillingskonservative menn både i Agder og i landet ellers, har negative holdninger til manglende respekt for lov og orden, de er opptatte av mange tradisjonelle verdier kort og godt. Holdningene til innvandring og etnisk mangfold er ikke særlig positive i noen av gruppene. Men de tradisjonelle i Agder har en mer positiv innstilling til u-hjelp og til å prioritere hjelp til trengende utenfor Norge generelt. Agderkonservative peker seg også ut på en annen front: De er ikke positive til at folk blir hjemme fra jobben uten egentlig å være syke, det er det ingen av gruppene som er. Men de tilhører den mest liberale gruppen på dette feltet. De er også den gruppen som i størst grad kunne tenke seg å leve av rentene av en lotterigevinst framfor å arbeide for samme økonomiske utbytte. Utslagene er ikke veldig store her, men de går i motsatt retning av hva man ellers finner i materialet.

Ikke overraskende er de tradisjonelle i Agder oftere avholdsmennesker i forhold til alkohol. Mer overraskende er det at de har normale andeler som drikker ofte, men har lavere andeler som er i den vanligste måteholdsgruppa (drikker av og til).

Høyere lykkenivå

De tradisjonelle i Agder ser ut til å ha høyest livskvalitet blant de fire mannsgruppene i materialet, mens livskvaliteten er lavest blant de tradisjonelle i landet ellers. Kvaliteten er målt som et svar på et spørsmål om opplevd lykke, og har høy validitet (Hellevik 2008). Antakelig er variasjonen i lykkenivået i disse gruppene forårsaket av først og fremst få enslige i den tradisjonelle gruppen i Agder. Religiøsitet er også en faktor som allment påvirker lykkenivået, men i på langt nær grad samme grad som det å leve sammen med andre (Hellevik 2008).

Interessant er det også at tradisjonaliteten, både i Agder og ellers, virker gjennomført - sogar i matveien.

I etterkant av denne kvantitative tilnærmingen gjennomførte vi to kvalitative delprosjekter som er med å utdype det bildet som er skapt i gjennomgangen av Norsk Monitor. Den første tilnærmingen var tre fokusgrupper med likestillingstradisjonelle menn og kvinner i forskjellige aldersgrupper. De viktigste inntrykkene herfra var:

Familie, mor og barn i fokus

-Det er et nært og harmonisk familieliv og høy prioritering av samværet med barn som står særlig sentralt i deres liv.

-I alle tre gruppene finner vi engasjement og glede over relasjonene til og samværet med partner og barn, men også med egne og ektefelles foreldre, søsken og søskenbarn

Sørlandet versus Oslo

-Forankringen av Sørlandets verdier gjøres særlig tydelig i relasjon til Oslo-området. De nøler med å karakterisere nordmenn flest, og søker derfor mot hovedstaden når de skal sammenlikne egne og andres standarder.

-Respondentene reflekterer sterk personlig identifikasjon med hva de opplever som viktige og riktige valg når det gjelder prioritering av familie, venner og lokalsamfunns- liv – det nære miljø.

Liten jobbinteresse

-Vi observerer en lavere interesse for egen karrieremessig realisering, særlig blant kvinnene. Heltidsstilling er nok ok, men ikke så lenge barna er små. Det er viktig å trives i jobben, men jobben i seg selv virker ikke like viktig for dem som hva de opplever er tilfelle i Oslo-området.

-Engasjementet i lokalsamfunnet reflekteres også i det lokale friluftslivet – deltakerne mener å bruke mer fritid i naturen enn Oslo-befolkningen, og observerer et sterkt foreldreengasjement i idrettslag.

-Mennene, og i særlig grad den eldste gruppen, framstår som mer utpreget konservative og tradisjonelle med hensyn til kjønnsroller enn kvinnene.

Frie valg

Den andre kvalitative tilnærmingen er et lite knippe intervjuer med religiøse ledere: Her ble mye av inntrykket fra den kvantitative tilnærming og fokusgruppene bekreftet. Lederne ga også uttrykk for at likestillingen måtte kjennetegnes av frie valg, og at likestillingens grenser måtte forstå ut fra at kvinner og menn biologisk og psykologisk var (skapt) forskjellig.

De protesterte imidlertid mot mulige innslag av svakere arbeidsmoral, tvert i mot oppfatter de den religiøse forankringen som sterkt knyttet til en haugiansk pietisme også på denne fronten.

Positivt formulert motstand mot likestilling

Samlet finner vi holdepunkter for å si at likestillingsskepsisen i Agder synes klarere forankret i positivt formulerte verdier, enn de holdningsmønstre man ser konturene av hos konservative andre steder i landet. Et mer likestilt samfunn blir satt opp som en kontrast til det særegne, gode liv som leves på Agder. Det kjennetegnes av mindre stress, mer religion og refleksjon, en bedre oppvekst for barn og en fornuftig arbeidsdeling hjemme: Mor og far gjør det de er best til.

I tillegg til at dette livet er godt i seg selv, blir det også gjort til en markering av regional identitet. Dette er noe vi gjør og velger i Agder, som kontrast til hva noen inne i Oslo ønsker at vi skal gjøre.

Moralsk minoritetsmakt?

I sum kan det synes som et problem å endre holdninger og atferd i Agder, man har det jo så bra! Det er imidlertid god plass til nyanseringer og diskusjoner her. For det første må det påpekes at de likestillingskonservative tross alt synes å være i mindretall. Like fullt synes det som om de får prege en regions identitet i større grad enn deres antall og andel skulle tilsi, tatt i betraktning Agders svake likestillingsposisjon i landssammenheng. Kan det være slik at de på en måte utgjør en form for moralsk hegemonisk maktfaktor?

Må vi revurdere noen av oppfatningene av den nye religionen på Sørlandet som en religion med færre livsstilspåbud enn pietismen? Må vi også nyansere en utbredt faglig oppfatning av moderne protestantisk maskulinitet som lite maskulin og lite maktorientert?

Et romantisert og identitetsskapende bilde?

For det andre må bildet av de regionale særtrekkene nyanseres. Er bildet romantisert? Mangler det forankring i reelt levd liv på Sørlandet? Hvem er det egentlig som vil leve det saktegående, rolige livet? Hvem tror på verdien av fred og ro? Hvilke funksjoner for familieliv og næringsliv har dette bildet av fred og ro?

Hvem gjør egentlig frie valg?

For det tredje: Valget av en annen livsstil blir framhevet som en demokratisk rett. Man må ha rett til å velge annerledes enn det sentralmakten i Oslo ønsker at man skal gjøre. Dette reiser den vanskelige diskusjonen om hvem som i realiteten foretar frie valg, og hva det kreves av en sosial aktør før hun kan sies å velge ”fritt”. Et viktig poeng her er muligheten til å vurdere konsekvensene av sine egne, frie valg. Problemet er særlig tydelig når valgene i hovedsak angår barn, altså mennesker man velger på vegne av. Vi resonnerer derfor noe rundt mulige konsekvenser av de sørlandske valgene, både for barn og kvinner og for samfunnets bærekraft økonomisk og sosialt. Dette blir en svært tentativ diskusjon.

Finnes det en gylden middelvei?

Avslutningsvis reiser vi en annen viktig diskusjon: Hva er fordelene og ulempene ved å leve et rolig liv? Hva er fordelene og ulempene ved et såkalt ”karriereliv”? Finnes det noen gylden middelvei?

1 Innledning

I offentlig debatt om levekår og livskvalitet på Sørlandet blir det ofte referert til uttrykk som ”Det gode liv” på Agder eller Sørlandet. Man snakker om særegne ”Sørlandsverdier” knyttet til organiseringen av omsorg for barn, avveiningen mellom arbeid og fritid, og fordelingen av lønnet og ulønnet arbeid mellom kjønnene innenfor rammen av familie og arbeidsliv. Det gode liv og Sørlandsverdier er honnørord som skal markere en landsdels egenart, men som også er tillagt positive effekter: Kvaliteten på omsorg for barn skal heves. Både barn og foreldre skal oppleve mindre tidspress. Foreldrene, og særlig mødrene, skal oppleve mindre press mot jag, karriere og materialisme. Resultatet skal være mer harmoniske mennesker som lever i pakt med samfunnets normer, og har evne til nestekjærlighet og egenomsorg.

De handlingsvalgene som foreskrives under de to honnørvignettene, vil ofte rubriseres som tradisjonelle. Noe av retorikken er kjønnsnøytral, men i praksis er Sørlandet et sted der det velges mer tradisjonelt enn i resten av landet. Mor er lengre hjemme med barna, far tar ut kortere fedrepermisjon, flere benytter seg av kontantstøtte, kvinner jobber oftere deltid og tjener langt mindre enn menn, og kvinner når sjeldnere opp til lederstillinger, for å nevne noen viktige trekk (Ellingsen 2010).

Vi antar at det er et sammenfall eller samsvar mellom det som uttrykkes med Sørlandsverdiene, og det som kommer til uttrykk i mer konservative handlingsvalg på Agder. Vårt første anliggende er derfor å bli bedre kjent med hvem og hvor mange det er som forfekter tradisjonelle kjønnsholdninger i landsdelen. Dette gjør vi både gjennom kvantitative tilnærminger (surveydata), og flere kvalitative grep. Vi har, på basis av en kvantitativ utvelgingsprosedyre, skaffet fokusgrupper med tradisjonelt orienterte egder av begge kjønn. Til slutt har vi hatt informantintervjuer med et lite utvalg ledende religiøse personer på Sørlandet. Disse tilnærmingene har gitt betydelige mengder verdifull kunnskap, men åpner også for viktige spørsmål.

Vårt tentative resonnement er i korthet slik: Viktige grupper i offentlig debatt er flinke til å gjøre sine tradisjonelle valg til en del av en hel regions identitet og verdigrunnlag. Vår statistikkgjennomgang viser at denne gruppen er en minoritet også i Agder, men at den er større og står sterkere enn i andre deler av landet. Denne gruppen forfekter en positivt formulert konservativ ideologi, og en del av de handlingsvalg som de foretrekker kan gi problematiske utslag for levekårene for både kvinner, menn og barn i

regionen. Dette er handlingsvalg som i større grad gjøres i Agder enn ellers, samtidig som de skygger for at det finnes store grupper i Agder som velger å leve mer moderne. Agderforskning har i flere sammenhenger påpekt de negative levekårsfølgene av de tradisjonelle valg som mange i Agder gjør (se for eksempel Ellingsen mfl 2009, Olsen, Jentoft og Jensen 2009 og Magnussen mfl 2005)

Som innspill til framtidig forskning vil vi peke på at vi særlig vet alt for lite om hvordan de konservativt orienterte familiene lever sine hverdagsliv og hvordan de forstår dem. Vi håper det vil la seg gjøre å finansiere en slik tilnærming. Avslutningsvis peker vi også på en rekke andre problemfelter som kaller på ytterligere utdyping.

Gangen i rapporten er slik:

I kapittel 2 gir vi en kort introduksjon til de moderne Sørlandsverdiene slik de manifesterer seg i moderne offentlighet.

I kapittel 3 presenterer vi en fyldig kvantitativ analyse av kjennetegn ved særlig de mennene som målbærer disse antatte sørlandsverdiene. Hvem er det som målbærer ”Sørlandsverdiene”? Er de i flertall? Hvilken sosial bakgrunn og posisjon har de? Hvilke holdninger har de ellers?

I kapittel 4 presenterer vi et kvalitativt opplegg der tradisjonelle menn og kvinner diskuterer det gode liv på Sørlandet, samt båndene til tradisjonaliteten. Dette bildet blir supplert med informantintervjuer med ledende personer innenfor sørlandsk kristenliv, i det både den statistiske analysen og fokusgruppene peker mot religiøs interesse som en viktig felles faktor for både de tradisjonelle mennene vi analyserer i kapittel 3, samt presentasjonen av de tradisjonelle sørlendingene i kapittel 4.

Avslutningsvis, i kapittel 5, søker vi å trekke noen tråder ut av materialet. Etter å ha oppsummert våre empiriske funn, søker vi å påpeke noen viktige temafelter. Vi diskuterer hvordan og hvorfor det virker som en mindre gruppe bestående av særlig menn får lov til å påvirke en landsdels egenart i slik grad. Vi tar opp spørsmålet om frie valg virkelig er frie. Vi har også en mer prinsipiell diskusjon rundt hva som er det gode liv, eller dets negasjon: Stresset og maset.

2 Det gode liv på Sørlandet

Vi starter vår tilnærming til dette fenomenet ved å presentere en serie moderne ytringer på feltet. Hvordan presenterer mer eller mindre toneangivende sørlendinger sin versjon av hvordan sørlendinger velger å leve sine liv, og hvilke verdier og normer disse livsstilene er forankret i? De tekstene vi presenterer er hentet fra søk på nettet ved hjelp av nettstedet ”Google” og stikkord som ”det gode liv på Sørlandet/Agder” og ”Sørlandsverdier”. Videre har vi gjennom flere år fulgt den lokale debatten på feltet og hentet ut typiske utsagn på denne måten. Poenget er å finne utsagn som antas å gi gode bilder av forståelsen av disse verdiene og hvordan de påvirker mulighetene til gode liv, ikke nødvendigvis å presentere et representativt bilde av hvordan et flertall av sørlendinger oppfatter disse begrepene.

Vi begynner med en ytring fra begynnelsen av valgkampen 2009.

2.1 Kari Henriksen, Fævennen og sørlandsverdiene

Provokasjoner har den verdien at de setter spørsmålene på spissen og får motsetninger fram i lyset. I starten av valgkampen i 2009 gikk Arbeiderpartiets førstekandidat i Vest-Agder Kari Henriksen på talerstolen på Arbeiderpartiets landsmøte. Her gikk hun ut mot det hun kalte konservative krefter og verdier på Sørlandet. Kreftene ble omtalt som både religiøst og allment konservativt forankret. De negative effektene ble knyttet til manglende likestilling, kompetanseproblemer blant barn som ikke går i barnehage osv. Vi skal ikke her presentere eller analysere Henriksens argumentasjon videre, bare påpeke de reaksjoner hun fikk.

Fædrelandsvennen er regionens klart viktigste massemedium, dekningen i særlig Vest-Agder er solid. Man skal også merke seg at mange i landsdelen har den som eneste avis (Synovate Norsk Monitor). På lederplass valgte avisen å imøtegå Henriksens argumentasjon. Lederen hadde overskriften ”I utakt med landsdelen”. Dette er det viktig å merke seg. Avisens lederskribent/redaktør mener altså at de verdiene som Henriksen er skeptisk til, er verdier som en antatt (kompakt) majoritet i regionen slutter opp om. Hvorvidt dette er riktig, vil vi komme tilbake til.

Videre er lederforfatteren opptatt av at mange av de verdiene som Henriksen kritiserer *”kan ha store positive konsekvenser både for den enkelte og samfunnet”*, uten at disse konsekvensene er beskrevet her. Mer spesifikk er lederartikkelen i sin påpekning av at

det finnes viktige forskjeller mellom landsdelene i Norge, de ”har sin egenart som bærere av kultur og tradisjon”. Og så kommer det som er viktig i vår sammenheng: *”At alle skal bli like kan ikke være noe mål i seg selv. Ap lovpriser gjerne mangfold – og skal det være troverdig, må det også være plass til de konservative og religiøse.”* Hva som menes med dette mangfoldet er eksemplifisert i neste avsnitt i lederen. Først konstateres det at likestilling og like muligheter mellom kjønnene i arbeids- og samfunnslivet er *”en ufravikelig rett”*.

”Men det kan ikke være slik at alle skal tvinges til å forvalte retten på den måten Ap foreskriver. For eksempel synes det ikke videre demokratisk å ta fra foreldre friheten til å velge hvordan de vil organisere familielivet mens barna er små”.

Til slutt påpeker lederskribenten at Henriksen også må ta hensyn til at *”verdier som virker som ”lim” i et samfunn kan være forankret andre steder enn i Ap. Hun kan få en vanskelig valgkamp hvis hun har satt seg som mål å overbevise folk om at måten de har valgt å leve sine liv på er helt feilslått”*.

Polemikken mellom Fævennen og Henriksen er ikke vårt hovedanliggende her. Poenget er å trekke ut hva avisens leder framhever som Sørlandsverdier og valg gjort av sørlendinger. Stikkordsmessig synes dette å være

- Kulturelt og tradisjonelt forankrete verdier delt av mange, sannsynligvis en majoritet
- Verdier som har betydelige positive konsekvenser, eksempelvis kan de fungere som ”sosialt lim”.
- Verdier som innebærer vektlegging av mangfold og en mulighet og frihet til å velge annerledes enn i andre landsdeler
- Verdiene får særlig betydning for hvordan folk velger å organisere sitt familieliv mens barna er små.

Vi tillater oss allerede nå å påpeke et lite paradoks. På den ene siden vektlegges det å følge tradisjon og lokal kultur som noe verdifullt, på den andre siden insisterer man på å kunne velge fritt. Som vi skal se seinere påpeker sosiologen Giddens (1997) at nettopp det moderne samfunnet og dets vekt på refleksjon og frie valg innebærer en kontrast til det tradisjonelle samfunnet med tradisjoner og ofte religiøst forankrete kulturer.

2.2 Religion og anti-materialisme

Seinere i den samme valgkampen gikk Vest-Agder KrFs tredjerepresentant Steinar Kristiansen ut i både Fævennen og Stavanger Aftenblad. Han er oppbrakt over hvordan Ap ødelegger den kristne kulturarven, blant annet ved ikke å respektere religiøse skikker, religiøse syn på homofili osv. Om de sørlandske verdiene sier han:

Det er ikke noe levekårsproblem at enkelte velger vekk materialisme og penger til fordel for omsorg og tid med sine barn. Jeg mener de sørlandske verdiene er til velsignelse. Det er ikke for ingenting vi er det beste eksportfylket i landet. Den haugianske tankegangen med fokus på småfellesskap som familie og småbedrifter har gitt oss noe, noe som er livsfarlig hvis ødelegges.

Men er det ikke et problem at kvinner på Sørlandet jobber mindre enn kvinner andre steder, og dermed står ustøtt i forhold til velferdsgoder?

Det store problemet er at kvinner tjener dårligere enn menn, ikke at noen av dem velger å være hjemme. Likestilling og likelønn er viktig, slik at det legges til rette for frie valg i familien. Men det må ikke bli slik at kun de som velger fulltidsjobb skal verdsettes. Selv har jeg valgt å jobbe halvt for å være hjemme med min sønn Matias. Kona og jeg deler tiden likt. (Stavanger Aftenblad nettversjon 19.8.2009)

Det er ikke helt lett å følge resonnementet til Kristiansen hele veien. Det som imidlertid er interessant er vekten på anti-materialisme kombinert med religiøs interesse. Man velger barn, familie, omsorg i stedet for store inntekter og materielle goder. I Kristiansens tilfelle er dette et valg som angår både mor og far likt, noe som imidlertid er sjelden særlig i Sørlandsk sammenheng, men også ellers (Ellingsen 2010). Menn på Agder tar ut mindre pappapermisjon enn ellers i landet, kvinner på Agder har lavest sysselsetting og flest på (kort) deltid. Når Kristiansen mener at problemet er at mor tjener for lite på Sørlandet, men likevel må kunne velge å være hjemme med barn, må det menes at hun må få sine inntekter fra det offentlige som en (antakelig betydelig) kompensasjon for omsorgsarbeidet hun gjør. Anti-materialismen er imidlertid interessant i seg selv, fordi den nevnes av andre som uttaler seg om det spesifikt sørlandske.

For drøyt fem år siden gjennomførte en gruppe forskere fra Agderforskning en serie intervjuer med foreldre til små barn om hvordan de organiserte familiehverdagen. Intervjuene ble gjennomført i forskjellige Agderkommuner med ulik grad av sentralitet og forskjellige arbeidsmarkeder. Mange organiserte livet på nokså tradisjonelt vis. For

noen var dette begrunnet i oppfatninger om hvordan den gode mor skulle være mest mulig hjemme med sine barn når de var små. For andre var nok valget mer pragmatisk, i det jobbmarkedet var dårlig eller bare tilbød lavt betalt og rutinepreget arbeid. Ganske mange av ”stemmene” understreket imidlertid at de hadde gjort et valg som ville gjøre dem og deres barn mindre utsatt for stress. Mindre stress nevnes også som godt for parforholdet.

Selv om foreldre vi har snakket med nevner tid til barna som en viktig årsak til å jobbe redusert, virker det som om våre informanter i Åmli er spesielt opptatt av å skape en familiehverdag hvor stress minimaliseres. Et rolig liv defineres i motsetning til livet i byen, hvor de vi har snakket med i Åmli ser for seg lange arbeidsdager og mye tid til transport til og fra jobb, skole og barnehage. (Magnussen mfl 2005, side 106)

Åmli er en typisk utkantkommune i Agdersammenheng. Men de verdiene som forfektes i Åmli, forfektes også i mer urbane deler av Agderfylkene. Kristiansand er en annen av kommunene som kollegene fra Agderforskning oppsøkte for å intervju småbarnsforeldre. Slik oppsummerer de noen av inntrykkene herfra:

Det hersker en tydelig oppfatning av Kristiansand og Sørlandet som kulturelt forskjellig fra andre deler av landet og andre byer i Norge. Kristiansand betegnes som ”konservativ”, ”tradisjonell” og ”religiøs”. Jevnt over er det Oslo som trekkes frem, som en eksemplifisering av det Kristiansand er forskjellig fra.” (Magnussen mfl 2005 side 120)

En mor som jobber fullt beskriver situasjonen slik:

Her nede på Sørlandet lever en en mer rolig og bedagelig tilværelse. Og det er jo også i forhold til tempo og tidsklemme og alt det der. Vi hadde ikke flyttet fra Oslo hvis vi ikke hadde fått barn. Kristiansand er en by for familier – alt her legges opp etter familier. (Magnussen mfl 2005, side 121)

Flere presenterer sterke oppfatninger av det oppjagede, barnefiendtlige livet i Oslo. Dette er oppfatningen hos en informant fra Grimstad, hun jobber deltid:

Å ha barna hjemme en dag fra barnehagen, jeg tror nok det har noe med hvor en bor. For jeg tror ikke at folk andre steder føler at det er noe problem for barn å være fullt i

barnehage. Og vi synes jo synd på de som bor i Oslo og har barna sine i barnehage fra syv til fem hver dag (Magnussen mfl 2005, side 156).

En hjemmeværende mor fra samme småby uttaler seg enda klarere om barneneglisjer-
ringen østpå:

Mine to søstre bor jo på Østlandet, og vi har diskutert masse, vi er jo helt uenige. Jeg er jo skikkelig konservativ, og de vil bare jobbe. Jeg sier hvorfor skal du ha de ungene, hva skal du med dem hvis du bare skal ha dem de første månedene og så skal du sende dem av sted, bare jobbe og så bare se dem noen timer på ettermiddagene og så sende dem i seng.” (Magnussen mfl 2005, side 156)

Forskerne har intervjuet mange som kjenner arbeidslivet både i Oslo og på Agder. De oppsummerer inntrykkene slik:

Forskjellen oppleves som nokså markant, og alle vi har intervjuet som har bodd og arbeidet utenfor Agder, det vil si Oslo, forteller om de samme forskjellene. Mens noen mener forskjellen utgjør et problem ved Sørlandet, er det også flere som trekker frem det positive i det å kunne realisere et familieliv hvor en har mer tid sammen. (Magnussen mfl. 2005, side 177)

Dette er et utvalg utsagn fra medieoffentligheten og fra en kvalitativ undersøkelse om holdninger til likestilling blant småbarnsforeldre. En slags essens i det som framstilles som særlige sørlandske verdier og handlingsmønstre, er verdien av et mer tradisjonelt kjønnsrollemønster i forhold til ansvar for barn. Mange steder i rapporten til Magnussen mfl blir dette uttrykt positivt av respondentene; dette er gode valg som de gjerne gjør selv. Men kvinnene i studien føler også normen om den deltidsarbeidene mor som den gode mor på kroppen og samvittigheten, ikke bare de som er tradisjonelle. I neste del skal vi se på hvordan og i hvilket omfang disse verdiene kommer fram i en kvantitativ, representativ holdningsundersøkelse. Er det virkelig rimelig å kalle dem Sørlandsverdier, altså et sett verdier og holdninger som deles av Sørlandinger flest? Hvem er det som uttrykker disse verdiene?

3 En kvantitativ analyse av menn som målbærer tradisjonelle likestillingsholdninger

Agder har systematisk skåret lavt på SSBs likestillingsindeks så lenge den har vært foretatt, det vil si siden 1999 (Ellingsen 2010). Samtidig ser vi at taleføre grupper ønsker å se på mindre kjønnslikestilling som en del av landsdelens verdier. I denne delen av rapporten skal vi tilnærme oss dette feltet på to vis. For det første ønsker vi å se på om det er slik at likestillingsholdningene i Agder virkelig er vesentlig mer konservative enn i resten av landet. Hvem er det som målbærer "sørlandsverdiene" fra valgkampen 2009? Fra annen forskning vet vi at det særlig er menn som har negative holdninger til likestillingsprosjektet.

Som vår annen hovedproblemstilling i denne delen har vi derfor: Hva kan vi si om tradisjonelle, eller mer odiøst "umoderne" menn på Agder? Hvem er de? Hvilke holdninger har de ellers? Kan vi anta at de er med på å påvirke holdnings- og handlingsfeltet i Agder generelt?

3.1 Hva er det å være umoderne eller tradisjonell?

En umoderne mann vil enkelt si en mann som "henger etter" (Giddens 1994) eller som er noe i utakt med sin tid. Denne utakten kan selvfølgelig finnes på flere felter i det moderne. Modernitet er et interessant teoretisk begrep, men inngår i en diskusjon som vi har valgt å avstå fra å gå inn i her (Giddens 1994). Det avgjørende i vår sammenheng er holdningen til likestilling mellom kjønnene og det er dette som er prosjektets fokus. Flere kilder, både kvalitative og kvantitative, peker på at en positiv holdning til likestilling mellom kjønnene er dominerende i Norge, også for menn (se for eksempel Hellevik 2008). Denne nokså massive oppslutningen har vært til stede helt siden 1987 (Hellevik 1995), slik at vi nå kan omtale mindre entydig positive likestillingsholdninger som mer marginale og umoderne.

Det er imidlertid et vedvarende mindretall som signaliserer motstand eller i det minste manglende oppslutning om denne verdien. Dette mindretallet har vært nokså konstant i størrelse siden sent på 1980-tallet, men med en viss nedgang det siste tiåret (Hellevik 1995 og 2008). Noen studier plasserer den manglende oppslutningen i grupper med lav utdanning og tilknytning til arbeiderklasseyrker (Holter mfl 2008). Vi ønsker å gå grundigere inn i dette motstandsfeltet for særlig å komme tettere på lokale/regionale "motstandskulturer", og særlig de kulturene som finnes på Agder. Dette har både med

vår forankring i landsdelen å gjøre, men også med at motstanden på Agder synes særlig sterk og muligens også forankret i mer artikulerte verdimønstre. Som vi har sett over, er motstanden tilsynelatende forankret i sterkt positive verdier. Man ønsker både et bedre liv, med mindre stress og materialisme, samtidig som man ønsker å forsvare en regional egenart eller identitet som er selvvalgt og bedre enn særlig livet i Oslo. Dette er nettopp sørlandsverdier.

Fra et likestillingsperspektiv utgjør de umoderne- eller utradisjonelle - mennene, med lite positive holdninger til likestilling, en særlig interessant gruppe. Det er særlig interessant om dette er grupper i en sosialt inkludert posisjon: Det vil si at de har arbeid, har nær familie, har sosiale nettverk hvor de kan ha innflytelse. Eller om de er i mer marginaliserte posisjoner: Utenfor arbeidslivet, med lav utdanning osv. Dette er grupper som må forstås og tilnærmes på svært forskjellig vis. Det er antatt at motstanden mot likestilling er særlig stor i vår region - Agder, og motstanden er antatt å komme fra grupper som både er i og utenfor posisjon. Det hadde selvfølgelig vært særlig interessant om vi kunne plassere eventuelle respondenter i forhold til det å være i en maktposisjon i klassisk forstand, men det gir materialet svært beskjedent grunnlag for.

Vi vil altså regne det som ”umoderne” å ikke si seg enig i typiske positive påstander knyttet til likestilling. I den videre framstillingen vil vi imidlertid erstatte betegnelsen ”umoderne” med ”tradisjonell”. Både fordi det siste begrepet er mindre odiøst enn det første, men først og fremst fordi de likestillingskonservative i Agder er eller ønsker å være forankret i et mer eller mindre moderne samfunn. De foretar bevisste valg, understreker de, det er ikke bare at de ”henger etter” av ”gammel vane”. Samtidig holder de på verdier og holdninger som av andre holdes for lite tidsmessige.

Hvem er det så som er konservative i forhold til likestilling? For å komme tettere på denne problemstillingen, har vi først et innledende søk i eksisterende kvantitativt surveymateriale for å få økt kjennskap til mennene bak de tradisjonelle holdningene.

Vi vil altså fokusere på likestillingsholdninger i stedet for likestillingshandlinger. Det finnes undersøkelser som kartlegger handlingsmønstre i husholdningene, for eksempel hvordan menn og kvinner deler på husarbeidet. Den beste undersøkelsen på dette feltet, Statistisk sentralbyrås tidsbruksundersøkelse, begynner imidlertid å bli noe gammel (den siste er fra 2001 – en ny utgave gjennomføres nå i 2010, men vil ikke bli rapportert før et godt stykke ut i 2011, muligens 2012). Dessuten har en slik undersøkelse

den ulempen – for vårt formål – at den ikke sier noe særlig om ensliges situasjon i forhold til likedeling av arbeid. Antakelig kan mange tradisjonelle menn være enslige. Enten fordi de selv har valgt en slik livsform, eller fordi kvinner kan velge dem bort som samlivspartnere. Tidsbruksundersøkelsen vil også ha et Agderutvalg som er i snaueste laget. Norsk Monitor - vår valgte datakilde - inneholder imidlertid en del spørsmål som kan bringe oss nærmere arbeidsdelingen i hjemmet.

3.2 Metode

3.2.1 Valg av kilde

Innenfor de økonomiske rammene vi opererer, lar det seg ikke gjøre å finansiere noen egen kvantitativ holdningsundersøkelse. Det er også et spørsmål om en slik løsning hadde vært å foretrekke: Undersøkelser som i hovedsak handler om likestilling, vil lett få et stort frafall fra nettopp de gruppene som er skeptiske til denne verdien. Men det er i de siste årene gjennomført en del surveyer som i større eller mindre grad fokuserer på temaet likestilling. Den mest omfattende på likestillingsfeltet er ”Likestilling og livskvalitet 2007” (Holter mfl 2008). Surveyen har mange kvaliteter også for vårt formål. Men den har to problematiske sider som gjør at vi velger den bort som hovedkilde. For det første vil den ha et utvalg fra vår region (Agder) på om lag 150-200 respondenter, hvorav 75 til 100 er menn (og hvor andelen umoderne eller konservative antakelig bare blir på 20-30 menn fra Agder). Dette blir for snaut for en meningsfylt statistisk analyse.

Undersøkelsen er også problematisk i det den har et betydelig og skjevt frafall mht den viktige variabelen utdanning. Lavt utdannete menn og kvinner er svært underrepresenterte i undersøkelsen, en gruppe som i særlig grad inneholder menn med mer negative holdninger til likestilling. Det kan være grunn til å tro at særlig menn med en mer eller mindre negativ holdning til likestilling har valgt ikke å delta i undersøkelsen som jo stort sett omhandler aspekter ved likestillingstemaet.

3.2.2 Om Norsk Monitor

Vårt valg faller på undersøkelsen ”Norsk Monitor”, i regi av Synovate MMI og med professor Ottar Hellevik som faglig garantist. Undersøkelsen har løpt hvert annet år helt siden 1985. Den har en serie med interessante likestillingsspørsmål, samtidig som den lodder dypt på andre holdningsfelter (religion, politikk, idealisme-materialisme osv) og har en serie viktige bakgrunnsvariabler. Ved å slå sammen de utgavene av

Norsk Monitor som er gjennomført i perioden 2001-2007 vil vi få om lag 800 respondenter fra Agder, hvorav rundt halvparten er menn. I totalutvalget for de samme årene vil det være netto mer enn 14 000 respondenter av begge kjønn. Norsk Monitor har også et betydelig frafall, men frafallet er ikke skjevt for de variablene som særlig synes å påvirke svarfordelingen på våre hovedspørsmål. Det er heller ikke grunn til å tro at noen har valgt ikke å delta fordi de misliker å uttale seg om likestillingsrelaterte spørsmål, undersøkelsen favner langt bredere enn dette. Undersøkelsen har totalt over 350 hovedspørsmål, mange av dem med svært mange underspørsmål. Av disse er det 10-15 hoved- og underspørsmål som går mer eller mindre direkte på likestillingsproblematikk. Undersøkelsen starter for eksempel med nesten 30 sider med spørsmål som omhandler noe helt annet - mediebruk.

Norsk Monitor (heretter forkortet NM) er en undersøkelse som har gått helt siden 1985, med representative utvalg av den norske befolkningen. Hvert annet år, umiddelbart etter valget, begynner intervjuprosessen. Den løper deretter ut året. Respondentene blir først kontaktet per telefon, og gjennomgår et kort intervju. Deretter blir de spurt om de vil være med på hoveddelen av intervjuet. Om lag 70 prosent av de intervjuede har i de siste rundene sagt seg villige til å gå videre. Av de 70 prosentene som mottar det store selvutfyllingsskjemaet i posten, er det igjen ca 70 prosent som returnerer et utfylt skjema. Av det opprinnelige kontaktede utvalget er det altså om lag 50 prosent som til slutt er representert i undersøkelsen.

Hver av de fire undersøkelsene (2001, 2003, 2005, 2007) som vi bruker her, har et nettoutvalg for hele landet på om lag 4 000 respondenter. Hver undersøkelse har et Agderutvalg (Aust+Vest) på rundt 200 respondenter, til sammen får vi 800 respondenter, hvorav snaut 400 er menn. Det er noe flere kvinner enn menn som besvarer dette skjemaet. Det er et ukjent, men antakelig betydelig frafall blant innvandrere og særlig ikke-vestlige innvandrere i Norge (muntlig opplysning fra Synovate MMI). En kvalifisert antakelse vil være at det i denne gruppen kan finnes en større gruppe menn, og kanskje også kvinner, med særlig konservative holdninger til likestilling (Kavli 2009).

I flere sammenhenger omtaler vi resultater som statistisk signifikante, vi opererer hele tiden med et signifikansnivå på $p < 0,05$. Enkelt sagt vil dette si at observasjonen i 95 av 100 tilfeller vil være korrekt, eller motsatt: Det er 5 prosent sjanse for at observasjonen ligger innenfor de gitte usikkerhetsmarginene.

Vårt materiale av tradisjonelle menn i Agder er lite, 109 respondenter. Det kunne ha vært utvidet med å ta med flere årganger av Norsk Monitor, men da ville vi økt risikoen for å få med særlig holdninger som ikke er aktuelle nå i 2010. Når materialet er såpass lite er det altså viktig å ta høyde for problemer med statistisk signifikans, i det utvalgsstørrelsen gjør at usikkerhetsmarginene øker. Usikkerheten er størst for andeler mellom 40 og 60 prosent, minst for andeler mellom 0 og 10 og 90 og 100 prosent for å si det enkelt. Usikkerheten for utvalget av tradisjonelle menn vil variere mellom rundt 4,25 og 9,75 prosentpoeng. For de andre delutvalgene er størrelsen langt større og usikkerheten vesentlig mindre, særlig gjelder dette de to utvalgene av menn utenfor Agder.

For å få en best mulig kobling av metode og empiri vil en god del metodiske diskusjoner tas underveis i presentasjonen av materialet. Særlig gjelder dette i den innledende fasen der vi nå skal resonnerer oss fram til hvem vi skal betegne som tradisjonelle menn.

3.3 Hva mener den tradisjonelle mann om likestilling?

Første steg i prosessen er å benytte Norsk Monitors spørsmålsbatteri til å finne spørsmål som skiller ut menn med tradisjonelle/konservative syn på likestilling og kjønnsroller. Batteriet inneholder en del valgmuligheter. Vi skal gjennomgå dem og bruke eliminasjonsmetoden for å vise hvordan vi kommer fram til de to spørsmålene vi er endt opp med som vi mener er best egnet til å skille ut menn med forskjellige holdninger til likestilling.

Etter å ha skilt ut gruppene av tradisjonelle menn i Agder og i landet for øvrig, ser vi på hvordan disse gruppene fordeler seg på de likestillingsspørsmålene vi gjennomgikk først. Dette gjør vi for å sikre at vi har plukket ut grupper som virkelig er konservative i likestillingsspørsmål, samtidig som vi plasserer dem bedre i holdningslandskapet.

Deretter går vi inn på bakgrunnen til den tradisjonelle mannen. Er han ung eller gammel, tjener han mye eller lite, har han høy eller lav utdanning osv. Bor han sammen med noen, er han gift, samboer, ugift eller enkemann, har han barn? Dernest søker vi å plassere gruppene av tradisjonelle menn i det generelle holdnings- og preferanselandskapet. Er de generelt konservative, eller er det bare på likestillingsfronten? Er de idealistisk eller mer materialistisk orientert, eller religiøst interesserte? Har de autoritære

holdninger? Undersøkelsen Norsk Monitor inneholder også et vell av informasjon om konsumentatferd, og hva de tradisjonelle mennene spiser og drikker kan også si noe om hvem de er.

Ideelt sett ønsket vi å plassere de konservative mennene i det generelle holdningslandskapet ved hjelp av de sosiografene som er utviklet av Norsk Monitor. Denne tilnærmingen er imidlertid uhyre komplisert når man som vi opererer med sammenslåtte år-ganger for å få store nok underlagsmaterialer. Delvis av denne grunn, men også fordi materialet blir for lite, har vi heller ikke kunnet analysere eventuelle forskjellige ”klynger” av likestillingskonservative menn i Agder. Det kan for eksempel tenkes at materialet deler seg i to grupper basert på hvem som stemmer henholdsvis Krf og Frp, eller at man har en ruralt orientert og en mer urban gruppe, eller at man kan skille mellom materialister og anti-materialister.

3.4 Hvilke spørsmål skiller best ut de likestillingskonservative?

Vi er på jakt etter en gruppe menn som utgjør en substansiell andel av den mannlige befolkningen, og som tilkjennegir mindre positive holdninger til likestilling. Det første spørsmålet i undersøkelsen som omhandler likestilling er spørsmål 36, utsagn 17 (spørsmålsnummereringen vil hele tiden vise til spørsmålene i 2007-utgaven av NM, dette var den siste som forelå da vår undersøkelse ble påbegynt): *Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand:*

”Kvinner har samme behov for yrkeskarriere som menn har”.

Dette spørsmålet ble raskt droppet fordi det kan virke som det bare fanger opp helt marginale grupper av likestillingsmotstandere, også i Agderfylkene. Andelen uenige (delvis eller helt) i denne påstanden er ingen steder over 10 prosent, og de regionale forskjellene er små. Legger vi til kategorien delvis enig vil andelen favne for vidt, opp mot 35-40 prosent for de fleste grupper.

Spørsmål 46, utsagn 56: *Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand: ”Norske kvinner er godt beskyttet mot vold”.*

Dette er et spørsmål som på den ene siden fanger en problemstilling som har opptatt blant andre kvinnebevegelsen. Svarfordelingen viser en tydelig kjønnsdeling (se vedleggstabell 1): Kvinner er i langt mindre grad enn menn enige i utsagnet, de er altså

langt mindre fornøyde med den beskyttelsen kvinner har mot vold. Kvinnene i Agder svarer temmelig nøyaktig på samme måte som kvinner i resten av landet, mens menn i Agder er noe mer fornøyde med kvinners voldsbeskyttelse enn det menn i resten av landet er. Kjønnsforskjellene er imidlertid alt i alt langt mer tydelige enn de regionale forskjellene.

På den andre siden er dette en relativt beskjeden del av likestillingsfeltet. Dessuten og først og fremst er svarene vanskelige å tolke. Er et ja en positiv evaluering av politiet, rettsapparatet, krisesentrene og andre instansers innsats for å begrense fenomenet vold mot kvinner? Eller er det egentlig et utsagn av typen: ”Nå er det brukt nok tid og penger på dette problemet, det er da ikke så viktig”.

Neste likestillingsorienterte spørsmål i NM er spørsmål 46, utsagn 58: *Hvor enig eller uenig er du i følgende påstand: ”Egentlig er kvinner og menn svært forskjellige fra naturens side når det gjelder tanker og følelser”*.

Spørsmålet er interessant fordi det treffer en viktig barriere i likestillingsarbeidet: Det vil si argumentasjon av typen ”det er grenser for hvor langt vi kan gå, kvinner og menn er tross alt så vidt forskjellige at noen ulikheter må forbli”. Det som gjør spørsmålet vanskelig å bruke, er at det kan ha forskjellig innhold hos menn og kvinner. Menn (og kvinner) kan slutte seg til utsagnet for å markere at likestillingen er kommet langt nok. Noen kvinner kan snarere tolkes dit hen at ”menn er håpløse og tilsynelatende umulige å endre på” eller ”de klarer ikke å ha mer enn en tanke i hodet, og da kan de ikke ta hånd om barn og ha en jobb”. Det er da også langt mer beskjedne kjønnsforskjeller her enn for andre utsagn innen likestillingstemaet (se vedleggstabell 2). En helt avgjørende grunn til ikke å ta med dette spørsmålet, er at det bare har vært med i Norsk Monitor i 2005 og 2007, slik at vi vil få alt for små Agderutvalg for en meningsfylt sammenlikning.

Spørsmål 95. *A og B diskuterer forskjellsbehandling av kvinner og menn i Norge. Hvem er du mest enig med?*

A sier: Det spiller i dag liten rolle om du er kvinne eller mann for hvilke muligheter du har for å få en ledende stilling, høy lønn eller andre goder

B sier: Fortsatt diskrimineres kvinner, slik at de har vanskeligere for å oppnå de samme godene som menn.

Dette er selvfølgelig også interessant tematikk, men dreier seg vel egentlig mest om spørsmålet om diskriminering av kvinner forekommer, og i hvilken grad. Spørsmålet er en form for termometer for hvor langt vi er kommet, mer enn det er et utsagn som måler i hvor stor grad man er enige om målet (likestilling). Det går også an å mene at kvinner ikke skal diskrimineres, uten at man derfor nødvendigvis mener at kvinner ikke bør søke de samme mål som menn. Kjønnforskjellen i svarfordelingene er betydelig (se vedleggstabell 3): Kvinner mener i langt høyere grad at det fortsatt finnes kvinnekjønnsdiskriminering i Norge i dag. Det er ingen regionale forskjeller av betydning. Oppslutningen om spørsmålet er høy.

Spørsmål 124, utsagn 14. *Nedenfor følger en liste over ting som nylig har skjedd eller fortsatt skjer i Norge. Vi vil gjerne vite hva du synes om disse. Er dette noe du liker og synes er riktig? Eller er det noe du ikke liker og synes er galt? Eller er det noe du ikke er opptatt av, og verken synes er riktig eller galt?: At småbarnsforeldre får kontantstøtte fra det offentlige når de ikke har barn i barnehage.*

Også dette er en av "frontsonene" i dagens likestillingsdebatt. Det er imidlertid marginale forskjeller mellom kjønnene i synet på denne sosiale ytelsen (se vedleggstabell 4), med et lite unntak for menn og kvinner i Aust-Agder (ikke signifikant). De regionale forskjellene er de eneste som er synlige: Egder av begge kjønn er mer positive til kontantstøtten enn menn og kvinner i resten av landet. Og igjen dekker spørsmålet bare en del av likestillingsfeltet, samtidig som noen kan oppleve kontantstøtten som gunstig ut fra for eksempel dårlig barnehagedekning (vi henter data fra 2001-2007) eller et dårlig arbeidsmarked for kvinner.

Spørsmål 136, utsagn 11: *Hvor fornøyd er du med situasjonen på følgende samfunnsområder i Norge i dag?: "Likebehandling av kvinner og menn?"*

Igjen et interessant felt, også fordi spørsmålet er i en kontekst med mange andre spørsmål, og dermed åpner for en veiing av temaer mot hverandre. Utslagene er interessante (se vedleggstabell 5): Menn er mest fornøyd, kvinnene mest misfornøyd. Menn og kvinner i Agder er litt mer fornøyd, men forskjellene er uhyre små og ikke statistisk signifikante. Problemet er at tolkingen kan være vanskelig: Noen kan mene at arbeidet er kommet mer enn langt nok, nå må vi si oss fornøyd. Andre kan mene at det skjer positive endringer på alle felter: Barnehageutbyggingen er kraftig, kontantstøtten skal reduseres osv. Vi er på rett vei!

Spørsmål 313. *I din husstand, hvor mye av innkjøpet av dagligvarer gjør du selv?*
Svaralternativer: Praktisk talt alt, mer enn halvparten, omtrent halvparten, mindre enn halvparten og praktisk talt ingenting

Kvinner handler helt klart mer dagligvarer enn menn (se vedleggstabell 6). Men noen er nødt til å overrapportere. I hele landet er det drøyt 65 prosent av mennene som mener de handler halvparten eller mer av hva som kjøpes inn i husholdningen, og blant kvinnene over 85 prosent som mener de er like handlekraftige. Selv når man tar høyde for andelen enslige, er det klart at det er mismatch mellom hva kvinner og menn rapporterer. Dette er også funnet i liknende undersøkelser tidligere (Kitterød 2004). Det kan se ut som menn i Agder er ”slappere” enn andre steder, problemet er imidlertid at andelen enslige kan variere. Disse to problemene: Innslaget av enslige, samt overrapporteringen, gjør spørsmålet vanskelig å bruke. Dette er også et spørsmål om handlinger mer enn holdninger.

Spørsmål 314. *Hvem i husstanden var det som sist foretok innkjøp av dagligvarer?*

Resultatet (se vedleggstabell 7) og kommentarene blir de samme som for spørsmålet over.

Vi har altså valgt bort et antall likestillingsrelaterte spørsmål, av noe forskjellige grunner. Vi skal nå se på de spørsmålene vi ble sittende igjen med som mest interessante.

3.4.1 Indikasjonene vi valgte

Vi valgte:

Spørsmål 36, utsagn 11: *Hvor enig eller uenig er du i hver av følgende påstander?*
”Menn og kvinner bør dele ansvaret for husarbeid og barneoppdragelse likt”.

Tabell 1. Holdninger til likedeling av ansvar for husarbeid og barn. Prosent

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Helt umulig å svare	N
Menn i Vest-Agder	1	11	35	53	0	218
Kvinner i Vest-Agder	1	5	27	65	1	286
Menn i Aust-Agder	4	8	33	54	1	168
Kvinner i Aust-Agder	5	2	27	66	0	175
Menn i resten av landet	3	6	29	61	1	6462
Kvinner i resten av landet	1	3	23	72	1	7962

Kilde Synovate MMI – Norsk Monitor 2001-2007

Spørsmålet bruker begrepet ”ansvar” for husarbeid og barn. Dette kan av noen tolkes som at begge foreldrene skal bruke like mye tid på disse oppgavene, men kan også tolkes mer i retning av at man tar et mer overordnet ansvar for at oppgavene blir gjort, eller er med på alle viktige beslutninger.

Spørsmålet går imidlertid rett på temaet likestilling, og dermed vår problemstilling. Vi ser her en klar kombinasjon av kjønnsforskjeller i holdninger, men også tydelige regionale forskjeller. Kvinner er generelt mer pro likedeling enn menn. Kvinner i Agder er mer konservative enn sine medsøstre, på samme vis som menn i Agder er mer konservative enn menn i resten av landet. Merk at det i alle grupper er et klart flertall som er helt enige i utsagnet. Merk også at menn i de to Agderfylkene heller noe mer mot uenighet enn menn i resten av landet. Vi vil ha spørsmålet med i vår konstruksjon av tradisjonelle menn, men det må krysses med ett spørsmål til for å få en mindre og mer konsistent gruppe av likestillingsskeptikere.

Spørsmål 54: *Det snakkes om endringer i menns og kvinners roller i familien. Nedenfor beskrives tre slags familier. Hvilken av disse svarer best til din oppfatning av hvordan en familie skal være?*

- A. *En familie der de to partnerne har like krevende jobber og hvor husarbeid og barnepass deles likt*
- B. *En familie der kvinnen har en mindre krevende jobb enn mannen, og der hun har hovedansvaret for hus og barn*
- C. *En familie der bare mannen har jobb, og det er kvinnen som tar seg av hus og hjem*
- I tvil*

Tabell 2. Preferanser for ulike familietyper. Prosent.

	A (likedelt)	B (noe skjevdelt)	C (ulikedelt)	I tvil	N
Menn i Vest-Agder	50	33	8	9	226
Kvinner i V-A	58	25	10	8	290
Menn i Aust-Agder	48	33	10	9	167
Kvinner i A-A	62	27	3	8	176
Menn resten av landet	58	27	7	9	6494
Kvinner resten av landet	69	18	5	8	8018

Kilde Synovate MMI – Norsk Monitor 2001-2007

Kommentarene blir som for den forrige tabellen. Forskjellene mellom kjønnene og de regionale utslagene viser de samme hovedtrekkene: Menn uttrykker mer skepsis mot likedeling enn det kvinner gjør. Skepsisen er størst i Agder. Merk også her at menn i Agder (og kvinner i Vest-Agder) i litt større grad velger det helt ulikedelte alternativet. Drøyt 30 prosent av mennene i landet som helhet foretrekker en samlivsform som ikke er helt likedelt. Krysset med de som ikke er helt enige i det forrige utsagnet, skulle dette gi en substansiell og konsekvent gruppe likestillingsskeptikere. Men vi er litt bekymret for at tvilsandelen er så vidt høy. Det er mulig man ikke har funnet noen formulering som helt dekket folks preferanse, samtidig er det rimelig å anta at nokså mange av tvilerne ville ha trukket i retning av skjevdeling eller ulikedeling (ellers hadde de vel valgt alternativ A). Men det er altså disse valgene som foreligger.

Vi vil også påpeke at positive holdninger til kjønnslikestilling er en del av offisiell norsk politikk og har vært det forholdsvis lenge. Det er politisk noe ukorrekt i mange samfunnsgrupper å signalisere for stor uenighet, og en god andel skeptikere vil kanskje ”jatte” med. Dermed kan man regne med at den skepsisen som signaliseres til likestil-

ling gjennom våre to valgte spørsmål – og ellers – sannsynligvis er uttrykk for en reell skepsis som kanskje kan være større enn det selve svaralternativet uttrykker språklig.

3.5 Den statistiske konstruksjonen av den tradisjonelle mannen.

Vi brukte følgende krysskjøring av de to tabellene over for å finne den tradisjonelle mannen (og kvinnen). Feltene merket x er der vi vil finne tradisjonelle holdninger med en viss konsistens.

Tabell 3. Tradisjonelle utfall.

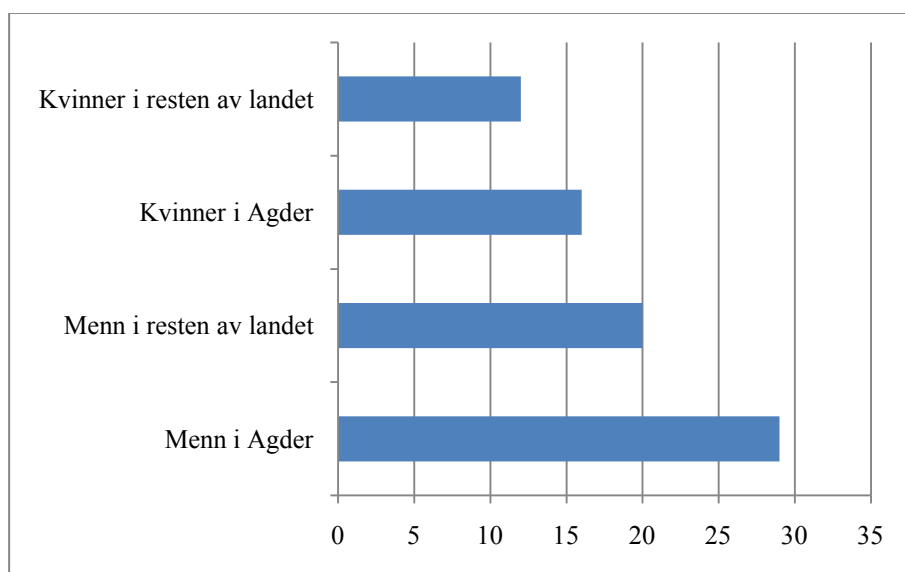
Preferanse familie/ Holdning til ansvar	A (likedelt)	B (noe skjevdelt)	C (ulikedelt)	I tvil
Helt uenig		X	X	
Delvis uenig		X	X	
Delvis enig		X	X	
Helt enig				
Umulig å svare				

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Konkret har vi fått en gruppe på 109 menn i Agder, 61 fra vest-Agder og 48 fra Aust-Agder. De utgjør snaut 29 prosent av alle 381 menn som har svart på begge disse spørsmålene i Agder. Andelen er tilnærmet lik i hver av de to fylkene.

I totalmaterialet utgjør den samme gruppen 1323 av totalt 6408 menn, dvs drøyt 20 prosent. Det er altså drøyt 8 prosentpoeng flere konservative i Agder enn i resten av landet målt på denne måten, noe som er en betydelig avstand og et viktig poeng i seg selv. Den mest tydelig konservative gruppen er den som har svart mest likestillingsnegativt på begge spørsmålene. 23 sørlendinger har svart slik, altså 6 prosent av menn fra Agderfylkene som har svart på begge spørsmålene. I resten av landet var det 244 menn i denne tydeligst konservative posisjonen, dvs snaut 4 prosent av utvalget av alle menn bosatt utenfor Sørlandet (og som hadde svart på begge spørsmålene). Vi vil i det følgende ikke splitte opp utvalgene av tradisjonelle menn på denne siste måten, i det undergruppene vil bli alt for små for en tilfredsstillende analyse.

Figur 1. Andelen likestillingstradisjonelle basert på vårt mål. Prosent.

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Som påpekt er det altså blant menn i Agder vi finner flest tradisjonelle slik vi måler likestillingstradisjonalitet. Det er også flere tradisjonelle blant kvinnene i Agder enn blant kvinnene i resten av landet. Avstanden er mindre målt i prosentpoeng, men ikke målt som andel av tradisjonelle i resten av landet. Denne kjønnsfordelingen i Agder gjør også at det blir vanskelig å analysere de konservative Agderkvinnene: Et moderne, oppdatert utvalg av konservative blir for lite.

Vi har tidligere sagt at oppslutningen om disse verdiene har vært nokså konstant siden midten/slutten av 1980-tallet. Det stemmer for alle grupper i vårt materiale og med vårt mål for konservatisme eller motstand. Det er bare ett unntak: Kvinnene på Agder. Andelen konservative menn i Agder har ikke vist noen signifikante endringer gjennom de siste 20 årene. For kvinner og menn i resten av landet er det en svak, knapt signifikant nedgang. Men for kvinnene i Agder er nedgangen klar. I perioden fra 1985 og fram til 1999 var nesten 24 prosent av kvinnene i denne regionen tradisjonelle i vår forstand, etter århundreskiftet er altså andelen sunket til 16 prosent.

3.6 Flest tradisjonelle i Agder

Tabell 4. Andelen menn med tradisjonelle likestillingsholdninger etter fylke.

Prosent. Rangert

Aust-Agder	29
Vest-Agder	28
Rogaland	28
Oppland	28
Østfold	24
Finnmark	24
Telemark	23
Møre og Romsdal	23
Hedmark	22
Landsgjennomsnitt	21
Akershus	20
Buskerud	20
Vestfold	20
Troms	20
Hordaland	19
Sogn og Fjordane	19
Sør-Trøndelag	19
Oslo	15
Nord-Trøndelag	15
Nordland	15

Kilde: Synovate MMI 2001-2007.

Av størst viktighet for vårt prosjekt er at menn i de to Agderfylkene, sammen med menn i Rogaland og Oppland, framstår som de mest konservative i landet. Dette er et argument for at vi gjorde riktig ved å velge disse to fylkene som ”studieobjekt”. Det kan diskuteres om vi burde ha utvidet ”nedslagsfeltet” til Rogaland. Vi tror imidlertid at Rogaland er et for sammensatt fylke i denne sammenhengen. SSBs likestillingsindeks gir et bilde av en gruppe kommuner med lav likestillingsskår i øst mot Agder, og en gruppe større kommuner lengre vest og nord som kommer langt ”bedre” ut.

3.7 Er de tradisjonelle konsistent tradisjonelle på likestillingsfeltet?

Som en sjekk på om vi har funnet en gruppe menn som er konsistente i sine likestillingsholdninger, kjørte vi de to gruppene tradisjonelle menn (Agder og resten av landet) mot de likestillingsspørsmålene vi innledningsvis nedprioriterte. Først: Hvilke holdningsmønstre får vi på spørsmålet om kvinner har samme behov for yrkeskarriere som menn?

Som man ser av vedleggstabell 8 (bak): De tradisjonelle er klart mer konservative også på dette feltet, men de tradisjonelle i Agder er noe mer tradisjonelle enn de øvrige tradisjonelle i Norge, med en klar undervekt av dem som er helt enige i at kvinner har samme behov for yrkeskarriere for menn. Bare 27 prosent av de tradisjonelle i Agder er helt enige i dette utsagnet, mot over 70 prosent i resten av mannsutvalget. Oppfatningene hos de øvrige menn i Agder og i landet for øvrig er så godt som identiske, med et unntak for fordelingen mellom delvis og helt enige, der de konservative i Agder har lavest andel helt enige.

Utslag av den typen vi fant over, fant vi ikke på spørsmålet/utsagnet om at kvinner er godt beskyttet mot vold (se vedleggstabell 9). Her forsvinner det meste av de signifikante forskjellene mellom gruppene. Som antydte tidligere, dette spørsmålet har antakelig mindre med likestilling å gjøre enn syn på kriminalitet, kriminalpolitikk og kanskje også utsatthet for vold.

Et tydeligere og mer forventet mønster fant vi i synet på om *”kvinner og menn egentlig er svært forskjellige fra naturens side når det gjelder tanker og følelser”*. Også her er det samsvar mellom en tradisjonell oppfatning av likestilling og en mer essensialistisk/biologisk oppfatning av forskjellene mellom kvinner og menn. Og oppslutningen om grunnleggende forskjeller er litt større blant de tradisjonelle i Agder (se vedleggstabell 10). Et problem er imidlertid at dette spørsmålet bare har vært med i 2005- og 2007-undersøkelsen, slik at Agderutvalgene blir i minste laget for en sammenliknende analyse. Vi vil imidlertid komme tilbake til dette temaet om ”naturlig” arbeidsdeling mellom kjønnene.

Vi har også fordelt de tradisjonelle og de øvrige på holdninger til forskjellsbehandling av kvinner og menn (vedleggstabell 11). Forskjellene mellom tradisjonelle og øvrige menn er også her som forventet. Det er ingen nevneverdige regionale ulikheter. Vi er altså styrket i troen på at vi har funnet en gruppe med konsistent skeptiske eller negative holdninger til likestilling.

Tabell 5. Holdninger til at småbarnsforeldre får kontantstøtte fra det offentlige når de ikke har barna i barnehage. Prosent.

	Liker – er riktig	Liker ikke – er galt	Ikke opptatt av det	N
Tradisjonelle menn i Agder	69	20	11	108
Øvrige menn i Agder	45	38	17	269
Tradisjonelle menn i Norge	48	33	18	1306
Øvrige menn i Norge	39	42	19	5138

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Holdningen til kontantstøtte er enda et felt der graden av tradisjonalitet gir utslag, som forventet er tradisjonelle menn både i Agder og andre steder mer positive til kontantstøtten enn sine sammenlikningsgrupper. Det mest interessante er at det også er en regional komponent her som samvirker med tradisjonaliteten. Menn i Agder, tradisjonelle eller ei, er mer positive til kontantstøtten enn andre menn med tilsvarende holdninger til likestilling mer generelt. Merk også at det er færrest som er uinteresserte i problematikken blant de tradisjonelle i Agder.

Dette bildet vil antakelig være noe påvirket av mennenes sivilstatus, enslige menn vil antakelig være mindre opptatt av denne problematikken. Dette kan forklare noe av interessen for dette spørsmålet blant de tradisjonelle i Agder, der det er få som er enslige. Men øvrige menn i Agder har en andel enslige som er om lag identisk med andre norske menn i utvalget. Samtidig er dette en av de første og tydeligste indikatorene på at tradisjonalitet i Agder i større grad er knyttet til familie- og omsorgsarenaen enn det man finner andre steder i landet.

Tabell 6. I din husstand, hvor mye av innkjøpet av dagligvarer gjør du selv? Prosent.

	Praktisk talt alt	Mer enn halvparten	Omtrent halvparten	Mindre enn halvparten	Praktisk talt ingenting	N
Tradisjonelle menn i Agder	24	10	15	26	25	108
Øvrige menn i Agder	31	12	21	25	12	268
Tradisjonelle menn i Norge	29	11	16	28	16	1306
Øvrige menn i Norge	34	14	21	22	10	5126

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Denne svarfordelingen er litt vanskelig å tolke ettersom enslige personer stort sett og nødvendigvis må handle alt selv. De tradisjonelle mennene både i Agder og ellers er de minst ”handlekraftige”, de ser altså ut til i høyere grad å leve med en skjevdelt arbeidsdeling hjemme. Eller er det slik at de i større grad tør å innrømme at det er slik fordelingen er? Blant mennene i Agder kan noe av skjevdelingen forklares med at færre her er enslige, i de tre andre gruppene er andelen enslige om lag lik.

Tabell 7. Hvem i husstanden var det som sist foretok innkjøp av dagligvarer? Prosent.

	Mor	Far	Flere i fellesskap	Barn	Andre /husker ikke	N
Tradisjonelle menn i Agder	49	36	9		7	107
Øvrige menn i Agder	40	40	15	1	3	267
Tradisjonelle menn i Norge	44	35	15	1	6	1298
Øvrige menn i Norge	32	44	17	1	7	5069

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Her støter vi på samme problematikk som forrige tabell, men her er det litt lavere svarrate. Det kan tyde på at noen enslige har latt være å svare. Men fordelingen av oppgaver er også her mer tradisjonell hos nettopp de tradisjonelle, og mest blant de av dem som bor i Agder.

Det samme bildet får vi når det spørres om hvem som sist laget middagsmaten. I bare 21 prosent av hjemmene til de tradisjonelle mennene i Agder var det far eller en annen

voksen mann som hadde rørt i grytene, deretter følger øvrige tradisjonelle menn (28 prosent), øvrige menn i Agder (39 prosent) og øvrige menn i Norge (42 prosent).

Fra andre undersøkelser (Kjeldstad og Lappegård 2010) vet vi at holdninger og handlinger går sammen på likestillingsfeltet, særlig blant menn. Riktignok finner Kjeldstad og Lima (2010), med utgangspunkt i samme materiale, at religiøse ikke er vesentlig forskjellige fra andre i forhold til hvordan de deler husarbeidet. Denne undersøkelsen omfatter imidlertid ikke barneomsorg, der Kjeldstad og Lappegård finner at samsvaret mellom holdning og handling er størst. Dessuten har analysen av de religiøses handlinger den ulempen at den kontrollerer for flere av de variablene som ser ut til å gå inn i en tradisjonell ”klynge” av religiøs likestillingsatferd: Mange barn, skjevdeling av lønnsarbeid og politisk partivalg. Det korrigeres også for landsdel, der Agder har en særlig tradisjonell deling av husarbeidet.

Oppsummerende vil vi si at vi har funnet konsistens i likestillingsholdningene der vi hadde forventet det. De tradisjonelle i Agder utgjør som vi har sett en høyere andel enn andre steder, og de er også gjennomgående noe mer rendyrket likestillingstradisjonelle enn i resten av landet. Som bemerket tidligere; de er også mer opptatt av konservativitet på familie/omsorgsfronten enn andre steder.

Vi forlater holdningsmønsteret en stund, og går over til å se på mennenes bakgrunnsvariabler og dermed deres sosiale posisjon. Er de unge eller gamle, fattige eller rike? Et viktig moment er om dette er mennesker i en alminnelig, inkludert samfunnsposisjon, eller om de framstår som mer av noen outsiders? Som noen som er litt ”bakpå”, som ikke helt henger med?

3.8 De tradisjonelles bakgrunn

3.8.1 Mange unge tradisjonelle i Agder

Tabell 8. Tradisjonelle menn i Agder og resten av landet etter alder. Prosent.

	15-29 år	30-39 år	40-49 år	50-59 år	60-69 år	70 år og over
Agder	37 (N=41)	33 (N=83)	16 (N=79)	29 (N=73)	27 (N=63)	36 (N=42)
Resten av landet	19 (N=767)	16 (N=1200)	17 (N=1365)	19 (N=1389)	25 (N=1073)	31 (N=731)

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Det er som vi vet færre tradisjonelle i resten av befolkningen enn i Agder, og forskjellen er til stede på alle alderstrinn med et unntak for aldersgruppene 40-49 år og 60 år og over. Det påfallende er at de unge i Agder er mer tradisjonelle enn sine jevnaldrende i resten av landet. Synovate MMI (muntlig informasjon fra direktør Erik Dalen) antyder muligheten for at deler av ungdomsutvalget kan være særlig ”prektig”. For det første er de til dels nådd gjennom foreldrenes fast-telefon. For det andre vil de i høyere grad ha vært hjemme om kveldene når MMI ringer, i motsetning til unge som er mer ute om kveldene. For det tredje er de også pliktoppfyllende nok til å fylle ut det store skjemaet. Men denne feilkilden burde være den samme for Agder som for resten av landet.

For resten av landet er tradisjonaliteten noe som stiger med alderen. De yngste er noe oftere tradisjonelle enn de aldersgruppene som er i ”barneomsorgs-alder” 30-49 år, men forskjellene er små. Ser man på fordelingen for resten av landet er det rimelig å operere med en hypotese om et varig nytt paradigmeskifte. Likestilling er for de fleste noe som er selvsagt helt fra de er unge. De eldste gruppene har ikke i samme grad opplevd perioden med ”kvinnefrigjøring” mens de selv har hatt barn, og absolutt ikke i sitt eget oppveksthjem.

Aldersfordelingen i Agder peker mot andre hypoteser. Med alle mulige forbehold om et lite materiale: Er det slik at det i visse grupper i Agder ikke foregår noen ”sosialisering til likestilling”? Skjer sosialiseringen i tradisjonelle hjem og i tradisjonelle kirkesamfunn på en måte som gjør at likestilling ikke tas for gitt? Kan den likestillingsorienterte gruppen på 40-49 år, som i dag er mellom 42 og 57 år gamle, sees på som en gruppe som ble preget av den sterke fokuseringen på likestilling som preget hele landet i kanskje særlig perioden 1975-1985? Eller er det også slik at det å være i familie med kone og barn er noe som gjør holdningene mindre konservative; det er tross alt en del arbeid det bare må deles på og noen inntekter som må inn for å få kabalen til å gå opp. Dette er problemstillinger det er viktig å ta med seg inn i de kvalitative fasene av dette prosjektet, eller hvis man eventuelt vil utvide en kvantitativ tilnærming.

Generelt er det også et spørsmål om likestilling er noe som kan læres – eller avlæres i voksen alder. Sagt på en annen måte: Er likestillingsholdninger et kohortfenomen, det vil si at man i stor grad har de samme holdningene gjennom hele livet? Eller er det slik at det skjer endringer etter hvert som man passerer forskjellige faser i livet, for eksempel kan man tenke seg at fasen som småbarnsforeldre setter spor. Noen menn kan også

tenkes å endre holdninger etter som hvem de danner par med, eller om de er gjennom samlivsbrudd som skaper bitterhet.

3.8.2 Bor oftere spredtbygd

Tabell 9. Bostedstype. Prosent

	Tettsted	Land	By	N
Tradisjonelle menn i Agder	20	24	56	109
Øvrige menn i Agder	17	17	66	272
Tradisjonelle menn i Norge	33	26	41	1323
Øvrige menn i Norge	30	22	48	5202

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Agders befolkning bor i stor grad i byer og småbyer. De tradisjonelle mennene bor i noe større grad utenfor byene i regionen, men begge utvalg er små. Vi skal siden se at de også i større grad setter pris på det landlige livet.

3.8.3 De foretrekker ekteskap – særlig i Agder

Tab. 10. Sivilstand. Prosent.

Sivilstand	Gift	Samboer	Ugift/ aldri gift	Tidligere gift/ separert/fraskilt	Enke/ enkemann	N
Tradisjonelle menn i Agder	69	8	14	5	5	109
Øvrige menn i Agder	63	10	17	6	4	272
Tradisjonelle menn i Norge	62	12	16	5	4	1319
Øvrige menn i Norge	56	15	18	8	3	5196

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Det er en høyere andel blant tradisjonelle og menn fra Agder generelt som er gifte, men de har lavere andeler som bor i par totalt. Dette siste skyldes lavere andeler med samboere, noe som er et generelt Agdertrekk. De velger altså mer tradisjonelle løsninger i praksis også, det er ikke bare et holdningsfenomen, noe som er et viktig generelt poeng. Merk at forskjellen mellom de to mannsgruppene fra Agder ikke er statistisk signifikant, men at forskjellen mellom øvrige menn i Agder og i resten av landet er det. Valget av ekteskap framfor samboerskap kan altså (også) være utslag av en regional norm som omfatter både tradisjonelle og utradisjonelle.

I resten av landet vil aldersfordelingen blant de tradisjonelle mennene gjøre at flere befinder seg i aldersgrupper der samboerskap i mindre grad har vært en aktualitet.

3.8.4 Noe flere barn i huset

Tabell 11. Antall barn i husstanden. Prosent

	0 barn	1 barn	2 barn	3 barn	4 barn	5 barn eller flere	N
Tradisjonelle menn i Agder	45	26	13	12	2	2	104
Øvrige menn i Agder	45	23	22	9	1	0	244
Tradisjonelle menn i landet ellers	58	18	15	7	2	0	1209
Øvrige menn i landet	50	19	20	9	1	0	4686

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Det er en noe høyere andel tradisjonelle menn i Agder med mer enn to barn. De tradisjonelle i landet ellers har lavere andeler i denne gruppa, men forskjellene er små mellom dem og øvrige menn i Agder og landet ellers. Det er også en viktig feilkilde at dette ikke forteller oss hvor mange barn hver enkelt mann har fått gjennom livsløpet, men bare hvor mange som bor hjemme nå. I flere av gruppene er det et høyt innslag av menn som er så vidt gamle at man må forvente at barna er flyttet ut. Vi skal siden se at de umoderne i Agder er tilhengere av store barnefamilier, og vi finner i det minste ingen indikasjon på at de *ikke* lever som de lærer på dette feltet.

3.8.5 Få tradisjonelle bor alene i Agder

Tabell 12. Antall personer i husstanden. Prosent.

Antall personer i husstanden	En person	To personer	Tre	Fire	Fem	Seks	Flere enn seks	N
Tradisjonelle menn i Agder	9	40	21	12	9	4	3	107
Øvrige menn i Agder	16	34	19	20	8	2	1	271
Tradisjonelle menn i Norge	17	45	15	14	7	2	0	1318
Øvrige menn i Norge	19	37	16	17	8	2	0	5176

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Tradisjonelle menn i Agder bor i svært liten grad alene, mens tradisjonelle menn ellers har om lag samme bomønster som menn ellers. Andelen som ikke bor sammen med noen er 7 til 10 prosentpoeng lavere blant de tradisjonelle mennene i Agder, og dette er

interessant tatt i betraktning at man her har en mer betydelig andel unge menn som er i en typisk "aleneboerfase" mellom 20 og 30 år. Husstandene i Agder, og særlig der tradisjonelle menn bor, har også høye andeler store husstander: Fem og flere husstandsmedlemmer.

Dette funnet forklarer til en viss grad hvorfor de andre gruppene har færre som ikke gjør noe av innkjøpene i husstanden: De har jo ingen å dele jobben med.

3.8.6 De tradisjonelle er lavere utdannet – men ikke i Agder

Tabell 13. Høyeste utdanningsnivå. Prosent

Utdannelse	Folkeskole-nivå	Ungdomsskole/realskole	Videregående/gymnas	Univer-sitet	N
Tradisjonelle menn i Agder	2	8	45	45	109
Øvrige menn i Agder	5	10	42	43	272
Tradisjonelle menn i Norge	8	16	37	39	1323
Øvrige menn i Norge	6	13	36	46	5200

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Dette er en interessant tabell. De tradisjonelle i Agder er gruppa med høyest utdanningsnivå hvis vi slår sammen de to høyeste utdanningstrinnene. I resten av landet er de tradisjonelle mennene de som har lavest utdanningsnivå. Kan dette si noe om sosial posisjon og et litt større potensiale for å utøve sosial innflytelse? Hvor mye har det å si at utvalget generelt har en viss overrepresentasjon på de høyeste utdanningstrinnene? I vårt utvalg har alle grupper mellom snaut 40 og drøyt 45 prosent med universitetsutdanning. I landet som helhet har i følge SSB 25 prosent av alle norske menn en utdanning på universitets- eller høyskolenivå, menn i Vest-Agder ligger et snaut prosentpoeng over landsgjennomsnittet, menn i Aust-Agder et snaut prosentpoeng under. Men det er viktig å merke seg at SSB teller fullførte utdanninger, mens vi må legge til denne opplysningen for Norsk Monitor-materialets del. Av tabellen under ser vi at mellom 57 og 65 prosent av de som har utdanning på høyeste nivå faktisk har fullført den.

For å få en bedre sammenlikning med SSB-tallene for alle norske menn i og utenfor Agder, har vi derfor laget følgende tabell basert på fullførte høyere utdanninger i begge utvalg.

Tabell 14. Påbegynt og fullført utdanning. Prosent.

	Høyere utdanning	Fullført høyere utdanning
Alle menn i Agder (SSB)		25
Tradisjonelle menn i Agder (MMI)	45	26
Øvrige menn i Agder	43	26
Alle menn i Norge (SSB)		25
Tradisjonelle menn i Norge (MMI)	39	23
Øvrige menn i Norge (MMI)	46	30

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007 og SSB Utdanningsstatistikk.

Denne øvelsen forteller oss to ting. For det første er ikke utvalget i Norsk Monitor så skjevt i forhold til høyere utdanning som det først så ut. For det andre blir utdanningsforskjellene mindre innen utvalgene fra Norsk Monitor. Men et hovedfunn står igjen: I den delen av NM-utvalget som dekker resten av Norge peker de tradisjonelle mennene seg ut med å ha signifikant lavere andel med høyere utdanning enn blant øvrige menn. Slik er det ikke i Agder. Ser vi på den andre enden av utdanningsskalaen – de som bare har inntil 9 (10) års utdannelse, er bildet enda tydeligere. Bare 10 prosent av de tradisjonelle mennene i Agder har slik utdannelse, mot 24 prosent blant de tradisjonelle i resten av landet. På landsbasis er det snaut 30 prosent av norske menn som bare har slik grunnskoleutdanning. Dette viser at NM-utvalget er klart skjevt på dette nivået, men at det innenfor utvalget er forskjeller i divergerende retninger.

Dette er en av flere indikasjoner på at de tradisjonelle Agdermennene ser ut til å være en noe mer ressurssterk gruppe – eller mindre ressurs svak - enn tradisjonelle menn i resten av landet. Her må man imidlertid ta hensyn til at snittalderen blant de tradisjonelle i Agder er lavere enn blant de tradisjonelle ellers, samtidig som yngre mennesker gjennomgående har høyere utdanning enn eldre. På den annen side vil en del av de tradisjonelle Agdermennene være så unge at de ikke har rukket å fullføre sin utdannelse.

I NM spør man også om hvor mange bøker man leser i løpet av ett år. Her peker begge de to gruppene av tradisjonelle menn seg ut ved å ha en overrepresentasjon av dem som leser få (1-3) eller ingen bøker. Denne gruppen favner over halvparten av de tradisjonelle, mot rundt 40 prosent av de øvrige mennene. De tradisjonelle i Agder peker seg imidlertid ut ved å ha over 30 prosent ”lesehester” (leser 11 eller flere bøker i året, halvparten av gruppa leser 21 bøker eller flere). Dette er på linje med hva øvrige menn

i Norge gjør, mens bare 23 prosent av de tradisjonelle mennene i resten av landet er i denne posisjonen, og her er det gruppa som leser 11-20 bøker som er størst.

3.8.7 Beskjedne inntektsforskjeller

Tabell 15. Selvoppgitt personlig bruttoinntekt. Prosent.

Personlig brutto inntekt	Mindre enn 200 000	200-299 000	300-399 000	400-499 000	500-599 000	600 000 og over	N
Tradisjonelle menn i Agder	17	25	43	5	5	6	106
Øvrige menn i Agder	20	23	30	15	7	6	266
Tradisjonelle menn i Norge	21	24	26	14	6	8	1292
Øvrige menn i Norge	18	26	27	15	7	8	5059

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Det er vanskelig å se de helt klare mønstrene i denne fordelingen. Øvrige menn i Agder, øvrige menn i Norge og tradisjonelle menn i Norge fordeler seg temmelig likt på inntektsgruppene. Tradisjonelle menn i Agder peker seg ut ved å ha høye andeler i det inntektsintervallet der alle grupper er sterkest representert (300-399 000), og tilsvarende lave andeler i inntektsintervallet over dette. Inntektsintervallet mellom 200 og 400 000 favner 2/3 av de tradisjonelle Agdermennene, ellers utgjør det litt over halvparten av de andre mannsgruppene.

Det er vanskelig å se disse oppgitte inntektene i forhold til de registerdata som finnes om folks inntekter: Våre opplysninger stammer fra hele tidsspennet 2001-2007, en periode med en til dels betydelig inntektsutvikling.

Tabell 16. Selvoppgitt brutto inntekt (kroner) for husholdningen. Prosent

Husholdningens samlede brutto inntekt	Mindre enn 200 000	200-299 000	300-399 000	400-499 000	500-599 000	600 000 og over	N
Tradisjonelle menn i Agder	4	10	27	23	15	21	107
Øvrige menn i Agder	6	13	16	17	19	29	265
Tradisjonelle menn i Norge	8	14	18	18	16	25	1297
Øvrige menn i Norge	6	13	16	16	16	33	5072

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Her forsterkes tendensen til at tradisjonelle menn i Agder og deres husholdninger ”klumper seg rundt midten”. De utgjør 14 prosent av de tre gruppene som har under 300 000 i husholdningsinntekt, mens blant tradisjonelle menn i resten av landet er 22 prosent i denne gruppen. Øvrige menn både i Agder og Norge ellers har samlet 19 prosent i denne lavinntektsgruppen. I de tre øverste inntektsgruppene (600 000 og mer) utgjør tradisjonelle menn og deres husholdninger også færrest (21 prosent), fulgt av tradisjonelle menn ellers (25 prosent), resten av menn i Agder (29 prosent) og øvrige menn i Norge (33 prosent). (Merk at forskjellene mellom de to Agdergruppene ikke er statistisk signifikant). Det er antakelig flere årsaker til dette:

1. Tradisjonelle menn i Agder bor sjeldnere alene og har derfor oftere to inntekter. På den måten har de mindre andeler husholdninger med lav inntekt.
2. Den samme gruppen har nok oftere ektefeller og samboere med mindre inntekt enn dem. Dette gjør at deres husholdningsinntekt ikke blir så vidt mye høyere enn deres egen inntekt. Dette siste mønsteret gjør seg antakelig også gjeldende blant øvrige menn i Agder.

Ett spørsmål i NM tangerer dette temaet: ”Er du den i husstanden som har høyest brutto inntekt?” Blant de tradisjonelle i Agder er det 81 prosent som svarer ja på dette, blant øvrige menn i både Agder og ellers er andelen 80 prosent, mens bare tradisjonelle menn i Norge ellers peker seg ut med 85 prosent som sier de har høyest inntekt. Dette er imidlertid et svært grovt mål på inntektsulikhet i husholdningene. Vi kommer ikke noe nærmere denne problematikken her, men utslagene vil være i tråd med hva

man ellers ser i inntektsstatistikk fra Agder. En av de viktigste grunnene til at Agderfylkene kommer dårlig ut på SSBs likestillingsindeks, er den store ulikheten mellom menns og kvinners inntekter (Ellingsen 2010).

Det hadde vært ønskelig med eksakte inntektsmål på både husholdnings- og personlig nivå, dette hadde gjort det mulig å regne ut medianinntekter og gjennomsnitt (aritmetisk).

3.8.8 Tradisjonelle menn litt oftere utenfor arbeidslivet – men ikke i Agder

Tabell 17. Former for betalt arbeid. Prosent.

Betalt arbeid	Heltid	Deltid	Varierer	Nei	N
Tradisjonelle menn i Agder	53	13	9	23	107
Øvrige menn i Agder	58	11	4	26	268
Tradisjonelle menn i Norge	55	8	6	31	1296
Øvrige menn i Norge	65	7	5	23	5098

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

De tradisjonelle mennene i Agder har, sammen med øvrige menn i Norge, den laveste andelen som sier de overhodet ikke har betalt arbeid. Høyest er denne andelen blant de tradisjonelle i Norge ellers, noe som delvis er påvirket av deres høye snittalder. Andelen med betalt arbeid blant de tradisjonelle i Agder blir så vidt høy fordi de har en høy andel med deltidsarbeidende eller som ”varierer”. En del av disse personene vil være yngre menn i en eller annen form for utdannelse med en jobb ved siden av, ellers vet vi lite om hva dette deltids- eller varierende arbeidet består i.

3.8.9 Flere selvstendig næringsdrivende

Tabell 18. Stillingskategori Prosent

Type stilling	Arbeider, operatør, ufaglært	D.s, faglært	Toppleder, daglig leder	Funksjonær, ledende stilling ellers	Funksjonær ellers	Selvstendig
Tradisjonelle menn i Agder	8	15	9	12	7	11
Øvrige menn i Agder	6	18	6	17	8	6
Tradisjonelle menn i Norge	7	14	6	13	7	9
Øvrige menn i Norge	7	17	6	16	11	7

Tabell 18. forts.

Type stilling	Elev, student, lærling	Pt arbeidsøs	Alderspensjonist	Trygdet	Annet	N
Tradisjonelle menn i Agder	6	2	18	5	6	109
Øvrige menn i Agder	6	3	16	8	7	271
Tradisjonelle menn i Norge	4	1	23	7	7	1299
Øvrige menn i Norge	5	1	14	7	8	5110

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

De tradisjonelle i Agder er i noe mindre grad alderspensjonister og på trygd, og det i en landsdel med mange trygdete. Forskjellen internt i Agder er ikke signifikant, ei heller forskjellen mellom de to tradisjonelle gruppene. De tradisjonelle i Agder har også relativt høyere andeler ledere, selvstendig næringsdrivende og ledende funksjonærer, i delvis motsetning til de tradisjonelle ellers i landet. Men forskjellene er hele veien beskjedne.

Det er også spurt om hvilken bransje man arbeider i. Forskjellene mellom gruppene er ikke veldig store (ikke vist i tabell), men noen trekk peker seg ut. Blant Agdermenn – og særlig de tradisjonelle – er det relativt mange som arbeider innen industri og hånd-

verk, noe som samsvarer med næringsstrukturen i Agderfylkene. Svært få tradisjonelle menn i Agder arbeider innen transport og samferdsel og situasjonen er den samme innen undervisning og forskning. Disse mennene har derimot høyere andeler innen forretningsmessig tjenesteyting og bank/finans, men her snakker vi om små tall. I landet for øvrig er det relativt høye andeler blant tradisjonelle menn som arbeider innen jord- og skogbruk, men slik er det ikke i Agder. Blant tradisjonelle menn i resten av landet er det lavere andeler innen undervisning/forskning og offentlig administrasjon/forsvar/politi/rettsvesen, og høyere andeler uten yrke.

Oppsummerende så langt: Tradisjonelle menn i Agder har en uventet aldersprofil, større tilknytning til arbeidslivet enn ventet, relativt få med lavt utdanningsnivå, alt dette i større eller mindre kontrast til de tradisjonelle ellers i landet. De er også godt forankret i familielivet. De framstår som litt mer i posisjon, litt mindre som ”outsiders”. Med posisjon mener vi altså ikke her nødvendigvis maktposisjon, dette er noe vi ikke kan forvente å måle i en undersøkelse som dette. Poenget er snarere negasjonen: De står ikke utenfor, men framstår som fullverdige deltakere i normalt familie- og arbeidsliv. Og som vi skal se så er det særlig innen familieliv (og for noen menighetsliv) at mange tradisjonelle mener at det viktige livet leves.

3.9 Holdninger: Nyanser i tradisjonalitet

Tidligere har vi vist hvordan de tradisjonelle mennene er nokså konsistent konservative eller tradisjonelle på kjønns- og likestillingsfeltet. Det er interessant å se om denne konservatismen samsvarer med en generell konservatisme. Hva slags holdninger har disse mannsgruppene til etnisk mangfold, til lov og orden og bruk av offentlige ytelser? Har de generelt litt autoritære holdninger? Er de opptatt av religion og religiøse tradisjoner? Norsk Monitor byr på en rekke muligheter her. Vi vil trekke fram de holdningsfeltene der de tradisjonelle, og særlig de fra Agder, peker seg ut.

3.9.1 Politiske preferanser

Tabell 19. Stemmegivning ved siste stortingsvalg. Prosent

	Ap	Frp	H	Krf	RV	Sp	SV	V	Annet	Vet ikke	Vil ikke oppgi	N
Tradisjonelle menn i Agder	9	24	17	28	1	5	2	8	2	2	2	93
Øvrige menn i Agder	29	13	23	14	0	5	4	6	0	1	5	237
Tradisjonelle menn i resten av landet	19	23	21	9	0	10	4	4	2	1	6	1171
Øvrige menn i Norge	29	14	20	5	1	5	10	6	2	2	6	4608

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Fremskrittspartiet er – ikke uventet – populært i begge gruppene av tradisjonelle menn. Ellers skiller de tradisjonelle mennene i Agder seg tydelig ut ved å være mest orientert mot Kristelig folkeparti, og mindre orientert mot Senterpartiet og Høyre. Det er noen likheter mellom de som stemmer Krf og Frp generelt, men forskjellene er kanskje de som dominerer. I Norsk Monitors verdikart (Hellevik 2008) er begge partier orientert mot den tradisjonalistiske siden, Krf suverent mest. Men på aksene idealisme – materialisme er de på hver sin motpol, der Krf representerer idealismen og altruismen, mens Frp står for mer individualisme og materialisme.

Vi skal siden se at den sterke Krf-orienteringen blant de tradisjonelle mennene i Agder gir seg utslag i noen særegne utslag av altruisme i en ellers mer forutsigbar konservatisme og autoritetsorientering. Noe av sympatien for Fremskrittspartiet kan bunne i at partiet klart har tilkjennegitt en positiv holdning til Israel, et standpunkt som står til dels svært sterkt i religiøse kretser i Agder.

Tabell 20. Andelen som liker partiene meget godt eller nokså godt. Prosent

	Ap	Frp	H	Krf	RV	Sp	SV	V	N
Tradisjonelle menn i Agder	42	54	64	53	5	38	23	43	93
Øvrige menn i Agder	58	36	59	35	12	32	40	40	237
Tradisjonelle menn i landet ellers	51	58	57	34	9	35	28	34	1171
Øvrige menn i Norge	64	42	50	24	14	33	45	36	4608

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Blant de tradisjonelle i Agder er det tre partier som særlig får sympati: Høyre, Fremskrittspartiet og Kristelig folkeparti. Preferansen for Høyre deler de i stor grad med de øvrige mennene i Agder, men de peker seg klart ut med å ha større sympati for Krf og Frp enn andre menn på Sørlandet. Tilsvarende er de lite glade i SV og RV, og vesentlig mindre enn andre mannlige egder.

Blant de tradisjonelle i landet ellers er det Frp, Høyre og Ap som får en sympati-overvekt. De tradisjonelle i landet ellers og de i Agder er altså forskjellige i særlig synet på Krf, men også til dels Ap. Tradisjonelle menn i Agders sympati for Krf vil også vise seg i form av sympati for flere av Krfs kjernesaker, noe vi skal se.

3.9.2 Tradisjonelle i Agder mest EU-negative

Tabell 21. Mener du at Norge bør bli medlem av EU, eller mener du at Norge ikke bør bli medlem, eller har du ikke noe standpunkt? Andelen i prosent.

	Bør bli medlem	Bør ikke bli medlem	Ikke tatt standpunkt	N
Tradisjonelle menn i Agder	33	57	10	109
Øvrige menn i Agder	47	40	13	272
Tradisjonelle menn i resten av landet	41	43	17	1323
Øvrige menn i resten av landet	46	37	18	5201

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007

Tradisjonalitet og overvekt av EU-motstand ser altså ut til å henge sammen, samtidig som de tradisjonelle i Agder er de absolutt klareste EU-motstanderne. De peker seg også ut som en gruppe med få tvilere i dette spørsmålet. Kan dette, sammen med alkoholstandpunktet (vist seinere), plassere mange av de tradisjonelle i Agder som en del av den norske motkulturen (jf Rokkan 1967)? Vi finner imidlertid ikke noe pro-nynorsk standpunkt i denne gruppen. I det kvalitative materialet som presenteres i del 3 vil vi også se klare spor av en anti-sentralistisk holdning.

Agder framstilles ofte som en region med en utadvendt holdning mot omverdenen. Det eksporteres mye til utlandet, man har skipsfartstradisjonene osv. Det kan se ut som det er en polarisering her, og at de toneangivende likestillingskonservative er særlig lite orientert mot et internasjonalt samspill som det man finner i EU.

3.9.3 Agder: Sterkt samsvar mellom tradisjonelitet og religiøsitet

Norsk Monitor har en håndfull spørsmål som lodder religiøse holdninger. Nesten uten unntak framstår de tradisjonelle i Agder som en særlig religiøst orientert gruppe.

Tabell 22. Andelen som betrakter seg selv som personlig kristen. Prosent

	Personlig kristen	Ikke pers kristen	I tvil	N
Tradisjonelle menn i Agder	46	42	12	109
Øvrige menn i Agder	30	56	14	270
Tradisjonelle menn i Norge	25	60	15	1312
Øvrige menn i Norge	18	70	13	5164

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007

Tabellen viser en samvariasjon mellom religiøsitet og regional kultur. De som har tradisjonelle holdninger til likestilling er oftere personlige kristne enn de som ikke er tradisjonelle på likestillingsfeltet. Og motsatt: De som anser seg som personlig kristne er mer tilbøyelige til å ha tradisjonelle likestillingsholdninger enn de ikke-kristne. Det interessante er at kombinasjonen religiøsitet og tradisjonalisme ser ut til å være særlig tydelig i Agderfylkene. Dette harmonerer godt med et annet og helt nytt funn fra en surveyundersøkelse (Magnussen og Repstad 2010).

Man skal imidlertid merke seg at det bare er blant de tradisjonelle mennene i Agder at de kristne er i nærheten av å utgjøre et flertall. Man kan altså ikke sette noe likhetstegn mellom religiøsitet og tradisjonelitet og i enda mindre grad mellom likestillingstradisjonalitet og det å anse seg som personlig kristen. Sagt på en annen måte: De fleste personlige kristne, også i Agder, har ikke tradisjonelle holdninger til likestilling. Og blant de tradisjonelle mennene i Norge for øvrig utgjør de personlig kristne bare en fjerdedel.

Også i det antakelig mindre forpliktende spørsmålet ”*Tror du på Gud*” skiller de tradisjonelle i Agder seg ut. Her er andelen troende nesten to tredjedeler, dvs 65 prosent. Bare øvrige menn i Agder har en andel troende på over halvparten (52 prosent), blant tradisjonelle menn for øvrig er andelen like under halvparten (47 prosent), mens øvrige menn bare har 38 prosent som tror på Gud.

I NM spør man også om støtte til blant andre religiøse organisasjoner:

Tabell 23. Andelen som i løpet av de siste tre årene har støttet en kirketilknyttet organisasjon eller en annen religiøs organisasjon (inkluderer ikke medlemskontingent). Prosent.

Har støttet	Kirketilknyttet organisasjon	Annen religiøs organisasjon	N
Tradisjonelle menn i Agder	32	25	109
Øvrige menn i Agder	27	14	272
Tradisjonelle menn i Norge	21	13	1312
Øvrige menn i Norge	14	6	5164

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Vi ser igjen en overvekt av økonomisk religiøs støtte blant de tradisjonelle i Agder. De tradisjonelle i resten av landet er også klart mer støttende på dette feltet enn øvrige menn i landet ellers, men litt mindre støttende enn menn i Agder ellers. Det er et problem å tolke hva man har lagt i ”annen religiøs organisasjon”. Det kan være en organisasjon utenom statskirken, altså en frimenighet, noe som er en rimelig tolkning ut fra det høye antall frikirkemedlemmer i Agder (<http://www.ssb.no/trosamf/tab-2009-12-09-02.html>). Det er mindre sannsynlig at dette handler om ikke-kristne religiøse samfunn, som for eksempel muslimske menigheter. Som tidligere nevnt er svarandelen med innvandrerbakgrunn svært lav i NM. Magnussen og Repstad (2010) finner klare holdepunkter for at frikirkelig orienterte er mer tradisjonelle i likestillingsspørsmål enn andre kristne.

Tabell 24. Grad av tiltro til kirken. Prosent

Tiltro	Svært stor	Ganske stor	Litt	Ingen	Vet ikke	N
Tradisjonelle menn i Agder	17	38	31	11	3	109
Øvrige menn i Agder	14	34	35	15	2	270
Tradisjonelle menn i Norge	7	40	37	13	3	1311
Øvrige menn i Norge	7	34	38	18	3	5164

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Igjen ser vi et mønster vi kjenner igjen. Men i forhold til skillene ellers kunne vi ventet enda større tiltro blant de tradisjonelle mennene i Agder. Dette kan muligens tolkes

som at mange av dem vil være mer orientert mot frikirkelige miljøer, og tolker kirken her som statskirken. På samme måte kan det hende at mange av de tradisjonelle i Agder vil utvise en viss skepsis overfor en statskirke hvor det er en åpning for mer liberale holdninger på en del felter. Denne skepsisen kommer antakelig også til uttrykk i svarene på NM-spørsmålet: ”Er du for eller imot å beholde ordningen med statskirke i Norge, eller har du ingen mening om dette?” Her peker de tradisjonelle mennene i Agder seg ut ved å ha den høyeste andelen motstandere (35 prosent), men dette spørsmålet var ikke med i 2001-årgangen av NM, slik at utsagnskraften er noe svekket pga små utvalg i Agder.

Det kanskje tydeligste vitnesbyrdet om sterk religiøs orientering hos mange egder og særlig de tradisjonelle, finner vi i oppslutningen om følgende utsagn: Religionen gir meg de beste svarene på alle vesentlige spørsmål jeg stiller meg selv.

Tabell 25. Holdning til utsagnet: Religionen gir meg de beste svarene på alle vesentlige spørsmål jeg stiller meg selv. Prosent.

	Stemmer meget godt	Stemmer nokså godt	Stemmer litt	Stemmer ikke i det hele tatt	N
Tradisjonelle menn i Agder	19	19	24	38	107
Øvrige menn i Agder	9	12	18	61	271
Tradisjonelle menn i Norge	7	9	23	61	313
Øvrige menn i Norge	3	6	21	70	158

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Når nesten 40 prosent av de tradisjonelle mennene i Agder slutter klart eller nokså klart opp under dette sterke utsagnet om religionens betydning for egen livsoppfatning og grunnleggende holdninger, så er de i en viss utakt med egder flest, og i ekstremt stor grad med norske menn generelt. Legger vi til andelen som mener at dette ”stemmer litt”, er det et klart flertall blant disse tradisjonelle som tilkjennegir en holdning som ellers er en enda klarere mindretallsholdning.

I sum ser vi at de tradisjonelle og særlig i Agder, er særlig orientert mot religiøse verdier. Som tidligere vist, har de tradisjonelle også positive holdninger til saker som norske (konservative) kristne har utvist klare standpunkter i, vi tenker her på kontant-

støtten som har vært en fanesak hos Krf. Et annet viktig saksfelt for konservative kristne er kampen mot å ”uthule” det heterofile ekteskapet og familien:

3.9.4 Holdninger til homofile samliv

Norsk Monitor har bare ett spørsmål som går på holdninger på dette feltet, med unntak av to spørsmål om man selv har blitt diskriminert pga seksuell orientering. Det aktuelle spørsmålet tar utgangspunkt i at vi har fått en offentlig seremoni og registrering av partnerskap for homofile. Respondentene skal så krysse av for om de liker dette – mener det er riktig, ikke liker det – mener det er galt, eller om de ikke er opptatt av det. Utslagene i vårt materiale er tydelige – nærmest som forventet:

Tabell 26. Holdninger til offentlig seremoni og registrering av partnerskap for homofile. Prosent.

	Liker - er riktig	Liker ikke – er galt	Ikke opptatt av det	N
Tradisjonelle menn i Agder	12	59	29	108
Øvrige menn i Agder	28	37	34	270
Tradisjonelle menn i resten av landet	14	49	37	1310
Øvrige menn i Norge	33	24	43	5154

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

De tradisjonelle mennene i Agder peker seg her ut på flere måter. Svært få liker disse ordningene for homofile, men det er et syn de deler med de andre tradisjonelle. Det er i andelen som er i mot ordningene at de tradisjonelle i Agder peker seg mest ut, hele seks av ti er i mot. De peker seg tilsvarende ut ved at få ikke er opptatt av dette temaet. Dette er da også en fanesak innenfor visse religiøse kretser og kanskje særlig innen Agder. Kampen mot den nye ekteskapsloven, som på de fleste måter likestiller homofilt og heterofilt samliv, har møtt betydelig motstand nettopp i landsdelen. Eksempelvis er nettstedet morfarbarn.no dominert av religiøse aktører fra Agder.

En positiv holdning til familieverdier, kombinert med religiøsitet, vil antakelig lett føre til en positiv holdning til barnerike familier.

3.9.5 Barn ingen hindring

I NM er det spurt om hva man synes ”er det ideelle antall barn for en familie i Norge?”

Tabell 27. Foretrukket antall barn i en familie. Prosent

	Ingen barn	1 barn	2 barn	3 barn	4 barn	5 barn	Total
Tradisjonelle menn i Agder	0	3	31	50	12	5	109
Øvrige menn i Agder	0	2	56	37	4	1	272
Tradisjonelle menn i resten av landet	1	2	51	39	6	2	1322
Øvrige menn i resten av landet	0	2	57	36	4	1	5185

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Dette spørsmålet ga svært tydelige og interessante utslag. Menn flest både i Agder og i resten av landet mener en familie bør ha to eller tre barn, med klart størst preferanse for to barn. De tradisjonelle mennene i resten av landet heller litt mer mot tre barn eller flere, men tendensen er ikke sterk. Denne tendensen er derimot sterk hos de tradisjonelle mennene i Agder. Mens 42 prosent av de øvrige mennene i Agder mener tre eller flere barn er greit, er det hele 67 prosent (to av tre) blant de tradisjonelle som mener dette. Interessant er det også å merke seg at når de tradisjonelle mennene i Agder holdes utenfor, så er menn i Agder ellers temmelig nøyaktig samstemte med ”øvrige menn i landet”.

Dette reiser mange interessante spørsmål: Ser vi en ”kinder-küche-kirche”-ideologi i Agder som man ikke finner i samme grad hos de tradisjonelle andre steder? Lever man som man foreskriver? Svaret på dette har vi ikke fullt og helt, i det vi som sett ikke vet hvor mange barn mennene har fått, men bare hvor mange som bor i husstanden deres på intervju tidspunktet. Er denne ”mange-barn-ideologien” en modell som hemmer likestilling når man samtidig foreskriver privat omsorg for barna når de er små? Fra annen likestillingsforskning (Kjeldstad og Lima 2010, Magnussen og Repstad 2010) vet vi at skjevdelingen av husarbeidet i kvinnens disfavør øker med antall barn. I og med at arbeidsmengden i hjemmet også øker med antallet barn, medfører den økte skjevdelingen at enda større byrder fordeles enda skjevtere.

Familieorienteringen dukker opp i mange sammenhenger. NM inneholder et spørsmål som lyder: Hvis du fikk en uventet fridag, hvilken av disse aktivitetene ville du helst bruke dagen til? De fleste velger å ”være sammen med familie/venner”, men andelen som velger dette er størst blant de tradisjonelle i Agder (57 prosent) og minst blant de øvrige tradisjonelle (49 prosent).

I norsk sammenheng er også religiøsitet tradisjonelt blitt forbundet med avhold fra alkohol, eller i det minste et klart måtehold. På dette feltet er normene på glid. Hva mener våre tradisjonelle menn?

3.9.6 Alkohol: enten - eller

Tabell 28. Vil du si at du smaker alkohol ofte, av og til, sjelden eller aldri? Prosent.

	Ofte	Av og til	Sjelden	Aldri	N
Tradisjonelle menn i Agder	19	40	19	22	108
Øvrige menn i Agder	17	52	20	10	265
Tradisjonelle menn i Norge	21	47	22	9	1307
Øvrige menn i Norge	23	53	18	6	5131

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Også her får vi et litt overraskende utfall. Det er ikke overraskende å finne en særlig høy andel tilnærmede avholdsfolk blant de tradisjonelle i Agder, gitt deres øvrige moralske orientering. Mer overraskende er det at de har så beskjedne forskjell i andelen (ikke signifikant) som tilkjenner det høyeste konsumet, og særlig lav andel som angir den vanligste formen for måtehold (”av og til”). De øvrige tradisjonelle har også en overvekt av avholdne og svært måteholdne (”sjelden”), men avstanden til øvrige menn er ikke så stor.

Norsk Monitor inneholder også et spørsmål om røykevaner, dette ga få signifikante utslag mellom gruppene, bortsett fra at de tradisjonelle i Agder hadde en viss overrepresentasjon av folk som røyker ”av og til”. Agder-regionen har en relativt høy andel røykere (<http://www.ssb.no/royk/>), så dette resultatet er forventet.

Motstanden mot homofilt ekteskap er et religiøst tema, men kanskje i enda større grad et spørsmål om aksept av mangfold og forsøk på likestilling mellom samfunnsgrupper.

Ut fra et slikt resonnement skulle vi forvente skepsis også til innvandring fra andre verdensdeler og kulturer blant de tradisjonelle i Agder og ellers.

3.9.7 Større innvandrings skepsis, særlig blant tradisjonelle i resten av landet

Innenfor likestillingsfeltet blir ofte likebehandlingen mellom kjønn og etniske minoriteter oppfattet som beslektede fenomener. Man kunne derfor forvente at en gruppe menn som er mindre opptatt av likestillingen mellom menn og kvinner, også ville være skeptiske til innvandrere og etniske minoriteter.

Tabell. 29. Spørsmål 93. To personer diskuterer hvilke virkninger det kan få at det er kommet innvandrere fra fremmede kulturer til Norge. Hvem er du mest enig med, A eller B?

A: Innvandrerne bidrar til at vi får et større kulturelt mangfold i Norge, med spennende ny mat, musikk, kunst, osv.

B: Innvandrernes levemåte passer ikke inn i Norge. De fremmede skikkene er til ulempe for omgivelsene og kan bli en trussel mot norsk kultur.

	Mest enig med A	Mest enig med B	Umulig å velge	N
Tradisjonelle menn i Agder	36	50	14	108
Øvrige menn i Agder	52	29	19	268
Tradisjonelle menn i Norge	27	57	16	1315
Øvrige menn i Norge	51	34	15	5178

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Tolkningen av disse utsagnene er interessant. Utsagn A er på mange måter lite ekstrem i sin versjon av innvandringsvennlighet. Det snakkes bare om kulturell berikelse og mangfold. Utsagn B er mye mer kategorisk, noen ville vel si fiendtlig. Levemåten ”passer ikke inn”, skikkene er til ulempe og det hele kan ende med en trussel mot vår kultur. Like fullt er det et klart flertall av de som har valgt utsagn i begge de tradisjonelle gruppene som har endt opp med å velge utsagn B. Men graden av skepsis til innvandrere er ikke størst i Agder, de tradisjonelle i resten av landet er tydeligere på dette feltet. For begge grupper er avviket fra mainstreamholdningene betydelig. Og det som er ”mainstream”, det vil si å holde mest med A, er ingen ekstremposisjon som nevnt. Det er også ”lov” å la være å velge. Hovedpoenget her er: De tradisjonelle mennene er de mest innvandrings skeptiske, men skepsisen i denne gruppen er noe mindre i Agder.

Holdninger til innvandrere er også målt gjennom å be om graden av (u)enighet med følgende utsagn:

Tabell 30. Holdninger til utsagnet: "En bør kunne kreve at utlendinger som kommer for å bosette seg i Norge lever som nordmenn." Prosent

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Helt umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	3	25	32	39	1	109
Øvrige menn i Agder	10	23	37	29	1	268
Tradisjonelle menn i Norge	4	13	40	42	0	1307
Øvrige menn i Norge	11	21	36	30	1	5159

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Dette er et mindre ekstremt utsagn som de fleste velger å si seg mer eller mindre enige i. Men enigheten er størst blant de tradisjonelle, særlig når vi ser på andelen som er helt enige. Også her peker de tradisjonelle Agder seg ut med å være mer nyanserte enn de tradisjonelle i resten av landet. Blant de øvrige mennene er det nesten ingen forskjell mellom Agder og landet for øvrig. I sum må vi kunne si at likestillingsholdninger har en god del til felles med holdningene til innvandring, men at samsvaret er størst utenfor Agder.

Denne større graden av nyansering blant de tradisjonelle mennene i Agder viser seg ikke når spørsmålet handler mer om norske nasjonale særtrekk og deres framtid. NM inneholder spørsmålet:

"Våre typiske nasjonale særtrekk kommer sannsynligvis til å forsvinne mer og mer. Norge kommer til å bli mer likt andre land. Synes du dette er en forandring til det verre eller bedre?"

Det er en klar flertallsoppfatning blant norske menn at dette er en utvikling til det verre, men her er det klart flest utviklingsskeptikere blant de tradisjonelle i Agder (72 prosent), fulgt av de tradisjonelle ellers (63 prosent). Det er også i disse to gruppene det er færrest som er i tvil i dette spørsmålet. Kan dette tolkes som at man i de nasjonale særtrekkene legger vekt på sider ved den norske motkulturen (Rokkan 1967), dvs.

lavkirkelighet, nynorsk og avholdsstandpunkter? Og at dette betyr mer enn innvandringsproblematikk? Dette holdningsmønsteret blir plausibelt når man i tillegg trekker inn de tradisjonelle mennenes sterke anti-EU-holdning og tilsvarende favorisering av rurale verdier.

En annen type holdninger som har noe til felles med holdningene til innvandrere fra ”fjerne kulturer” er holdningene til bistand til såkalte u-land. I Norsk Monitor har man bedt respondentene forholde seg til utsagnet

Tabell 31. Holdning til utsagnet: ”Vi bør løse problemene i vårt eget land før vi bruker penger på å hjelpe folk i andre land.” prosent.

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Helt umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	32	19	30	18		109
Øvrige menn i Agder	29	24	25	21	1	268
Tradisjonelle menn i resten av landet	14	21	37	27	0	1299
Øvrige menn i Norge	24	34	31	21	1	5135

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Dette spørsmålet får tydelig fram noen forskjeller både regionalt og blant de to gruppene av likestillingskonservative menn. De tradisjonelle mennene og øvrige menn i Agder er de som sterkest markerer seg som helt uenige i påstanden. På motsatt side finner vi de tradisjonelle mennene i resten av landet. Dette kan skyldes at menn i Agder, tradisjonelle eller ei, i større grad er opptatt av det som kan være internasjonal nestekjærlighet/solidaritet. Dette er ett av mange utsagn som sannsynligvis lader på det som går på religiøs tilknytning og kanskje misjonstradisjoner.

Utslag som peker i samme retning får vi også på spørsmålet ”Synes du at bevilgningene til u-hjelp/norsk bistand til u-landene bør økes, opprettholdes på dagens nivå eller reduseres?” Her er de tradisjonelle mennene i Agder den gruppen som i størst grad ønsker en økning (30 prosent), mens de tradisjonelle i resten av landet er deres motpol med bare 12 prosent tilhengere av en økning. Men her skal vi merke oss at tradisjonelle menn i Agder også har mange tilhengere av en reduksjon (31 prosent, det samme som øvrige menn i landet), noe som kan tolkes som at det også finnes en tradisjonalitet i Agder som peker i samme retning som den i resten av landet på dette feltet.

De tradisjonelle utviser mer negative holdninger til moderne fenomener som kjønnslikestilling, aksept av forskjellige seksuelle legninger og et kulturelt mangfold gjennom innvandring. I tråd med denne logikken, skulle man også forvente en frykt for hva fremtiden kan bringe:

3.9.8 Frykter moralsk forfall

Tabell 32. Folk føler frykt for ulike ting i tilværelsen. Hvor stor frykt føler du for ... moralsk forfall.

	Stor frykt	En viss frykt	Liten eller ingen frykt	N
Tradisjonelle menn i Agder	19	40	42	108
Øvrige menn i Agder	10	34	55	267
Tradisjonelle menn i Norge	13	38	49	1311
Øvrige menn i Norge	6	33	61	5158

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

I begge gruppene av tradisjonelle menn er det mer enn halvparten som føler stor eller en viss frykt for dette litt udefinerte problemet. Overvekten av fryktsomme er klart større blant de tradisjonelle i Agder.

Bruk av pornografi er også en type handling som i mindre grad tolereres av de tradisjonelle i Agder. Her mener 34 prosent av dem at pornografiske blad, bøker eller skrifter bør forbys, mot 18 prosent i Agder ellers. Dette er samme andel forbudstilhengere som blant tradisjonelle i landet ellers, mens bare 11 prosent av menn i landet for øvrig vil forby dette.

Norsk Monitor inneholder flere spørsmål som går på tro og bekymring for utviklingstrekkene i samfunnet. Spørsmålet om bekymring for hva som vil skje dem i framtiden gir nokså like utslag i alle mannsgruppene, med et lite unntak for egder som ikke er tradisjonelle. I de tre andre gruppene er det litt over halvparten (52-54 prosent) som bekymrer seg ofte eller av og til (med stor vekt på siste svaralternativ), mens blant ”øvrige egder” er andelen bekymrete noe under halvparten (47 prosent). Større forskjeller er det i troen på framtidens samfunn og om det blir bedre eller verre å leve i:

Tabell 33. Svar på spørsmålet: "Hvordan tror du samfunnet vil utvikle seg i fremtiden? Vil det bli bedre eller verre å leve i, eller tror du det ikke blir så store forandringer? Prosent.

	Bedre	Verre	Ikke store forandringer	Vet ikke	N
Tradisjonelle menn i Agder	7	55	34	4	108
Øvrige menn i Agder	11	43	38	8	272
Tradisjonelle menn i Norge	10	47	38	5	1314
Øvrige menn i Norge	14	36	41	9	5172

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007

De tradisjonelle i Agder er den gruppen som klarest uttrykker en tro på at utviklingen går mot det verre, et klart flertall av dem mener dette. På motsatt side har de den laveste andelen som ser mulighetene for en forbedring. De øvrige tradisjonelle er også overveiende pessimister, men altså ikke i samme grad. Det samme gjelder øvrige menn i Agder. Vi skal siden se at tradisjonelle menn i Agder er den gruppen som i størst grad sier at de føler seg lykkelige. Det er også den gruppen som inneholder færrest med lavt lykkenivå. Hvordan kan dette forklares når man samtidig er så sikker på at samfunnet utvikler seg til det verre, og definitivt ikke til det bedre? Er det et skille her mellom hva man tror om egen eller andres situasjon? Opplever man seg som en gruppe som i større grad lever utenfor samfunnets problemfylte sider? Her ligger kimen til en veldig interessant problemstilling: Er agder-tradisjonaliteten, med stor vekt på familie og religiøse verdier, forbundet med en redusert interesse for problemer i samfunnet som omgir en, og en økt interesse for nære personer og deres velbefinnende? Er det familiens ve og vel og interesser som har første prioritet, dernest kommer storsamfunnet? Disse problemstillingene vil bli tydeligere under analysen av det kvalitative materialet.

3.10 Lydighet, respekt

Tabell 34. Holdninger til utsagnet: Det viktigste barn bør lære er lydighet og respekt for sine foresatte. Prosent.

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Helt umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	4	11	42	43		109
Øvrige menn i Agder	6	19	42	32	1	267
Tradisjonelle menn i resten av landet	4	11	42	42	0	1296
Øvrige menn i Norge	7	19	40	34	1	5120

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Dette nokså ekstreme utsagnet har en noe forbausende stor oppslutning. Merk at man ikke spør om lydighet og respekt for sine foresatte er viktig å lære for barn, men man ber om oppslutning om at det er det *viktigste*, altså viktigere enn nestekjærlighet, ærlighet og mange andre verdier. Det er nesten så man lurer på om respondentene har lest utsagnet grundig nok. Dette forbeholdet tatt, viser fordelingen at det her går et skille mellom tradisjonelle og de øvrige uavhengig av regional bakgrunn. Likestillingskonservative er altså i noe høyere grad enn andre opptatt av en barneoppdragelse med vekt på lydighet og respekt for foreldrene/de foresatte.

3.10.1 Tradisjonelle i Agder litt mindre opptatt av arbeidsmoralen

Tabell 35: Holdning til spørsmålet om man kan "bli hjemme fra jobben, selv om en strengt tatt er frisk nok til å gå?" Prosent.

	Kan ikke godtas	Kan godtas under tvil	Kan godtas	N
Tradisjonelle menn i Agder	70	27	3	107
Øvrige menn i Agder	78	20	2	270
Tradisjonelle menn i Norge	78	19	3	1320
Øvrige menn i Norge	72	24	4	5166

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007

Dette er et av de mer uventede resultatene vi får. Et solid flertall mener at slik "skoft" ikke kan godtas. Men flertallet er minst hos de tradisjonelle mennene i Agder, en gruppe som ellers er opptatt av lov og orden, frykter moralsk forfall, vil ha lydige barn osv. Og de øvrige mennene i Agder er, sammen med de tradisjonelle i resten av landet,

de mest restriktive på dette feltet. Flere av forskjellene er ikke statistisk signifikante, men retningen i forskjellen er uventet.

Det samme bildet tegner seg på et annet spørsmål i NM. Respondentene blir bedt om å velge mellom to typer liv:

A: Å vinne en gevinst i lotteri som var stor nok til at man kunne leve av renteinntektene hele livet uten å måtte jobbe.

B: Å ha en fast jobb som ga samme inntekt i løpet av livet som lotterigevinsten i svar A.

I alle mannsgruppene er det et klart flertall for ”arbeidslinja”, dvs alternativ B (ikke vist i tabell). Men mens alternativ A ble foretrukket av 26 prosent av øvrige menn i Agder og resten av landet og 29 prosent av de øvrige tradisjonelle mennene, var det så mange som 39 prosent av de tradisjonelle mennene i Agder som ville foretrukket å slippe å gå på jobben. Det må understrekes at tallgrunnlaget her er spinkelt, dette spørsmålet har bare vært med i to årganger av NM.

Er det slik at tradisjonaliteten i Agder har et mer ensidig fokus på familie og familieliv, og mindre på arbeidslivet? Vi ser svarfordelingen på dette spørsmålet som en mulig første indikasjon på et fenomen som vi vil drøfte langt mer grundig avslutningsvis.

Det er selvfølgelig viktig å understreke at motstanden mot skift av denne typen er massiv også blant de tradisjonelle i Agder, og at flertallet velger arbeid framfor lottolivet. Men Agder er generelt en region som er vanskelig å forstå i relasjon til forekomst av og kanskje også holdninger til ”utenforskap” i arbeidslivet. Vi og andre har implisitt og eksplisitt tidligere reist spørsmålet om det finnes en egen trygdekultur i Agder (Bragstad og Hauge 2008, Olsen, Jentoft og Jensen 2009, Ellingsen mfl 2009). Det er derfor et interessant moment når denne gruppen av tradisjonelle menn som ellers er svært opptatt av høy moral, slakker litt av på kravene til arbeidsmoral. Kan de være med på å legitimere en lavere arbeidsmoral? Også dette spørsmålet tar vi opp både i de andre delene av rapporten og avslutningsvis.

Norsk Monitor inneholder et spørsmål som går mer rett på holdninger til trygder: Respondentene blir bedt om å vurdere om omfanget av trygder bør bli mindre, opprettholdes som nå eller bygges videre ut. Her er det bare de tradisjonelle i resten av landet

som har en noe mer restriktiv linje, begge gruppene av menn i Agder ligger tett på gjennomsnittsholdningene her. Dette er imidlertid ikke et spørsmål som går så mye på individuell arbeids- eller trygdemoral, men mer på politiske holdninger til velferdsstaten.

Men når skattemoral er temaet, blir mønsteret et annet. I NM spørres det om hva man mener om ikke å oppgi skattbar inntekt til myndighetene. Blant øvrige menn både i Agder og ellers er det 73-74 prosent som mener at dette er uakseptabelt. De tradisjonelle mennene i resten av landet er de mest liberale her, her er andelen som ikke godtar dette på 67 prosent. Motsatt er de tradisjonelle mennene i Agder særlig restriktive: 79 prosent er av den oppfatning at dette ikke kan tolereres. Dette kan synes paradoksalt i forhold til en viss liberalitet i forhold til å "snylte" på fellesskapet i forhold til illegitime sykefravær. På den annen side stemmer det med skillet mellom Krf og Frp i forhold til temaet skattemoral. På samme måte ser vi at de tradisjonelle i Agder er de som er mest opptatt av "respekt for lov og orden" generelt. Norsk Monitor har mange spørsmål om varianter av dette temaet.

Så langt de holdningsmønstrene som vi fant mest aktuelle å uteske. Synovate MMI bruker en del holdningspar i sine konstruksjoner av det sosiale landskapet. Vi har brukt de mest aktuelle spørsmålene her for en videre presentasjon av de tradisjonelle mennene.

3.10.2 Nyhetsorientering versus tradisjon

To spørsmål inngår i dette holdningsparet. Det ene er holdningen til påstanden: *Jeg liker å få vite om nye varer og tjenester raskt, slik at jeg kan ta dem i bruk.* Menn i Agder - både de tradisjonelle og andre - skiller seg ut ved i noe større grad å være helt uenig i denne påstanden (se vedleggstabell 12), ellers er skillene små og ikke signifikante. Dette går mer på teknologi og nysgjerrighet på innovative produkter. De tradisjonelle synes altså ikke som de minst teknologivennlige mennene i Agder.

Videre inngår holdningen til utsagnet: *Det gamle og velprøvde er som regel bedre enn nymotens påfunn.* Her går det et signifikant og forventet skille mellom de tradisjonelle og de øvrige på tvers av regioner (se vedleggstabell 13). De tradisjonelle er i størst grad enige i dette spørsmålet, og er også den gruppen som i minst grad har problemer med å forholde seg til utsagnet. Menn i Agder er noe mer konservative enn menn i resten av landet, men skillet er ikke signifikant.

3.10.3 Risiko versus trygghet

Første komponent her er holdningen til påstanden: *Bare fordi det er spennende og risikofyllt liker jeg av og til å gjøre ting som er farlig og forbudt.*

Det er ingen signifikante forskjeller mellom gruppene i dette risiko/trygghetsspørsmålet, en stor majoritet tar mer eller mindre entydig avstand fra påstanden (vedleggstabell 14). Utsagnet er da også nokså ekstremt.

Mer interessant for oss er holdningene til utsagnet: *Jeg foretrekker å leve et rolig liv.*

Tabell 36. Holdninger til utsagnet ”Jeg foretrekker å leve et rolig liv”. Prosent.

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	1	21	45	32	1	109
Øvrige menn i Agder	5	16	45	34	0	270
Tradisjonelle menn i resten av landet	4	13	45	38	0	1303
Øvrige menn i resten av landet	4	15	45	35	1	5143

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007

Vi finner ingen tendens til større oppslutning om dette ”laid-back” og trygghetsorienterte utsagnet i Agder, verken blant de tradisjonelle eller de øvrige. Dette er i strid med den alminnelige oppfatning om sørlendingen som bedagelig anlagt, uten at den skal tillegges vekt. Paradoksalt nok er det også slik at dette med ro og stabilitet blir sterkt framhevet i fokusgruppene som vi presenterer seinere. Freden og roen er en del av det gode liv på Sørlandet. Men vi stiller siden spørsmålet om det fredelige livet særlig er noe som er bra for barns oppvekst, og som derfor er forbeholdt mødre og barn

Den tredje komponenten her er om prioritering av trygghet: *Hvis du i dag kunne få et ønske oppfylt, hvilke av de følgende vill du velge først? Neste valg? Ønske: Å føle meg tryggere, og ha mindre frykt for fremtiden.* De øvrige valgene var: *Å bli enda mer respektert av mennesker jeg omgås, ”å ha råd til å skaffe meg noe jeg alltid har ønsket” å få bedre mulighet til å leve slik at jeg utvikler meg som menneske og å oppleve mer vennskap og varme fra menneskene rundt meg.*

Tabell 37. Andelen som prioriterer trygghet og mindre frykt for fremtiden. Prosent

	Første valg	Annet valg	N
Tradisjonelle menn i Agder	30	12	107
Øvrige menn i Agder	24	17	258
Tradisjonelle menn i resten av landet	29	19	1255
Øvrige menn i resten av landet	27	17	4956

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

De tradisjonelle er her noe mer trygghetssøkende, men vi ser ikke de store utslagene. De andre ønskene i dette spørsmålsbatteriet går på selvrealisering (se nedenfor), vennskap og varme, sosial respekt og materiell trygghet.

3.10.4 Selvrealisering

Tabell 38. Andelen som har prioritert ”å få bedre mulighet til å leve slik at jeg utvikler meg som menneske” på spørsmålet: Hvis du i dag kunne få ett ønske oppfylt, hvilket av de følgende ville du velge?”. Hvilket ville du velge først? Og deretter?

	Første valg	Annet valg	N
Tradisjonelle menn i Agder	23	20	107
Øvrige menn i Agder	29	25	258
Tradisjonelle menn i resten av landet	22	19	1255
Øvrige menn i resten av landet	29	22	4956

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Dette ønsket er klart nedprioritert av tradisjonelle menn over alt, som vi så over er trygghet et klarere førstevalg. Menn i Agder ellers skiller seg lite fra menn i resten av landet. Hvordan dette skal tolkes er ikke helt åpenbart. Tyder det på at mennene i høyere grad er fornøyde med seg selv og sin situasjon? Eller er de mer redde for å kaste seg ut på dypt vann – det vil for eksempel vil si å eksperimentere sosialt.

3.10.5 Rigiditet versus spontanitet

Holdning til utsagn: *Man bør i større grad følge sine innfall, og ikke være så bundet av regler og rutiner.* Svarene ga ingen signifikante utslag, bortsett fra at de tradisjonelle

mennene i resten av landet er mindre spontane enn øvrige menn. Se vedleggstabell 15 bak

3.10.6 Materialisme versus anti-materialisme

Holdning til utsagn: *Jeg savner en del materielle goder for å kunne leve slik jeg ønsker.*

Det er noe mindre materialisme blant mennene i Agder, målt på denne måten (se vedleggstabell 16), men intet signifikant annet enn forskjellen i andelen helt enige blant tradisjonelle menn i Agder i forhold til menn i landet ellers. Dette kan tyde på en deling blant de tradisjonelle her, i to fløyer. Dette kan være en indikasjon på delingen mellom de som foretrekker Kristelig folkeparti (tradisjonelle idealister) og de som heller mer mot Frp og Høyre, altså tradisjonelle materialister.

Det andre materialisme-spørsmålet er slik:

Tabell 39. Andelen som har prioritert ”å ha råd til å skaffe meg noe jeg alltid har ønsket” på spørsmålet: Hvis du i dag kunne få ett ønske oppfylt, hvilket av de følgende ville du velge?”. Hvilket ville du velge først? Og deretter? De øvrige valgene var: Å bli enda mer respektert av mennesker jeg omgås, å føle meg tryggere, og ha mindre frykt for fremtiden, å få bedre mulighet til å leve slik at jeg utvikler meg som menneske og å oppleve mer vennskap og varme fra menneskene rundt meg.

	Første valg	Annet valg	N
Tradisjonelle menn i Agder	10	13	107
Øvrige menn i Agder	14	20	258
Tradisjonelle menn i resten av landet	16	17	1255
Øvrige menn i resten av landet	13	16	4956

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Her deler de to tradisjonelle gruppene lag. Materialistiske prioriteringer er klart størst blant de tradisjonelle i resten av landet, mens de tradisjonelle i Agder framstår som de minst materialistiske. Øvrige menn i Agder har imidlertid materialistiske prioriteringer som ikke avviker fra resten av norske menn.

Som vi seinere skal se i presentasjonen av fokusgruppene og i intervjuene med de religiøse lederne, blir anti-materialisme framstilt som en del av de sørlandske kjerneverdiene. Likestilling mellom kjønnene blir derimot oppfattet som en del av jakten på karriere, høy lønn og materiell vekst. Dette er en type holdning som også manifesterer seg tydelig i intervjuene med tradisjonelle kvinner i noen Agderkommuner, gjengitt i rapporten til Magnussen mfl (2005). Det er også verd å merke seg at det bare er de tradisjonelle mennene i Agder som framstår som mindre materialistiske, øvrige menn i Agder likner på menn ellers.

3.10.7 Rural versus urban

Tabell 40. Holdninger til utsagnet: Bylivets mange muligheter betyr mer for meg enn natur og frisk luft. Prosent.

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	54	31	11	3	1	108
Øvrige menn i Agder	56	26	12	3	2	269
Tradisjonelle menn i resten av landet	51	29	12	6	2	1299
Øvrige menn i resten av landet	48	30	14	5	3	5135

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Oppslutningen om urbant mangfold (kontra natur og frisk luft) er generelt lav og lavest i Agder. Det er ingen vesentlige forskjeller mellom tradisjonelle og andre, kanskje fordi man bruker honnørbegrepene frisk luft og natur som motsats til bylivet. Neste spørsmål på dette feltet gir tydeligere utslag:

Tabell 41. Holdninger til utsagnet: Livet på landet er mer tilfredsstillende enn livet i byer

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	12	16	19	52	1	109
Øvrige menn i Agder	10	20	21	42	7	270
Tradisjonelle menn i resten av landet	10	13	26	47	3	1314
Øvrige menn i resten av landet	13	18	27	36	6	5175

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Her står de tradisjonelle fram som de som i størst grad finner de rurale livsformer som mest tilfredsstillende. Samlet oppslutning om utsagnet (helt+delvis enig) er størst blant de tradisjonelle i resten av landet, men det er blant de tradisjonelle i Agder man finner størst oppslutning om den entydig positive vurderingen (helt enig). Man må jo også merke seg at norske menn, til tross for at de fleste bor i bymessige strøk, holder fast ved at livet på landet er mest tilfredsstillende. Dette funnet harmonerer også godt med at tradisjonelle menn i større grad bor ruralt enn andre. Det er også interessant å se dette i forhold til de negative holdningene til EU.

Norsk Monitor har også hele tiden søkt å finne indikatorer på folks opplevde livskvalitet, altså ikke bare levekårsvariabler (inntekt, utdanning, helse) og holdninger på de fleste av livets områder. For å måle livskvaliteten er det spørsmålet om opplevelsen av lykke som brukes.

3.11 Livskvalitet

Norsk Monitor inneholder et spørsmål som går direkte på dette med opplevd livskvalitet.

Tabell 42. "Vil du stort sett beskrive deg selv som meget lykkelig, ganske lykkelig, ikke spesielt lykkelig eller slett ikke lykkelig?"

Beskriver seg selv som	Meget lykkelig	Ganske lykkelig	Ikke spesielt lykkelig	Slett ikke lykkelig	Helleviks lykkemål	N
Tradisjonelle menn i Agder	25	69	6	1	18	109
Øvrige menn i Agder	21	70	8	0	13	272
Tradisjonelle menn i Norge	18	70	11	1	6	1322
Øvrige menn i Norge	21	68	9	1	11	5190

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Dette spørsmålet har vært brukt av Ottar Hellevik i en omfattende analyse av det norske lykkenivået og dets endring (Hellevik 2008). Her bruker han et enkelt mål for lykke: Andelen meget lykkelige minus ikke spesielt og slett ikke lykkelige. Dette enkle regnestykket peker ut tradisjonelle menn i Agder som en spesielt lykkelig gruppe, godt over gjennomsnittet på 11-12 "lykkepoeng" for hele landet. Øvrige menn i Agder og i Norge ellers ligger ganske nære gjennomsnittet, mens tradisjonelle menn i resten av landet ligger klart under. Forskjellene internt i Agder er ikke signifikante pga små un-

derlagstall, men forskjellen mellom tradisjonelle i Agder og særlig andre tradisjonelle er signifikant.

Noen vil vel mene at det å være ”lykkelig” er noe flyktig, noe det er vanskelig å svare på eller å bruke litt for store ord. Hellevik understreker at spørsmålet har vist stor validitet, det fanger opp reelle forskjeller. En indikasjon på dette er svarmønsteret på Norsk Monitors spørsmål: ”Hvor fornøyd er du med din egen tilværelse? Alternativene er meget fornøyd, ganske fornøyd, verken fornøyd eller misfornøyd, litt misfornøyd og meget misfornøyd. Også her kommer de tradisjonelle i Agder ut som de mest fornøydde, fulgt av menn i landet ellers, øvrige menn i Agder og klart svakest: Tradisjonelle menn i landet ellers. Hvordan skal dette bildet forklares?

Hellevik finner i sin egen bok (2008, side 60-64) en viss variasjon i lykkenivå geografisk. Agderfylkene, sammen med Rogaland og Vestfold, kommer best ut. Godt under gjennomsnittet er Oppland, Troms, Nordland, Hedmark og Sogn og Fjordane. Hellevik er selv nøye med å påpeke at det ikke må legges for mye vekt på disse geografiske utslagene. Korrigerer man for blant annet husholdningsinntekt, blir det lite igjen av forskjellene. I tråd med mange av Helleviks funn går det an å ”dekomponere” mye av lykkenivået i Agder og også blant de tradisjonelle i Agder.

En av hovedårsakene til det høye lykkenivået blant de tradisjonelle i Agder er antakelig den lave andelen som bor alene. Å bo alene er en av de faktorene som gir klare negativt utslag på lykkenivået generelt. De tradisjonelle i Agder skårer også på å ha et noe høyere utdanningsnivå. Videre er det mange som er religiøse, en faktor som i seg selv korrelerer positivt med stigende lykkenivå. Når de tradisjonelle i resten av landet kommer ut på den motsatte siden av lykkeskalaen, er det de motsatte forklaringene som peker seg ut: Flere enslige, færre religiøse (men tross alt flere enn landsgjennomsnittet), flere utenfor arbeidslivet. Den noe forskjellige alderssammensetningen i de to gruppene er også av betydning: Unge er gjennomgående mer lykkelige enn eldre, og gruppen av tradisjonelle i Agder er gjennomgående yngre enn de andre tradisjonelle.

Helleviks bok inneholder flere eksempler på at en del former for tradisjonalitet er positivt korrelert med stigende lykkenivå. Religiøsitet er nevnt, i tillegg kommer patriotisme, en generell tilfredshet med det samfunnet som er, og gleden over å se sportssendinger på TV. Dette er ikke viktige bidrag til lykkenivået (ligger langt under effekten av gode nære relasjoner), men kan peke på noe viktig: Tradisjonelle mennesker som

har en stabil og litt ubekymret tro på at tradisjonene må følges, vil kanskje leve et liv i en form for likevekt. Det er jo sannsynligvis også lettere å orientere seg ved å se bakover enn å prøve å finne tegn i fremtiden. Dette er også viktige spørsmål å se nærmere på i den kvalitative analysen.

Et paradoks er at de tradisjonelle mennene i Agder kombinerer et høyt lykkenivå med en betydelig framtidspessimisme. Den siste typen holdninger er vanligvis sterkt assosiert med lavere lykkenivå (Hellevik 2008). Kan det være slik at troen på egen framtid er lysere enn det man tror om fremtiden til samfunnet i stort? Seinere skal vi se at tradisjonelle menn og kvinner er familieorienterte mer enn samfunnsorienterte. Kan det være slik at man har tro på at man vil bevare de gode relasjonene og det gode liv innen egen familie, mens samfunnet ellers i en høyere grad vil by på et mindre godt liv?

3.12 Distinksjoner

Norsk Monitor gir oss muligheten til å finne forskjellige gruppers smakspreferanser på en lang rekke områder: Hva de leser, hva de foretrekker av mat, hvor de reiser osv. Vi vil gi et lite innblikk på dette feltet, og ikke bare for underholdningens skyld. For det første kan slike smakspreferanser si mer enn mange ord om hva slags kategori mennesker vi har med å gjøre: Si meg hva du spiser og jeg skal si deg hvem du er. For det andre er det ofte slike smakspreferanser som brukes nettopp i inkluderende og ekskluderende hensikt (Bourdieu 2005). Dette kan være de små koder som gjør at man får innpass i visse grupper eller ikke. Allment kjent er kleskoder, men også i matveien finnes koder. Blant mer avantgarde grupper av yngre mennesker i kanskje særlig hovedstadsområdet vil det være helt greit å invitere venner på sushi eller thaimat, gjerne med spisepinner som bestikk. Mange vil ikke føle seg vel verken med pinnene eller den rå fisken, og vil kanskje samtidig ikke føle seg hjemme i selskapet. Motsatt vil mange få beskjed om at de ikke må tro at de er noe hvis de forsøker å foreta en klassereise gjennom avanserte matvaner, upraktiske men kule biler osv.

Hva viser så vår smaksgjennomgang? På mange måter er det ikke alltid de store forskjellene mellom nordmenn i smak. "Alle" spiser karbonader, ferdigfisk, frossenpizza osv. Men noen distinksjoner er det. De tradisjonelle både i Agder og ellers kan i noe høyere grad skilte med at husholdningen har sølvbestikk til fire eller flere personer.

Mer påfallende er det hvor ofte det spises viltkjøtt (elg, hjort, hare etc) hjemme hos de tradisjonelle i Agder. Nesten 40 prosent forteller at de spiser slikt kjøtt minst en gang i måneden, derav mange langt oftere. I de andre tre gruppene er det rundt halvparten så mange som spiser vilt så ofte. Dette kan tyde på at de tradisjonelle i Agder enten selv jakter, eller bor i områder der mange jakter, har familie med jegere osv. Norsk Monitor inneholder også et spørsmål om hvor man vokste opp. Her er imidlertid tallgrunnlaget svakt (spørsmålet har ikke vært med i hele perioden 2001-2007) slik at resultatene må tas med en klype salt. Det gjennomgående bildet er imidlertid at tradisjonelle menn, og særlig i Agder, i særlig grad er oppvokst i en bygd, på et tettsted eller i en mindre by, og langt mindre i mellomstore og store byer og deres forsteder. Det samme gjelder hvor de bor nå – som vi har sett.

Generelt er de tradisjonelle mennene også noe mer tradisjonelle i matveien. De spiser sjeldnere enn andre både lasagne og kinesisk mat, og enda mindre populært er mat fra Thailand, Indonesia ”og landene omkring”. Wok-retter har slått litt mer an, men også her henger de tradisjonelle etter. Indisk mat kommer oftere på menyen, men også her sjeldnere enn i hjem hvor det ikke bor tradisjonelle menn. Godt over halvparten av de tradisjonelle mennene spiser aldri verken indisk eller thaimat. De tradisjonelle i Agder spiser også svært lite spansk føde (for eksempel tapas eller paella). Japansk sushi er omtrent uhørt i de fleste grupper, her er det bare menn som ikke er tradisjonelle i resten av landet som har noe inntak å snakke om. Paprika er en grønnsak som mange har brukt jevnlig i årevis, men også her er det få tradisjonelle som er ukentlige brukerne. For ikke å snakke om hvitløk, her er de tradisjonelle mennene – særlig i Agder – helt ”bakpå”. 14 prosent av de tradisjonelle mennene i Agder spiser dette en gang i uka eller oftere, mot 31 prosent blant menn i landet ellers. Motsatt er det en av fem tradisjonelle egder som aldri smaker hvitløk, mot en av 20 i landet ellers. Vi behøver kanskje ikke si noe om hvor ofte det er balsamico-eddik og friske krydderurter på kjøkkenet? Parmesan? Feta-ost? Mozzarella?

Men kommer det lapskaus, kjøttkaker og andre tradisjonelle retter på bordet, lar de tradisjonelle mennene seg ikke be to ganger. Karbonader er nokså hyppig på middagsbordet, for ikke å snakke om kjøttkaker. Steik av okse, svin eller lam er en hit hos de tradisjonelle, særlig i Agder. En middag uten poteter er fremdeles en umulighet for en del nordmenn, også her holder de tradisjonelle fast ved nettopp tradisjonene i større grad enn andre. Pizza fra kjøledisken er heller ikke å forakte, frossenpizza spises enda oftere, men her er de nokså på linje med resten av Norges mannlige befolkning. Blant

de tradisjonelle er det høye andeler som er ukentlige brukere av frossenpizza, her er det bare øvrige menn i Agder som henger litt etter. Sørlandinger ser ikke ut til å være store pølsepisere, men også blant dem og i landet ellers er de tradisjonelle mennene mest glade i denne lettvinretten. Sørlandingenene er derimot de mest glade i å spise pølse på en bensinstasjon, og særlig de tradisjonelle. Ellers i landet er de tradisjonelle de som er minst glade i dette. Ikke all hurtigmat servert ute slår an blant de tradisjonelle egdene, kebab er for eksempel ingen favoritt.

Mattradisjonene sier nok også noe om hvem som har ektefeller/samboere med tid til huslige sysler. Både hjemmebakt brød og kake kommer oftere på bordet hos de tradisjonelle mennene. Men selv om de tradisjonelle mennene i Agder ikke akkurat kaster seg på siste nytt i mat-trender, er de ikke etternølere på alle fronter. For eksempel er de hakket ivrigere enn andre menn med å sende tekstmeldinger fra mobiltelefonen, men å bruke mobiltelefonen til å surfe nettet eller laste ned e-post er de ikke så ivrige på.

3.13 Oppsummering og sammendrag – kapittel 3.

Vi har brukt Synovate MMIs undersøkelse ”Norsk Monitor” (NM) til å definere en gruppe menn – både i Agder og Norge ellers – som har mer konservative eller umoderne holdninger på likestillingsfronten enn det store flertall av norske menn. Vi har brukt en kombinasjon av to spørsmål fra NM. Det første handler om hvordan man mener fordelingen av det lønnede arbeidet mellom kvinner og menn bør være. Det andre går på hvordan man bør fordele ansvaret for barna mellom to samboende/gifte partnere. Det er brukt fire årsganger av undersøkelsen (2001-2003-2005-2007) for å få et tilstrekkelig stort Agderutvalg.

Med dette utgangspunktet fikk vi definert en gruppe likestillingskonservative menn som utgjorde drøyt 20 prosent av alle norske menn i utvalget, og rundt 28-29 prosent i Agder. Det er altså klart flere slike konservative menn i Agder enn ellers, og en sammenlikning av alle landets fylker viser at andelen er høyest i de to Agderfylkene samt i Rogaland og Oppland. En gjennomgang av andre spørsmål knyttet til likestilling, viste at også disse spørsmålene ga tydelige utslag hos de likestillingskonservative slik vi har definert dem, og at konservatismen gjennomgående er størst i Agder. Merk også at andelen konservative kvinner i Agder er klart over landsgjennomsnittet for dette kjønn, men langt under mannsandelen særlig i Agder, men også i landet ellers. Et annet viktig

poeng er imidlertid at positive holdninger til likestilling er i klart flertall både i Agder og resten av landet

I den videre analysen ser vi på fire grupper: 1) likestillingskonservative menn i Agder 2) øvrige menn i Agder 3) likestillingskonservative menn i landet for øvrig 4) øvrige menn utenfor Agder. De konservative i Agder kjennetegnes ved å ha om lag like andeler i alle aldersgrupper, unntatt den mellom 40 og 49 år. I resten av landet er de tradisjonelle særlig godt representert blant de eldste aldersgruppene (over 60 år). Vi drøfter om dette kan si noe om sosialiseringen av barn og unge i Agder. De konservative bor i høyere grad i mer spredtbygde strøk enn andre, og opplever livet på landet som det gode liv. Ruraliteten gir seg også utslag i et solid inntak av viltkjøtt! De er oftere gift, særlig i Agder. I Agder er det også særlig få konservative som velger å leve som samboende. Det er noen flere hjemmeboende barn blant de konservative enn ellers, men vi har dessverre ikke data for også de barna som er flyttet hjemmefra. Få tradisjonelle i Agder bor alene, mens de tradisjonelle i resten av landet er aleneboere i samme grad som øvrige norske menn.

De tradisjonelle i Agder har et utdanningsnivå som er fullt på høyde med landsgjennomsnittet i NM (hvor de lavest utdannede er underrepresentert), mens utdanningsnivået blant konservative i landet ellers (særlig målt som andelen med lavt utdanningsnivå) er klart under det samme gjennomsnittet. Inntektsforskjellene mellom gruppene er beskjedne, men særlig for Agder har husholdningsinntektene en tendens til å ”klumpe seg rundt gjennomsnittet”, dvs at det er få husholdninger med lav og få med høy inntekt. Få lavinntekter skyldes at så få av dem bor alene, og at få lever av trygd. Fraværet av høye inntekter kan skyldes at få av dem har ektefeller eller samboere som har høyere inntekter. De tradisjonelle i resten av landet skiller seg ut ved at litt flere av dem står utenfor arbeidslivet ved å være alderspensjonister, trygdete ellers eller arbeidsløse. Her er de konservative i Agder mer på linje med landsgjennomsnittet. De har også en høyere andel selvstendige næringsdrivende enn snittet. **Kort sagt virker de konservative/tradisjonelle i Agder som en gruppe som er i en noe sterkere sosial posisjon, det vil si at de framstår som mer sosialt inkludert enn de tradisjonelle i landet ellers.**

Politisk står de konservative mennene, ikke overraskende, til høyre. Men det er viktige forskjeller: Mens de tradisjonelle i Agder har stemt Krf, Frp og Høyre i denne rekkefølgen, velger de andre tradisjonelle Frp foran H og Ap. Krf foretrekkes i mindre grad

enn Sp, det siste partiet appellerer ikke spesielt til de konservative i Agder. Preferansen for Krf hos de Agderkonservative er interessant fordi den peker mot noen av de viktigste særtrekkene hos denne tradisjonelle manngruppen:

De er religiøst orienterte i langt høyere grad enn andre konservative. Dette viser seg i andelen personlig kristne, andelen som mener religionen er viktig i hverdagens valg, andelen som støtter religiøse organisasjoner, tror på Gud osv. De er særlig orientert mot tradisjonelle familieverdier, for eksempel ved sin støtte til kontantstøtten og sin negative holdning til partnerskap for homofile. De tradisjonelle i Agder er også i særlig grad redde for moralsk forfall og for at framtidens samfunn skal bli verre enn dagens. Men samtidig er de opptatte av at mange barn er et ideal for en familie.

Begge de tradisjonelle gruppene har negative holdninger til manglende respekt for lov og orden, de er opptatte av mange tradisjonelle verdier kort og godt. Holdningene til innvandring og etnisk mangfold er ikke særlig positive i noen av gruppene. Men de tradisjonelle i Agder har en noe mer positiv innstilling til u-hjelp og til å prioritere hjelp til trengende utenfor Norge generelt. Agderkonservative peker seg også ut på en annen front: De er ikke positive til at folk blir hjemme fra jobben uten egentlig å være syke, det er det ingen av gruppene som er. Men de tilhører den mest liberale gruppen på dette feltet. De er også den gruppen som i størst grad kunne tenke seg å leve av rentene av en lotterigevinst framfor å arbeide for samme økonomiske utbytte.

Ikke overraskende er de tradisjonelle i Agder oftere avholdsmennesker i forhold til alkohol. Mer overraskende er det at de har normale andeler som drikker ofte, men har lavere andeler som er i den vanligste måteholdsgruppa (drikker av og til). Mer overraskende er det kanskje at de tradisjonelle i Agder ser ut til å ha høyest livskvalitet blant de fire manngruppene i materialet, mens livskvaliteten er lavest blant de tradisjonelle i landet ellers. Kvaliteten er målt som et svar på et spørsmål om opplevd lykke, og har høy validitet (Hellevik 2008). Antakelig er variasjonen i lykkenivået i disse gruppene forårsaket av først og fremst få enslige i den tradisjonelle gruppen i Agder. Religiøsitet er også en faktor som allment påvirker lykkenivået, men i på langt nær grad samme grad som det å leve sammen med andre (Hellevik 2008).

Interessant er det også at tradisjonaliteten, både i Agder og ellers, virker gjennomført. For eksempel i matveien der appetitten på tradisjonell norsk mat, karbonader, steik osv er upåklagelig, mens man ligger langt unna indisk og thailandsk mat – for ikke å snakke om japansk sushi.

På noen punkter skiller de tradisjonelle i Agder seg tydelig ut, kanskje særlig på dette med religiøs orientering. På andre felter, for eksempel inntekt og arbeidsliv, er forskjellene mindre. Materialets styrke er imidlertid at det tegner seg en del mønstre som beskrevet over. Mange av mønstrene vil bli tydeligere i det kvalitative materialet vi presenterer seinere.

Resultatene legger også grunnlaget for en interessant diskusjon om hvem det er som har makt og definisjonsmakt i Agder i forhold til hva som er utlagt som "sørlandsverdier". Mange av disse verdiene deles av de konservative i Agder. Det er flere av dem i Agder enn ellers i landet, men noe flertall utgjør de absolutt ikke. Hva er det så som tilsynelatende gir dem slik makt i regionen? De ser ut til tidvis å få lov til å påberope seg å forfekte en hel landsdels verdier, deres likestillingsverdier ser delvis ut til å harmonere med Agders likestillingsatferd eller mangel på sådan. Har de et moralsk overtak? Foregår det en skjult privat maktutøvelse gjennom familie og sosialisering? Dette vil bli diskutert seinere. Først skal vi presentere to kvalitative tilnærminger som er med å utdype det bildet som er skapt i gjennomgangen av Norsk Monitor.

4 Med de tradisjonelles egne ord og presentasjoner

4.1 Fokusgruppene

På basis av analysen av Norsk Monitor 2001-2007, gikk vi videre med en kvalitativ analyse. Vi ønsket i større grad å få utdypet hvordan det likestillingskonservative synet ble forstått av de som innehar disse synspunktene, og hvordan dette igjen henger sammen med ideen om det gode liv på Sørlandet, samt det mer moderne uttrykket "Sørlandsverdier". Den statistiske framstillingen over gir mange spennende inntakt til hvordan disse konservative gruppene lever sine liv. Men bildet er fragmentert, og gir ikke så gode bilder av hvordan forskjellige holdninger i større eller mindre grad henger sammen.

Til å belyse dette, valgte vi fokusgrupper som det første kvalitative inntaket til feltet. I litteraturen om fokusgrupper som metode, viser man hvordan slike fokusgrupper i størst grad er brukt som utgangspunkt for kvantitative undersøkelser, for eksempel for å teste ut spørsmålsbatterier i surveyer (Morgan 1997, Puchta og Potter 2004). Her går vi motsatt vei: Fokusgruppene skal brukes for å gi oss mer helhet i de inntrykkene vi har fra den kvantitative analysen. Også dette er en metode som anbefales i litteraturen. Generelt er fokusgrupper regnet som gode til å diskutere og avklare folks holdninger, erfaringer, ønsker og interessefelter (Barbour og Kitzinger 1999).

4.1.1 Metode

Vi ble tidlig enige om at det var viktig å få noen andre enn prosjektleder til å ta ansvaret for fokusgruppene. Prosjektleder har ved flere anledninger tatt opp temaet likestilling og konservativ kristendom i den sørlandske offentligheten, både gjennom intervjuer på NRK Sør (radio og TV), samt i kronikker i Fædrelandsvennen. Han kan av den grunn tillegges en posisjon i holdningslandskapet. Synovate MMI tilbyr denne typen fokusintervjuer, og de tilbyr en løsning som er svært godt egnet for vårt formål. For det første fordi de engasjerer en såkalt moderator, eller leder av fokusgruppene, som ikke vil være kjent for deltakerne (annet enn ved en tilfeldighet). For det andre fordi Synovate MMI har en velutviklet metodikk for å finne deltakere med bestemte holdningsprofiler. Og denne metodikken springer ut av det materialet vi allerede har brukt – Norsk Monitor.

Framgangsmåten er i vårt tilfelle slik: Synovate MMI ringte opp en serie personer boplassert i Agder, det vil si i rimelig nærhet til Kristiansand der gruppene skulle møtes. Respondentene ble stilt noen bakgrunnsspørsmål, deretter ble de stilt de spørsmålene om likestilling som har vært vårt utgangspunkt for å definere likestillingskonservative menn og kvinner. Hvis de svarte i tråd med hvordan vi hadde definert de konservative, og de opplevde seg som det de selv definerte som ”ekte sørlendinger”, og deres alder stemte med våre behov (mer om aldersinndelingen på gruppene seinere), ble de forespurt om de ville delta i en fokusgruppe noen dager seinere.

Vi ble dermed i stand til å sette sammen fokusgrupper med relativt homogene utvalg hva angikk alder og holdninger. Synovate MMI anbefalte dette. Vi vurderte først å ha grupper med mer heterogen sammensetning, for på den måten å kunne ha en avklarende diskusjon om hva som lå i forskjellige holdninger til kjønnslikestilling. Fra Synovates side ble det sagt at dette erfaringsmessig ikke ville bli vellykket. Settingen ville ikke være trygg nok til at folk ville ta sjansen på å gå inn i en debatt, og man ville i stedet oppleve en mer overfladisk samtale der man ville søke mot en konsensus for å unngå en konfronterende samtale. For å lage grupper med størst mulig trygghet for deltakerne ble det altså samlet bare folk med relativt lik (konservativ) holdning til kjønnslikestilling, videre ble det laget kjønns- og aldershomogene grupper. En gruppe yngre menn (30-45 år), en gruppe noe eldre menn (46-65 år) og en gruppe kvinner i alderen 30-50 år. Hver gruppe hadde fra fem til sju deltakere.

Arbeidsformen i gruppene var det vi vil kalle ”leken”, sett i forhold til hva vi har erfart med andre fokusgrupper. Deltakerne skrev på røde og blå lapper, klippet og limte i blader osv. Noe av virksomheten var av det mer oppvarmende slaget, annet var mer rett på sak.

Gruppene ble tatt opp på DVD, selvfølgelig etter at deltakerne hadde gitt sitt samtykke. DVD-ene ble sett av prosjektleder seniorforsker Dag Ellingsen, professor Ulla-Britt Lilleaas, samt forsker May-Linda Magnussen. DVD-ene ble deretter returnert til Synovate og opptakene slettet. Under den videre presentasjonen har vi søkt å anonymisere deltakerne slik at de ikke skal kunne kjennes igjen: Det er ikke angitt noe identifiserende om bosted, type arbeid, antall barn osv, aldersangivelsen er ikke eksakt.

Samlingene varte i drøye to timer. Både gjennom mediators inntrykk, og det vi så av DVD-ene, virket det som om deltakerne likte å være med på gruppene. Oppgavene ble

gjennomført med entusiasme og alvor, og flere ga i etterkant spontane uttrykk for at dette hadde vært morsomt, interessant og lignende. Deltakerne gikk gjennom følgende sju oppgaver.

1. Etter at moderator og deltakerne hadde presentert seg selv og moderator hadde gjort rede for undersøkelsen, fikk deltakerne spørsmålet: Hvis du hadde kommet til jorden som et dyr, hvilket dyr ville du valgt å være. Dette var et typisk **oppvarmingsspørsmål**, og svarene skal ikke tillegges noe vesentlig vekt.
2. Deretter skulle deltakerne snakke om **menn og kvinner de beundrer** for deres verdier og livsstil. Mennene skulle finne kvinner, kvinnene skulle snakke om aktuelle menn. De kunne velge fra egen omgangskrets og familie, eller blant offentlig kjente personer, bare de beundret dem for livsstilen og verdiene.
3. Deretter skulle de snakke kort om noen **gleder og bekymringer** de hadde opplevd i hverdagen i tiden nokså rett før fokusgruppen fant sted. Etter at første gruppe var gjennomført, og en nokså ubehagelig hendelse som en av deltakerne hadde opplevd hadde kommet svært mye i fokus, ble vi enige om at man skulle snakke om bare gleder.
4. **Den ideelle livsstil.** Først skulle deltakerne se for seg hva som var den ideelle livsstil blant nordmenn flest, deretter hva den typiske sørlending ville oppfatte som ideelt. Dette ble nedskrevet på lapper som ble hengt opp på en tavle og kommentert.
5. **Balansen mellom arbeid og privatliv, mellom familie og individuell utfoldelse.** Her ble deltakerne presentert for fire par med barn og hvordan de kort beskrevet hadde valgt å leve sine liv. Deltakerne ble bedt om å prioritere ett eller to par som de mente levde det rikeste livet. Denne bolken ble svært utbytterik og talende.
6. **Livet på Sørlandet** – en visuell framstilling. Deltakerne fikk utdelt fem-seks illustrerte blader av typen Familien, Hjemmet, Vi Menn, Hytteliv og lignende. Fra disse skulle de klippe og lime for å lage en visuell collage av det ”Gode liv på Sørlandet”
7. Avslutningsvis skulle man forestille seg at en amerikansk professor hadde kommet til Sørlandet fordi han hadde hørt at livet på Sørlandet var annerledes enn livet ellers i Skandinavia. Deltakerne skal hjelpe den imaginære professoren ved å fortelle hva som er verdifullt og særpreget med livet på Sørlandet. **Denne bolken var en oppsummering.**

De fire parene som deltakerne skulle forholde seg til under pkt 5 var:

Per og Åse er gift og har tre barn på 22, 18 og 15 år. De har et middels stort gårdsbruk i Vegårdshei, hvor de dyrker og selger grønnsaker. På gården har de hest, griser og høner. Åse er husmor og er aktiv i Sanitetsforeningen. Hun tar også et tak på gården når det trengs. I tillegg til arbeidet som gårdbruker, er Per engasjert med ulike oppgaver i den lokale pinsemenigheten. Barna gikk ikke i barnehage før skolepliktig alder, men var tidlig med i søndagsskolen og ungdomsarbeidet i menigheten. **Per og Åse er beskrevet som et par som reflekterer verdiene i kvadranten ”tradisjonelle idealister” i Synovates sosiokulturelle studium av den norske befolkning (Norsk Monitor).**

Kåre og Eli bor nær Kristiansand. De giftet seg tidlig, og har fire barn sammen, en på 12, tvillinger på 15 og eldstejenta på 23, som nå har flyttet hjemmefra. Kåre arbeider i en middels stor industribedrift og er klubbformann der. Han møtte Eli i skoletiden. De bor i en hyggelig enebolig (Elis barndomshjem) ikke langt fra Kåres arbeid. Etter at hun giftet seg med Kåre og fikk barn, jobbet Eli noen år i den lokale dagligtvarebutikken, men siden tvillingene kom har hun vært hjemme. **Kåre og Eli er beskrevet som et par som reflekterer verdiene i kvadranten ”tradisjonelle materialister” i Synovates sosiokulturelle studium av den norske befolkning (Norsk Monitor).**

Ragnar og Tine er henholdsvis siviløkonom og barnelege. Ragnar har en lederstilling i Sparebanken Sør i Kristiansand og er aktiv i den lokale Rotary-foreningen, mens Tine arbeider på Vest-Agder Fylkessykehus, og er tillitsmann i legeforeningen. De bor i en større leilighet i Kristiansand sentrum, og har en sjarmerende sommerhytte med strandlinje ikke så langt fra byen – hvor de bor i skoleferien. De to barna på 8 og 12 år gikk i barnehagen på Fylkessykehuset til skolepliktig alder. Foreldrene delte foreldrepermisjonen likt med 6 mndr hver da barna var født. Eldstemann har begynt å seile Laser, og deltar i regattaene på Sørlandet om sommeren, ivrig støttet av pappa. **Ragnar og Tine er beskrevet som et par som reflekterer verdiene i kvadranten ”moderne materialister” i Synovates sosiokulturelle studium av den norske befolkning (Norsk Monitor).**

Carlos og Fredrikke bor i utkanten av Kristiansand, i idylliske omgivelser med vakker natur. Carlos er botaniker, og arbeider som forsker ved Universitetet i Agder. Han er for tiden engasjert i et stort miljøforskningsprosjekt med EU-finansiering. Fredrikke

er filolog, ansatt som førsteamanuensis på samme sted, og møtte Carlos i Barcelona da hun studerte spansk. Sammen har de to barn. Den første er en adoptert pike fra Kina – hun er nå 14. Deres sønn er 10. Begge går på Steinerskolen i Kristiansand, hvor de begynte i Steinerbarnehagen da de var fem. Før gikk de i den lokale barnehagen. Carlos tok to måneders foreldrepermisjon, mens Fredrikke tok 10. **Carlos og Fredrikke er beskrevet som et par som reflekterer verdiene i kvadranten ”moderne idealister” i Synovates sosiokulturelle studium av den norske befolkning (Norsk Monitor).**

Samme dag som den første gruppesamlingen fant sted, hadde Fædrelandsvennen et førsteside- og midtsideoppslag om ”Mødrene mot strømmen”. Det handlet om et knippe kvinner fra Flekkerøya i utkanten av Kristiansand. De har valgt å være hjemme med sine barn lengst mulig, og mener at det er best for barna. Denne artikkelen ble flere ganger brukt av mediator for å understreke at temaet var aktuelt.

4.2 Funn

Gruppene ga inntrykk av å være bredt sosialt sammensatt. Det ble ikke gjort noe systematisk forsøk på å kartlegge dette, blant annet for ikke å understreke eventuelle sosiale forskjeller. Men gjennom de innledende presentasjonene, og små og store ”drypp” gjennom samtalene, virket det som om den sosiale spredningen var stor. Begge kjønn og flere aldersgrupper er som sagt dekket. Vi har både yrkesaktive og ikke-yrkesaktive. Den siste gruppen omfatter både trygdemottakere, arbeidsledige og hjemmearbeidende kvinner. Blant de yrkesaktive er det både heltids- og deltidsarbeidende. Den siste gruppen er hovedsakelig kvinner, men en av mennene presenterte seg klart som (frivillig) deltidsarbeidende. Noen arbeidet innen salg, økonomi og forretningsvirksomhet, noen innen transport og industri, noen var pedagoger på forskjellige nivåer og felt. Noen arbeidet skift. Enkelte av deltakerne uttrykte seg i et mer akademisk språk, andre mer ”rett fram”.

Det var ingen av gruppene som ble dominert av enkeltdeltakere som stadig vekk tok ordet, snarere virket taletiden nokså demokratisk fordelt. Flere av øvelsene var lagt opp slik at man skulle tenke og arbeide selv før funnene ble lagt fram, for på den måten å unngå at deltakerne øvet innflytelse på hverandre innledningsvis. I flere sammenhenger hadde deltakerne formulert sin egen skrevne tekst, eller bildecollage uavhengig av hverandre, for deretter å presentere dem i plenum. Det var selvfølgelig for-

skjeller i hvor ”scenevante” deltakerne virket når de skulle framføre sine oppfatninger, men få virket så sjenerte og usikre at det var påfallende.

Vi skal i det følgende presentere de viktigste inntrykkene fra samlingene. Vi presenterer tema for tema, gruppe for gruppe. Mediator har skrevet sin egen rapport fra gruppene. Vi velger å presentere hans inntrykk først. Han var til stede under samlingene og har førstehåndsintrykket, og vil vel lettere oppfatte hva deltakerne virkelig er engasjert i, hva som gir ”temperatur” i innleggene og samtalene. Deretter presenterer vi våre kommentarer. Vi hopper over den innledende samtalen om hva slags dyr man kunne tenke seg å være gjennom en slags inkarnasjon. Det er mulig valgene her kunne gitt en interessant analyse, men vi oppfatter det først og fremst som en ”oppvarmende” manøver.

4.2.1 Beundrer sine nærmeste – og Mette-Marit

Deltakerne ble altså bedt om å fortelle om mennesker som de beundrer for sine verdier og livsstil. Fra mediators resyme: Mennene forteller i hovedsak om sine koner, svigermødre og døtre. Kronprinsesse Mette-Marit og Melinda Gates (kona til Microsoft-eier Bill Gates, begge kjent for store veldedige donasjoner) nevnes også. En nevner Arild Edvardsen. Mediator har hentet ut følgende sitat fra en mann i midten av 40-årene:

”Kona – hun er omsorgsfull. Støtter meg 110 prosent. Selv når jeg ikke har rett, men da kan hun ta det opp etterpå på tomannshånd.”

Kvinnene forteller om sine fedre og fedresubstitutter (svigerfar/onkel), og om mannens venner. En alenemor forteller om sin svoger. Pussig nok forteller ingen av kvinnene om sine menn. Fem av de sju kvinnene var gifte eller samboere. To kvinner velger å nevne en utenom familien. En nevner sin sjef, en rektor, og en nevner en kvinne som virker som religiøs samaritan blant barn i et land i Afrika. Et sitat valgt av mediator:

Min svoger stiller opp. Han er glad i å hjelpe, viser at han bryr seg. Veldig til stede og ekte. Det er aldri noe problem, selv om det går på bekostning av ham selv.

Verdiene de peker på som beundringsverdige, er uten unntak disse personenes uselviskhet, lojalitet og generøsitet med oppmerksomhet, støtte og hjelp.

Forskerne deler i hovedtrekk mediators inntrykk. Et unntak er forståelsen av hvorfor (de eldre) mennene beundret Mette-Marit. Her fikk vi inntrykk av at det også dreiet seg om en person som hadde overkommet store hindre i sitt liv, tatt reisen fra Slettheia til Slottet og gjort det med stil. Hun er også en person som har gått fra et liv i ”synd” og over på den smale sti. Det må legges til at en av de eldre mennene ”kuppet” denne diskusjonen ved straks å nevne Mette-Marit. De andre ga deretter uttrykk for at han hadde gjort et godt valg. En annen mann berømmer kona si for å ha klart litt av det samme som Mette-Marit: Kommet fra en utenlandsk, mye mer ekstrovert kultur, har hatt sine fortvilte stunder, men nå går hun nokså greit inn. Selv om de fremdeles snakker om forskjellene mellom hennes hjemland og Sørlandet.

Noen beundrer sin kone fordi hun gjør svært tradisjonelle ting som ”menn ikke har peiling på”, det vil si å holde orden på huset, hagestellet osv, og fordi hun er lojal mot ham, holder sammen. De liker kvinner som lager en lun atmosfære og som følger opp barna på en god måte. Snillhet og gavmildhet er verdier som betones i hverdagen. De beundrer kvinner som ofrer seg, alltid stiller opp, aldri sier nei. Men andre liker sine koner eller døtre fordi det er tak i dem, de er effektive, får ting gjort. Vi blir også slått av hvordan noen av respondentene, allerede på denne tidlige oppgaven, forteller nokså rett ut om familiemedlemmer med psykiske problemer. Vi har også stusset over kvinnene som ikke nevner sine menn, mens det altså går masse ros motsatt vei. En mann nevner faktisk den kona han nylig er separert fra.

4.2.2 De gode øyeblikk er blant de nærmeste i familien

Når fokusgruppedeltakerne blir bedt om å gjengi gode hverdagsøyeblikk fra siste uke, er også her relasjonene til de nærmeste i fokus, skriver mediator i sin rapport, Det handler typisk om en ektefelle, en far eller mor, eller et av barna. De er gjerne i situasjoner som reflekterer den annen parts generøsitet, kjærlighet eller omtanke overfor respondenten. Eller så har respondenten glede over den andres suksess eller medgang. Mediator har funnet fire sitater som understreker dette:

Jeg går ut med bikkja kl 06. Når vi kommer inn, er det lys på badet, kaffen er klar, og det er speilegg på bordet, forteller mann i midten av 40-årene, og det er kona som har stelt til.

Forrige uke var jeg tre dager på kurs. Jeg kom hjem, gikk og la meg med døren åpen. Etter en stund hørte jeg hvissing utenfor. Jeg sto opp og fikk beskjed om å lukke øyne-

ne. De hadde satt opp skilt med piler, og hadde hver sin ballong blåst opp. De hadde ryddet alle lekene, og skulle overraske meg, forteller kvinne i midten av 30-årene om sine barn.

Sønnen fikk tilbake jobben sin. Han har vært uten jobb i snart ett år, forteller mann i begynnelsen av 50-årene.

Han plages av depresjon. Han telte på knappene før vi reiste, men valgte å bli med oss til Syden – fordi, som han sa: Når jeg er sammen med dere, kan jeg slappe av, forteller en annen far om sin sønn.

Vi forskere bet oss merke i en respondent som snakket om en hendelse på jobben, men den handlet typisk nok om en nær kollega som ble feiret på sin 60-års dag, og som tydelig satte pris på det. Det var altså ikke en typisk jobbhendelse, men mer av det sosiale livet på jobben.

4.2.3 Det er forskjeller mellom sørlendinger og andre, særlig Oslofolk

Mediator understreker at gruppedeltakerne finner det lettere å karakterisere sørlendinger enn å sette dem i kontrast til typiske nordmenn. Et grep de gjør er å søke kontrastene i sammenlikningen med Oslo-folk, de er for eksempel usikre på hvor stor forskjell det er mellom sørlendinger og vestlendinger. Men livet i Oslo oppleves åpenbart som vesensforskjellig fra det i Agder. Mediator oppsummerer hovedpoengene i opplevde forskjeller slik:

Sørlendingen	Vs nordmenn/Oslo-folk
Aktiv deltakelse i kirkesamfunnet	Reiser, kultur og konsertliv
Fokus på hjem, familie, barn	Fokus på egen karriere, fysisk trening, mer aktivt restaurantliv, mer stressfylt tilværelse (inkl lange avstander)
Prioritering av venner og lokalsamfunn	Muligheten for et mer anonymt liv i storbyen
Endringsvegring og sterkere behov for stabilitet og trygghet	Mobilitet, reiser til fjerntliggende mål, fokus på egen utvikling

Synovate har laget en mer detaljert gjengivelse av hvordan deltakerne i de forskjellige gruppene beskrev disse forskjellene. Det finnes altså forskjeller mellom gruppene, men bildet av enighet er tydeligere.

Forskerne legger til at den sørlandske mannen framstilles som en som er glad i landsdelen sin og er mye ute i naturen. Naturen er på den ene siden sunn, ren, på den andre siden åpner den for det gode familieliv. Hytta er viktig, båten, sjøen, sommeren. Det er rolig og trygt på Sørlandet, ikke masete.

Mer negativt beskrives Sørendingen som vanskelig å komme inn på og litt treg, særlig når det skal tas beslutninger. Noen mener også at de nære tette relasjonene i små grupper lett kan utvikle seg til klikkvesen. Det blir også mer gjennomsluktige sosiale relasjoner, på godt og vondt.

4.2.4 Hvorfor er det forskjeller?

Mediator peker på at religionslivet og engasjementet i lokale menigheter synes mer åpent, variert og engasjert enn hva man finner i Oslo-området. Religionen inspirerer til en mer aktiv refleksjon over viktige spørsmål som liv og død, og det kan i følge respondentene ha en sammenheng med livsverdiene som blir uttalt. Dette er en sammenheng som enkelte av respondentene mener å se. Det mer tradisjonelle synet på livsverdiene medfører større stabilitet og lojalitet til personer, steder, samfunn osv, og dermed lavere mobilitet.

Det er også slik at respondentene peker på andre, mer materielle årsaker til at livet på Sørlandet kan leves mer tradisjonelt. Boligprisene, og mindre avstander og dermed lavere levekostnader på Sørlandet, gjør det enklere for unge par å prioritere slik at de ikke trenger to fulle inntekter. Arbeidsmarkedet er heller ikke like godt, dermed kan ikke alle påregne to fulle stillinger. Det er ofte ikke lett å skifte arbeidsplass flere ganger og utvikle sin karriere på samme sted.

4.2.5 Hvor mye er Sørlandet, hvor mye er småbystil?

Mediator peker på at dette spørsmålet ligger under flere av respondentenes refleksjon: Kanskje ikke deres verdier er så annerledes dem man finner i andre kystsamfunn på for eksempel Vestlandet. Kanskje er heller ikke verdiene man finner i andre lokalsamfunn rundt mellomstore og mindre norske byer så ulike dem man finner i Agder. Er det slik at de positive holdningene til kjønnslikestilling, yrkesaktivitet og karriere har fått

gjennomslag i toneangivende kretser særlig i Oslo, mens mange ellers i landet slutter seg til disse verdiene mer for å bli sosialt akseptert?

Dette spørsmålet har også opptatt forskerne, og det kunne være av betydelig interesse å gjennomføre denne typen fokusgrupper også i andre deler av landet. Det er imidlertid slik at det bare er Agderfylkene og deler av Rogaland, samt deler av Møre og Romsdal som står igjen som særlig lite likestilte i likestillingsindeksen til SSB. Det samme mønsteret av spesielle holdninger blant sørlendinger finner vi i vår gjennomgang av Norsk Monitor 2001-2007 – som vist tidligere. Det er nok større likheter mellom livet på Agder og på Karmøy eller Stord enn mellom livet i Oslo og på Agder. Men samtidig ser det statistiske bildet av holdninger og handlinger på Agder ut til å bekrefte at Agder er tettest på tradisjonelle holdninger og verdier. Det er også viktig å merke seg at Agder – og særlig Vestfylket - i langt mindre grad har vært med på den generelle sekulariseringen som Norge har gjennomgått gjennom deler av de siste årtiene (Botvar mfl. 2010).

4.2.6 Mennene foretrekker Per og Åse ...

Mediator oppsummerer: Per og Åse er altså de som har et verdisett som ”tradisjonelle idealister”, med sitt gårdsliv, religiøse liv osv. Dette paret er det klart mest foretrukne blant mennene, selv om kanskje deres økonomi ikke er all verden. Men paret foretrekkes fordi de har friheten det innebærer å drive for seg selv, de har et aktivt menighetsliv, og fordi de har den harmoniske tilværelsen på landsbygda med nært forhold til dyr og natur. Dette siste er ikke minst viktig for barna. En mann i slutten av 50-årene begrunner valget slik:

En gård er en perfekt plass for unger å vokse opp. Hjemmeværende mor som er til stede. Religiøs oppdragelse som en flott ballast for familien. Ingen barnehage.

Fra forskernes side må det innledningsvis sies at den av oss som hadde kontakten med Synovate da parene skulle skisseres, var temmelig skeptisk til bildet av Per og Åse. Var ikke denne blandingen av natur-romantikk og kristenliv for karikert eller avlegs til at respondentene ville falle for den? Var ikke dette noe man sluttet seg til på 1970-tallet? På samme vis tenkte forskeren at Ragnar og Tine med sin fine leilighet, ditto landsted, gode forhold til barna osv ville trekke oppmerksomheten fullstendig bort fra de to tradisjonalistiske parene. Dette sier selvfølgelig noe om forskerens egne hold-

ninger og preferanser, men også noe om hvordan oppfatningen av det gode liv på Sørlandet er romantisert og preget av nostalgi.

4.2.7 ...med Kåre og Eli på andre plass

Kåre og Eli er populære hos mennene, som et godt andrevalg. Kvinnene setter dette paret – som er et uttrykk for tradisjonelle materialister – øverst på sin ønskeliste. De begrunner det slik, ifølge mediator: Foreldrene er unge. Mor er hjemme hos barna, noe de understreker som svært viktig. Det likner mest på det livet de selv har valgt. Deres livsstil gir et rolig liv i et lokalmiljø, og gir mulighet til å prioritere familien. Et sitat valgt av mediator:

De bor der de selv har vokst opp. Det er små forhold, alt er nærme, trygt og godt. Det virker som det er god tid, og et rolig liv (kvinne i midten av 30-årene).

4.2.8 Bare to støtter Ragnar og Tine

Mediator påpeker at det er to menn med en noe annen bakgrunn enn de andre som støtter disse moderne materialistene. Den ene mannen er skilt og har bodd et annet sted enn på Sørlandet i mange år, men har røtter i landsdelen. Den andre har giftet seg med en kvinne fra et annet vestlig land. Han tok også deler av sin utdanning i det landet hun kommer fra. Begge mennene hadde imidlertid Per og Åse som sitt annet valg.

Hvorfor valgte de to Ragnar og Tine? Det viktigste var den åpenbare økonomiske tryggheten og den friheten den medfører. Sommerstedet med strandlinje og nærheten mellom far og sønn var også gunstig. Den ene mannen begrunner og nyanserer det slik:

Når alt fungerer optimalt, da går det (med to i fulltidsstilling). Senere i livet bor jeg gjerne på gård.

4.2.9 Ingen menn vil ha det som Carlos og Fredrikke

Mediator skriver at de ”moderne idealistene” Carlos og Fredrikke var det mest attraktive valget for kvinnene – nest etter Kåre og Eli. Ingen av mennene viste noen interesse for Carlos og Fredrikke. Kvinnene finner de to interessante fordi Fredrikke har hatt en spennende tid og sett litt av verden før hun stifter familie. Begge har trygge jobber, og valget av Steinerskolen innebærer at barna får brukt sine kreative sider.

De ser ut til å holde på med ting de bryr seg om. Interessante yrker. Bevisste valg (Steinerskolen og adopsjon). De går ikke med strømmen. I utkanten av byen kan det være et rolig liv, selv når man har mye å gjøre. (kvinne i midten av 30-årene).

Mennene finner dette paret uinteressant av flere grunner. De er skeptiske til hva Steinerskolen står for. Når begge er i full jobb blir det ikke nok tid til barna. De lever det som virker som stressende liv. Det er også noe som ikke er helt riktig med spanske ektemann og et adoptert barn.

Forskerne er ikke så overrasket over at tradisjonelt orienterte mennesker er mindre entusiastiske til tverrkulturelle ekteskap. Mer overraskende er det at adopsjon er oppfattet med negative holdninger. Man kunne tenke seg at adopsjon ble oppfattet i samme lys som for eksempel giverglede overfor nødstedte mennesker i fattige deler av verden. Det kan også tenkes at dette med adopsjon ikke er det sentrale her, men at det kommer på toppen av mange andre trekk ved dette paret som gjør dem for uvanlige til å bli oppfattet som ideelle.

4.2.10 Den visuelle collagen

Mediator: De sentrale elementene i disse klipp-og lim-produktene er:

-Samvær og nærhet til familien. Det handler først og fremst om ektepar og barn, men det går også bredere.

-Tryggheten og gleden slik nærhet gir, ikke bare for barna, men også for ektefellene. Flere av montasjene reflekterer en viss engstelse for tilværelsen som enslig

-Betydningen av tradisjoner

-God mat og god helse – kaffestunden med kaker

-Betydningen av (å ha tid til) refleksjon over liv og verdier.

-Nær kontakt med natur og dyr.

Vi forskere merket oss at flere av mennene hadde limt inn en overskrift som het ”aldri mer alene”, som stammet fra en artikkel som fortalte om en mann som hadde levd alene for en periode, men deretter funnet en ny livsledsager.

4.2.11 Den amerikanske professoren

Dette innslaget var på mange måter ment som en oppsummering. Mediator har merket seg følgende:

På den ene siden peker deltakerne på trivsel, trygghet og nærhet i lokalsamfunnet. Men de erkjenner også at de kanskje lever i et litt lukket samfunn, som kan medføre at innflyttere strever med å bli akseptert og innlemmet i sirkelen. To sitater som utdyper:

Samhold i de nære forholdene – at du kjenner at du hører hjemme et sted. Ha tid til å stille det ekstra spørsmålet – i det hele tatt ha tid for hverandre. Kvinne i midten av 30-årene

Hvorfor er vi så vanskelige å komme inn på? Kvinne i begynnelsen av 40-årene.

Mange peker på at religionen spiller en sentral rolle i deres liv, og at det kan bidra til at de er flinke til å glede seg over små ting og relasjoner mellom mennesker. De nevner også at sørlendingene alltid har vært spesielt engasjerte i å hjelpe nødlidende i andre land. ”I akkurat dette lyset virker samfunnets lukkethet som en merkverdighet”, kommenter mediator.

Mange er engasjerte i menighetsliv. Det er bedehus på hvert hjørne, og folk er veldig engasjerte, sier mann i slutten av 30-årene.

De er også klare på at barn betyr mye på Sørlandet – kanskje mer enn andre steder.

Det er mer fokus på barna og deres oppvekst – derfor er det mange kvinner som jobber deltid eller er hjemme (mann i begynnelsen av 40-årene).

Noe av kjernen av det gode liv på Sørlandet er knyttet til nærhet og tid for hverandre. Spørsmålet er om dette er fordi sørlendingene genuint velger å prioritere slik, eller fordi dynamikken i næringsliv og offentlig forvaltning er begrenset, slik at de må dele på jobbene som best de kan. Ikke alle deltakerne er like bastant sikre på at dette er villet,

og noen er også inne på at kanskje sørlendingene prioriterer slik fordi de søker trygghet.

Det er ikke sikkert det er jobber for alle på Sørlandet. Så det er ikke sikkert vi har noe valg. (mann i begynnelsen av 60-årene)

Jeg vil ikke flytte fra Sørlandet. Men kanskje vil jeg tenke mot slutten: Hvorfor gjorde jeg ikke disse endringene? (kvinne midt i 30-årene).

Men uansett finner de det ikke vanskelig å argumentere for at deres livsstil har sine fordeler og at deres verdier er å foretrekke.

Vi må senke kravene litt – i hvert fall i perioder av livet. En må prioritere annerledes når en har barn – jobbe litt mindre, og.. (kvinne i begynnelsen av 40-årene)

Hvorfor er det en sensasjon, og kommer på førstesiden? Hvorfor er det en norm at alle skal jobbe? Hvorfor skal det offentlige ta seg av barneoppdragelsen – hvorfor er det bedre? Jeg tror ikke det er så galt med en annen løsning (mann i slutten av 40-årene kommenterer oppslaget i Fædrelandsvennen om de hjemmевærende mødrene på Flekkerøya)

Eller er det rett og slett slik at sørlendingene er mer makelig anlagte?

Vi er vel mer t . Får vi ikke gjort det i dag, gjør vi det i morra... (mann i slutten av 40-årene)

4.2.12 Oppsummering del 3

Mediators oppsummering understreker følgende punkter:

-Det er et nært og harmonisk familieliv og høy prioritering av samværet med barn som står særlig sentralt i deres liv, og på den måten bekrefter de våre antagelser.

-I alle tre gruppene finner vi et oppriktig engasjement og ekte glede (slik mediator har opplevd det) over relasjonene til og samværet med partner og barn, men også med egne og ektefelles foreldre, søsken og søskenbarn

-Forankringen av Sørlandets verdier gjøres særlig tydelig i relasjon til Oslo-området. De nøler med å karakterisere nordmenn flest, og søker derfor mot hovedstaden når de skal sammenlikne egne og andres standarder.

-Respondentene reflekterer sterk personlig identifikasjon med hva de opplever som viktige og riktige valg når det gjelder prioritering av familie, venner og lokalt samfunnsliv – det nære miljø.

-Vi observerer en lavere interesse for egen karrieremessig realisering, særlig blant kvinnene. Heltidsstilling er nok ok, men ikke så lenge barna er små. Det er viktig å trives i jobben, men jobben i seg selv virker ikke like viktig for dem som hva de opplever er tilfelle i Oslo-området.

-Engasjementet i lokalsamfunnet reflekteres også i det lokale friluftslivet – deltakerne mener å bruke mer fritid i naturen enn Oslo-befolkningen, og observerer et sterkt foreldreengasjement i idrettslag.

-Mennene, og i særlig grad den eldste gruppen, framstår som mer utpreget konservative og tradisjonelle med hensyn til kjønnsroller enn kvinnene. Mediator runder av oppsummeringen med følgende sitat fra en mann i begynnelsen av 50-årene:

Hun lager middag og steller klær – jeg står for det praktiske. Jeg bygger hus, hun steller hage.

Fra et forskersynspunkt er det interessant at både menn og kvinner nedtoner dette med jobb og arbeid. Man kunne jo tenke seg at det tradisjonelle holdningsmønsteret kunne vises ved at kvinnene var familieorienterte mens mennene hadde fokus på jobben.

Fokusgruppene er altså første kvalitative fase i vår studie. Den andre fasen er et lite knippe intervjuer med religiøse ledere:

4.3 De religiøse lederne

Å intervjuer en gruppe med religiøse ledere ble viktig i løpet av forskningsprosessen. På flere områder – både i den kvantitative og kvalitative analysen - dukket religiøse interesser og deltakelse i menighetsliv opp som mulige forklaringer på valget av et mer

tradisjonelt liv. Vi antok at sentrale religiøse ledere på Sørlandet ville ha oppfatninger om forholdet mellom religion og likestilling. Var mindre likestilte forhold mellom kjønnene noe som var forankret i skriften? Var det noe som ble vektlagt i menighetslivet? Vi ønsket også å teste noen av våre funn på dem. Hadde vi funnet noe som de kjente seg igjen i? Hvordan skulle det i så fall forklares?

Vi har snakket med fire religiøse ledere. Alle er menn, men i forskjellige aldersgrupper. Noen tilhører statskirken, noen frikirkelige menigheter. En er en tydelig liberaler, to er noe mer konservative, og en er tydelig politisk orientert. Bare en av lederne var klart negativt innstilt til å medvirke i intervjuene, de tre andre svarte ja omtrent umiddelbart. Tre av intervjuene er foretatt av prosjektleder Dag Ellingsen, ett av professor Ulla-Britt Lilleaas.

Når vi spør om den svake likestillingen kan ha noen forankring i religiøse tekster, er svaret forholdsvis unisont:

Arbeidsdelingen mellom kvinner og menn er ikke forankret i gammeltestamentlige tekster som Paulus brev som blant annet er utlagt som at kvinner skal tie i forsamlinger, kvinnen er mannen underlegen osv.. Det er noen få virkelig konservative som vil mene dette, men det er gårdsdagens melodi. En nokså konservativ respondent sier:

”Det er en krise hvordan mannen har misbrukt den stillingen han har hatt i menighetene. Mannen skal elske sin hustru, sette henne høyere enn seg selv. Da kan han ikke dominere. Menn har misbrukt sin stiling.”

4.3.1 Skapelsesberetningen

Det er skapelsesberetningen som er det bibelske forankringspunkt for likestillingen nå: Gud har skapt kvinner og menn forskjellig. Vi er satt til å utføre forskjellige oppgaver. For eksempel har kvinner bryst og er de eneste som kan amme barn. Dermed blir lengre pappapermisjon uinteressant. Det er altså paradoksalt nok et slags interessefelleskap mellom kristne konservative og evolusjonsteoretikere. Harald Eias TV-program på NRK der man konfronterte kjønnsforskere med biologisk tenkning hadde også stor popularitet hos særlig en av respondentene.

”Det er ikke politisk korrekt å si det, men fra naturen har kvinner bryster, det betyr at vi må legge til rette for at de kan amme. Dermed er det naturlig at hun får permisjo-

nen. I morsforholdet her knyttes det en nærere relasjon. Gud har skapt det slik. Vi må tenke naturmessig. Dette er en nærrelasjon som det er viktig å bevare. Mannen har et urinstinkt om å beskytte familien.”

Samme respondent gikk et stykke lenger ved også å betone at menn fungerer bedre som ledere fordi de lettere skjærer gjennom og tar også upopulære avgjørelser. Kvinner har følelser i alle retninger. På vårt spørsmål om det ikke var trist at vi menn skulle ha lite empati, måtte han innrømme det, men mente like fullt at det var slik. Blant annet hadde man hatt gode erfaringer med å ansette flere kvinner som ledere i hans menighet, nettopp fordi de var mer empatiske. Å satse på flere kvinnelige prester er også et prosjekt i statskirken i Agder.

Flere omtaler Jesus som en likestillingsliberaler i sin tid. Jesus var ikke mot likestilling, han var derimot svært kontroversiell i sin samtid ved å forholde seg til kvinner som var regnet som pariaer i datidens samfunn. Jesus var radikal, en som løftet kvinnens stilling i sin samtid.

Den mer liberale informanten betonet hvordan konservativismen på likestillingsfronten var bevisst og villet, at de så seg tjent med en gammeldags arbeidsdeling hjemme. Han var også opptatt av at arbeidsdelingen var så konservativ at gutter knapt lærte å ta hånd om barn, vaske klær osv. Han påpekte også betydelig dobbeltmoral mht for eksempel samboerskap. Foreldre lot som barna deres ikke bodde sammen med kjærester overfor sin religiøse familie og omgangskrets, mens de altså gjorde det i realiteten og med foreldrenes vitende.

Vi snakker også om at religiøse ledere kan ha moralsk påvirkningskraft, også overfor folk som ikke er særlig religiøst interesserte:

”Jeg har påvirkningskraft i menigheten. Jeg forkynner familien som viktig. Dette kan henge igjen. Mange på Sørlandet har en bakgrunn fra menigheter – jeg ser ikke bort fra at det henger igjen.”

En annen leder erkjenner også sin påvirkningskraft, men påpeker at de religiøses makt er på retur, også på Sørlandet. Folk har fått utdanning og tar sine egne valg.

4.3.2 Familien først

En annen viktig forklaring på likestillingssituasjonen i Agder og dens kirkelige røtter, springer ut av hvordan man oppfatter arbeidsfordelingen mellom familie og storsamfunn. Familien er samfunnets byggestein. Det er dette som er samfunnets kjernepunkt, der de viktige sosiale prosessene skal skje. Særlig gjelder dette omsorgen for barn. En sa det tydelig: Samfunnet er til for familien, for å støtte den, det er ikke samfunnet som skal erstatte familien.

”Det er i familien vi lever livet, det er der de gode verdiene er. Arbeidet og samfunnet er til for familiens del. Likestilling i familien er mye greiere enn likestilling i samfunnet, som vil bringe enten mor eller far mer ut av familien.”

Den mer liberale informanten forteller mer krasst om forskjellen i samfunnsmoral kontra familiemoral. Det er greit å spare skatt på ikke helt akseptabelt vis, mens restriksjonene er langt flere i forhold til barnas seksualmoral, alkoholvaner osv.

I en studie av svenske lokalsamfunn med høyt fravær (sjukskrivning) fra arbeidslivet, fant Frykman og Hansen (2009) at høye fraværssrater ofte fant sted i kulturer der familien og dens aktiviteter hadde preferanse foran arbeidslivet. Et eksempel var faktisk hvordan elgjakten i enkelte utkantkommuner krevde så mye av både jegere og omliggende familie at det medførte en del jobbfravær.

Den rødgrønne likestillingsargumentasjonen er håpløs i Agder, mener flere av de religiøse lederne. For dem er familielivet og dette med likeverd, ikke likestilling, samt de frie valg, så vesentlig at likestillingsargumentasjon som skal nå Agder må ha en annen innpakning og logikk.

Det frie valget er viktigst, og dette er en retorikk som peker tilbake mot vårt utgangspunkt: Diskusjonen om hvem som forvalter sørlandsverdiene. En sa at han var absolutt for en del av det som forbindes med sosialistisk likestilling, barnehage for eksempel. Men han ville slåss for retten til å bestemme selv, blant annet ved at det bør eksistere kontantstøtte som valg. En annen sa at enkeltfaktorer innen likestillingsproblematikken diskuterer man imidlertid gjerne, for eksempel ufrivillig deltid blant sykepleiere. Bare man slipper hele den rødgrønne varianten.

” Vi er ikke opptatt av å definere ”det gode liv” for andre, det må de finne ut selv. De rødgrønne setter derimot standarder som alle må følge”.

Denne politiske avstanden er tydeligere enn det vi har sett i fokusgruppene, der handlet det mer om Oslo og dens livsstil og formynderholdning overfor resten av landet.

I fokusgruppene og i retorikken om sørlandsverdiene, blir likestilling ofte lagt ut som materialisme og pengejag. Vi finner en delvis tilslutning til dette i lederintervjuene. En argumenterer mot at det er penger som blir alle tings målestokk. Han misliker også at karriere er som noe som alle på død og liv skal ha. Men ingen ser på dette som religiøst forankret:

”Sørlandet er mer laid-back, men det trenger ikke være religiøst. De mest ambisiøse reiser til Oslo. Folk velger annerledes.”, svarer den mer konservative av de religiøse.

Flere av respondentene holder fast på religion på Sørlandet som haugiansk: En pietistisk tradisjon der høy arbeidsmoral var fundamentet for et godt næringsliv. Vi forteller om funnene om lavere arbeidsmoral i Norsk Monitor: En svarer kontant:

”Det har jeg aldri hørt, og det er uhørt i forhold til kristen etikk. Dette må være 50-åringer som stemmer Frp og er bakpå. Dette er ikke verdien her i huset.”

Vi snakker også om ”Lotto-funnet” i Norsk Monitor. Heller ikke her kan han hjelpe oss. *”For meg er arbeid viktig, det gir identitet. Lediggang er roten til alt ondt.”*

En av lederne er hele tiden opptatt av at de særegne sidene ved levekårene på Sørlandet (mindre likestilling, flere unge uføre, høyere forbruk av psykofarmaka) må sees som et samspill mellom tradisjon og økonomi på flere felter. Han åpnet også opp for genetiske forklaringer og en mer generell ”giddalaushet”. Han gikk også langt i å snakke om den krevende baksnakningskulturen på Sørlandet som et eget problem, som noe som kanskje kunne forklare det høye pilleforbruket blant annet. Det samme gjaldt tendensen til ikke å snakke åpent om problematiske sider ved livet og samfunnet.

Vi ser også at en av informantene i praksis lever svært likestilt, nærmest etter et ”Oslo-mønster”. Han sier like fullt: *”Men likevel, mitt fremste kall er familien – fremfor*

Gud'. Samtidig er han opptatt av å kjempe for valgfriheten til å leve et mer tradisjonelt liv

Med flere av de religiøse lederne har vi også en diskusjon om velferdsproblemene i Agder. Det er en klar oppslutning om å løse barn og unges problemer med spesielle, målrettede tiltak mot de mest utsatte, eksempelvis satse på barnevernet. Det er mer motstand mot generelle tiltak som barnehage og heldagsskole.

5 Oppsummering og diskusjon

Gjennom behandlingen av dataene fra Norsk Monitor framstår de tradisjonelle mennene i Agder som en gruppe med en relativt klar posisjon innenfor særlig familieliv, men også arbeidsliv, og med et relativt høyt utdanningsnivå. De framstår som tilfredse med livet. Holdningsmessig går likestillingsskepsisen for mange hånd i hånd med religiøs tro, interesse for tradisjonelle familieverdier og for det gode livet på landet.

Mennene og kvinnene i fokusgruppene er også opptatt av å plassere det tradisjonelle livet innenfor en ramme av noe positivt, noe særegent for landsdelen, noe det er verdt å ta vare på.

Samlet finner vi holdepunkter for å si at likestillingsskepsisen i Agder synes klarere forankret i positivt formulerte verdier, enn de holdningsmønstre man ser hos konservative andre steder i landet. Et mer likestilt samfunn blir satt opp som en kontrast til det særegne, gode liv som leves på Agder. Det kjennetegnes av mindre stress, mer religion og refleksjon, en bedre oppvekst for barn og en fornuftig arbeidsdeling hjemme: Mor og far gjør det de er best til.

I tillegg til at dette livet er godt i seg selv, blir det også gjort til en markering av regional identitet. Dette er noe vi gjør og velger i Agder, som kontrast til hva noen inne i Oslo ønsker at vi skal gjøre.

I sum kan det synes som et problem å endre denne typen holdninger og atferd hos mange i Agder, man har det jo så bra! Det er imidlertid god plass til nyanseringer og diskusjoner her. For det første må det påpekes at de likestillingskonservative tross alt synes å være i mindretall. Like fullt synes det som om de får prege en regions identitet i større grad enn deres antall og andel skulle tilsi. De fikk lov til å kalle sine verdier for Sørlandsverdier under valgkampen 2009, deres verdier ser ut til å samsvare med mange sørlendingers handlingsvalg på likestillingsfeltet. Kan det være slik at de på en måte utgjør en form for moralsk hegemonisk maktfaktor? Må vi revurdere noen av oppfatningene av den nye religionen på Sørlandet som en religion med færre livsstilspåbud enn pietismen? Må vi også nyansere en utbredt faglig oppfatning av moderne protestantisk maskulinitet som lite maskulin og lite maktorientert? Vi diskuterer det nedenfor.

For det andre må bildet av de regionale særtrekkene nyanseres. Er bildet romantisert? Mangler det forankring i reelt levd liv på Sørlandet? Hvem er det egentlig som vil leve det saktegående, rolige livet? Hvem tror på verdien av fred og ro? Hvilke funksjoner har dette bildet av fred og ro? Dette diskuterer vi også nedenfor.

For det tredje: Valget av en annen livsstil blir framhevet som en demokratisk rett. Man må ha rett til å velge annerledes enn det sentralmakten i Oslo ønsker at man skal gjøre. Dette reiser den vanskelige diskusjonen om hvem som i realiteten foretar frie valg, og hva det kreves av en sosial aktør før hun kan sies å velge "fritt". Et viktig poeng her er muligheten til å vurdere konsekvensene av sine egne, frie valg. Problemet er særlig tydelig når valgene i hovedsak angår barn, altså mennesker man velger på vegne av. Vi resonnerer derfor noe rundt mulige konsekvenser av de sørlandske valgene, både for barn og kvinner og for samfunnets bærekraft økonomisk og sosialt. Dette blir en svært tentativ diskusjon.

Det er viktig å merke seg at vi i det følgende beveger oss over fra en mer deskriptiv presentasjon av funnene fra våre kvalitative og kvantitative materialer, til en fase der vi søker å reflektere over hvordan disse funnene skal tolkes. Vi har funnet noen fortolkningsrammer som vi finner interessante, andre vil kunne peke på andre innfallsvinkler til samme funn – eller andre funn som bør tolkes.

Avslutningsvis reiser vi en annen viktig diskusjon: Hva er fordelene og ulempene ved å leve et rolig liv? Hva er fordelene og ulempene ved et såkalt "karriereliv"? Finnes det noen gyldne middelvei?

5.1 Moralsk minoritetsmakt ?

De likestillingstradisjonelle er flere i Agder enn ellers i landet, men utgjør like fullt en minoritet. Det er tross alt bare snaut tre av ti menn og enda færre kvinner i Agder som slutter seg til en mer eller mindre uttalt likestillingsskepsis slik vi har målt den. Samtidig er det denne mannsdominerte minoriteten som er de klareste talsmennene for det som i valgkampen 2009 ble utpekt til å være de såkalte sørlandske (felles) verdiene: De har en noenlunde sammenfallende holdning til likestilling hjemme og ute, de hegner om klassiske familieverdier mv. Har de makt over sørlandske holdninger, verdier og atferd? Hvordan har de i så fall fått en slik makt? Skal vi forstå det slik at et lite moralsk/moraliserende mindretall tar føringen, kanskje ved at de blir akseptert for sin

moralske overlegenhet? Som man skjønner av alle spørsmålstegnene, dette er en tentativ diskusjon.

Med begrepene hegemonisk maskulinitet/tradisjonalitet sikter vi til at et mindretall tar den moralske føringen i blant annet likestillingsspørsmålet. De er ikke i flertall, men har kanskje makten ved å være slik vi andre ikke klarer å være. Hos Henriksen og Repstad (2005) blir blant andre en god del frafalne eller mer ”lunkne“ kristne intervjuet. Noen har tatt avstand fra sin religiøse fortid, men langt flere er ”lunkne” fordi de mener at de ikke kan leve opp til rollen som religiøs. Derfor: Ære være dem som klarer å overholde de religiøse og moralske påbud som ikke jeg klarer å leve opp til. Et eksempel er en kvinne som er oppvokst i et strengt frikirkelig miljø med mange påbud å etterleve.

Hun fikk ikke lov til å gå på kino, og det var hardt for henne. Ingen i familien, verken hun selv, mann eller barn, er ”sånn personlig kristne”. Men hun har ikke meldt seg ut av frikirken, ”for jeg tror ikke det er så store forskjellene”. Barna er døpt og konfirtert, og hun ”sang for dem da de la seg og sånn”. Hun tror det finnes en høyere makt, men har vanskelig for å sette ord på sin tro. Religionen betyr lite i dagliglivet, men familien går til kirke i jula. En kristen person tenker hun umiddelbart på som en som ikke kan gå ut på restaurant og danse, og hun venter at de kanskje er litt bedre enn det hun selv er (Henriksen og Repstad 2005, side 31).

I samme retning peker det faktum at religionen i Agder ikke har noen aktiv motpol. Det er ikke flere erklærte ateister i Agder enn andre steder (Repstad 2005, Halvorsen 2004). Utspill av den typen vi så under debatten om Sørlandsverdiene blir sjelden møtt av noen storm av kritiske medieinnlegg, Kari Henriksen ble stående nokså alene under valgkampen i 2009.

Den religiøse utviklingen i Agder de siste tre tiårene blir beskrevet som en overgang til en mildere, mer nestekjærlig religionsutøvelse. Borte er pietismens rigorøse livsstilspåbud om ikke å drikke, ikke sminke seg, ikke kortspill, konkurranseidrett osv. Dette er erstattet med en religion der nestekjærlighet står i fokus (Repstad og Henriksen 2005). Dette er et bilde som kan problematiseres hvis man tar utgangspunkt i blant annet vårt kvantitative og kvalitative materiale. Nestekjærligheten framstår i flere sammenhenger som en smule eksklusiv, den omfatter de nærmeste og de fjerneste, altså familien og de fattige i den tredje verden. Mindre varme møter for eksempel de ho-

mofile. Kanskje mer interessant i vår sammenheng er at nestekjærligheten også i praksis betyr en gruppe med livsstilspåbud som særlig ser ut til å angå kvinner: Du skal elske dine barn (og kanskje også din mann) så sterkt at du er hjemme hos dem i minst tre år for hvert barn. Du skal også elske dem så høyt at du får mange barn.

I en del religionshistorisk litteratur blir den moderne kristendommen framstilt som en femininisert religion, preget blant annet av omsorg, nestekjærlighet, mildhet og en rekke andre lite maskuline verdier (Werner 2008, Sky 2007). Samtidig kan dette perspektivet skjule for en manskraft som utspiller seg i det private gjennom kontrollen av kvinnen i omsorgsposisjonen overfor barna og familien. Den amerikanske mannsforskeren Michael Kimmel (2009) viser hvordan forskjellige grupper menn uttrykker sin motstand mot likestillingsprosjektet ved å ty (tilbake) til det man oppfatter som klassiske mannsideal og mannsverdier. Slike retro-grep har man også sett blant kristne menn, og i krigssituasjoner har man søkt å kombinere mannlig aggressivitet og religiøsitet. En mer humoristisk variant er den amerikanske gruppa "Jesus, Beer and Chips" – på norsk noe sånn som "Jesus, øl og potetgull". Slike protestrop vil lett oppfattes som bakstreverske, mens moralske appeller rettet mot "den gode mor" treffer kvinners samvittighet i en langt høyere grad. Den myke, nestekjærlige kristne mannen som snakker om mor og barn og hvor godt de har det sammen, kommer antakelig mye lengre med sin argumentasjon enn de andre og mer hissige protestgruppene.

Langt større appell til kvinner har det kanskje også når man påpeker deres (naturlige) fortrinn. Gjennom biologi og århundrelang tradisjon har det utkrystallisert seg en arbeidsdeling der kvinner og menn gjør det de kan best, er retorikken. Hvorfor rokke ved denne utmerkede arbeidsdelingen? Dette spørsmålet ligger implisitt i mye av det som blir sagt i fokusgruppene, og er på mange måter nærmest et ekko av hvordan den amerikanske sosiologen Talcott Parsons framhevet komplementariteten og arbeidsdelingen mellom kjønnene på amerikansk 1950-tall som utgangspunktet for et svært funksjonelt samfunn (Parsons 1988). Parsons ble kritisert for å ha et perspektiv som vanskelig kunne forklare endring, og det samme problemet kan tradisjonelle likestillingsskeptikere sies å ha. Hvis arbeidsdelingen er så naturgitt, hvordan skal vi forklare alle de endringene som har skjedd for eksempel i forhold til kvinners rolle på arbeidsmarkedet og i utdanningssystemet?

Litt tendensiøst har vi vurdert å bruke uttrykket "love-bombing" om hva som skjer mellom menn og kvinner i enkelte komplementære parkonstellasjoner. Uttrykket

stammer fra amerikanske erfaringer med religiøse sekter der man rekrutterer folk med svakt selvbylde og tilsvarende sosialt nettverk, ved å påpeke hvor høyt man elsker dem, hvor flinke, pene osv de er. Uten å trekke parallellen for langt kan man kanskje se spor av noe av det samme i slike tradisjonelle par? Vi har sett hvordan tradisjonelle menn hausser opp kvinners fortrinn på hjemmefronten. På den annen side kan kvinner med sterk hjemmeforankring bruke samme strategi. Runar Døving viser i artikkelen ”Vafelhjertets makt” (2001) hvordan kvinner ved å overdynte mann og barn med god mat, gunstige innkjøp og vakre hjem binder de andre familiemedlemmene i en kjærlighetsrelasjon som gir makt til henne. Slik er det skapt en tilsynelatende likeverdig maktsituasjon som begge parter føler de vinner på. Et hovedproblem er imidlertid at maktanalysen lett stopper der. Hvem er det egentlig som trekker det lengste strå? Hun med hjemmemakt som lett kan gå ut på dato når barna flytter, eller han med lang pensjonsopptjening og trening i å manøvrere seg i den offentlige sfære? Vi kommer inn på dette problemfeltet også litt seinere i denne avsluttende diskusjonen.

Makten gjennom familien har også en styrke gjennom sosialiseringen til både religion og tradisjonalisme, altså en skjult maktform. Barnetroen spiller en viktig rolle her, som en uovertruffen form for varig religiøs sosialisering (Harbo 1989). En religiøs holdning gjennom livet er sterkt avhengig av at dette blir en del av identiteten. Religion er ikke noe man resonnerer seg fram til, det er noe som forstås og oppleves best gjennom sosialisering. En tenåring kan for eksempel oppleve en vekkelser gjennom konfirmasjonstidens opplevelser av religion og fellesskap. Men tenåringens religiøsitet går ofte over enn den som er skapt gjennom tidlig religiøs sosialisering. Her snakker vi ofte om familiesosialisering, men også sosialisering gjennom menigheter eller nabolag og vennekretser med overvekt av religiøse.

5.2 Fortellingen om det gode sørlandsliv

Det er særlig gjennom fokusgruppene at vi ser den idealiserte fortellingen om Sørlandet. Dette er den gode fortellingen som skaper en felles identitet, som skiller sørlandingen fra de andre, selv om man må innrømme at det blir litt lite dynamikk og kanskje litt mye klikkvesen av det. Men sånn er nå det sørlandske lynnet. Og livet er noe helt annet og mye bedre enn det oppjagede maset inne i Oslo.

Det er interessante statistiske forskjeller i hvordan mennesker på Sørlandet og i Oslo lever sine liv. Mer familieliv, mindre kjønnslikestilling og mindre jobborientering på

Sørlandet setter sine signifikante spor i statistikken. Men samtidig har Agder for eksempel en meget oppegående offshoreindustri som neppe hadde klart seg i den internasjonale konkurransen om alle sørlendinger bare tenkte sjekte og kirkebasar. Livet på Sørlandet er forskjellig fra det i Oslo, men vi snakker om nyanser og ikke diametrale motsetninger.

En vesentlig del av forestillingen om det gode liv på Sørlandet er idealet om et liv preget av ro, lavt tempo, lite stress. Budskapet blir gjentatt mange ganger i fokusgruppene, og vi finner tydelige spor av det både i debatten om Sørlandsverdier og i intervjuene med de religiøse lederne. Men i Norsk Monitor er det ikke mange av de tradisjonelle mennene i Agder, eller menn i Agder ellers som er opptatte av å leve et rolig liv. Her skiller de seg ikke ut fra menn i Norge ellers. Er dette en tilstand som man ønsker for barn og deres mødre under barnas oppvekst? Handler det bare om å ha kort og grei reisevei til jobben slik mange snakker om? Hvem er egentlig tjent med disse idylliske fortellingene? Næringslivet på Sørlandet og myndigheter som arbeider for å tilrettelegge for det samme næringslivet? For disse interessegruppene må bildet inneholde et komplisert og dobbelt budskap. På den ene siden kan man lokke folk til landsdelen med løfter om et bedre og mindre stresset liv. På den andre siden er fortellingen med på å forsterke det mytiske bildet av sørlendingen som treg, litt arbeidssky, lite omstillingsdyktig og dermed lite egnet som arbeidskraft. Kanskje er fortellingen om fred og ro mer av en trøstepakke for dem som ikke når opp i utdanningssystemet og arbeidslivet i Agder? Og en velegnet legitimering av et tradisjonelt kjønnsrollemønster for dem som ser seg tjent med det?

5.3 Frie valg: Et villet eller måttet liv?

Mye av retorikken rundt begrepet Sørlandsverdier handler om individuelle valg og frie valg. Tanken er at mennesker på Sørlandet skal og må stå fritt til å gjøre sine egne frie valg, uavhengig av hva statsmakten i Oslo, de rødgrønne eller andre maktgrupper måtte mene at de bør velge. Ideen om det frie valg er en interessant sosiologisk størrelse, og et premiss som selvfølgelig har vært diskutert eksplisitt eller implisitt i store deler av litteraturen. Vi skal først se litt på Oxford-professor Stein Ringens populærvitenskapelige bidrag. Hans argumentasjon er antakelig lest av mange sørlendinger som argumenterer for frie valg, i det minste er det mye som er gjenkjennelig for oss som har fulgt debatten.

5.3.1 Ringen, friheten og fornuften

Ringen ga i 2000 ut den populærvitenskapelige boka ”Veien til det gode liv. Invitasjon til samtaler om tro og verdier i en ny tid.” Ringens argumentasjon om hvordan man skal finne det gode liv, bygger altså på noen premisser som går igjen hos våre kilder. Et viktig element er ”mangfoldet”. Våre ”stemmer” fra Agder påpeker at Agder er en region som skiller seg ut fra resten av regionene i Norge, og som derfor må kunne ha sin egen definisjon av hva som er det gode liv. Ringen påpeker tydelig at Norge er et flerkulturelt og flerreligiøst samfunn der forståelsesmåter lever side om side.

Et annet viktig poeng hos Ringen er at vi ikke skal tilstrebe lik levemåte, noe som naturlig følger av hans poeng om det flerkulturelle. I stedet skal vi jobbe mot at alle har like muligheter, dvs et utgangspunkt som gjør at man på likefot kan strebe mot sine mål. Folk skal ha *”like gode betingelser for å leve slik de selv måtte ønske”* (side 13). Ringen innrømmer kjapt at dette forutsetter at alle faktisk har frihet og forstand/fornuft til å gjøre det som er best. *”Imidlertid er det vel ikke alltid slik,..”*. Ringen forsvarer tross dette påstanden om ”like muligheter”. Denne argumentasjonen er så viktig at den bør gjengis i sin helhet:

I Norge er folk flest rike, materielt sett. Alle gjør motstand mot å bli betraktet som rike, og ikke alle er rike. Men gjengs standard i Norge i dag bør kalles ved sitt rette navn, og det navnet er rikdom.

I Norge har de fleste god utdanning. Nesten alle går gjennom videregående skole, og mange av de unge fortsetter i høyere utdanning. Vi nordmenn er på kort tid blitt et folk av velstående og opplyste borgere.

I dette samfunnet mener jeg det må være rimelig trygt å tenke slik at menneskene faktisk har frihet og fornuft, i alle fall den friheten som følger av god økonomi, og den fornuften som følger av gode kunnskaper. Ser vi noen generasjoner tilbake, til en tid da fattigdom var vanlig og utdanning uvanlig, ville det ha vært mer tvilsomt å fremholde forutsetningen om frihet og fornuft. Der folk flest er fattige, er det ikke frihet. Der det råder uvitenhet, er mange hjelpeløse. Nå har vi vokst ut av det gamle samfunnet, og vi bør ha tillit til den enkeltes muligheter og evne til selv å innrette seg slik han eller hun selv ser best.” (Ringen 2000, side 13 og 14)

Ringens bok har interne motsetninger på dette feltet. Han påpeker at det må være en rekke forutsetninger til stede for våre frie, fornuftige og gode valg: En god sosial forankring, god utdanning, gode generelle ressurser osv. Like fullt holder han altså fast ved at vi alle har frihet og fornuft nok til å gjøre gode valg og legge grunnen for gode liv.

Ringens bidrag er et populærvitenskapelig verk, og kan på den måten forklare sitt behov for en del forenklinger. Også tyngre sosiologiske bidrag har bearbeidet og heist temaene frihet og fornuft:

5.3.2 Giddens og refleksiviteten

Ringens vektlegging av refleksjon ved hjelp av frihet og fornuft er på mange måter i tråd med sosiologen Anthony Giddens (1997) og hans bruk av begrepet refleksivitet. I det moderne samfunn er vi mer eller mindre refleksive hele tiden. En serie med valg gjøres både i dagliglivets situasjoner og ved avgjørende avgjørelser. For eksempel tar vi med oss i valget av partner og valget av samlivsform, mye av den akkumulerte kunnskapen som finnes om skilsmissetilbøyeligheter, menns og kvinners forskjellige holdninger og roller osv. Mer trivielt: på handletur i supermarkedet agerer vi på basis av kunnskap om kvalitet og pris på forskjellige varer. Dette refleksive handlemønsteret skiller på mange måter våre samfunn fra de mer tradisjonelle.

Men Giddens er raskere enn Ringen med å påpeke refleksjonens klare begrensinger, faktisk også for oss forskere som er betalt for å reflektere i vårt arbeid. Giddens (1997, side 38-39) påpeker fire faktorer som begrenser verdien av vår viten og refleksjon og de handlinger de medfører:

For det første er det betydelige **maktforskjeller** i vårt samfunn. Dette gjør at noen lettere enn andre kan skaffe seg relevant viten. Her er det også nærliggende å tenke seg at disse maktsterke personene og gruppene lettere kan gjøre sin viten og refleksjon til et imperativ for andres handlinger. Selv om disse handlingene ikke nødvendigvis er gunstige for andre enn dem som har reflektert seg fram til dem.

For det andre er Giddens opptatt av **verdiens rolle**. Det vi vet rent empirisk og de verdier vi har lever side om side og påvirker hverandre. Verdiene påvirker hvordan vi oppfatter empirien, en del empiri blir "fortrengt" fordi den strider mot våre grunnleggende verdier osv.

Hans tredje problemfelt er de **utilsiktede konsekvenser** av våre handlinger. Vi vil (selvfølgelig) aldri få komplett viten om hva som er riktige mål og riktige midler for å nå disse målene. En grunn til dette er nettopp vår refleksivitet, og dette er Giddens fjerde poeng. Ved at vi er i stand til å reflektere løpende over middel, mål og mening, vil våre og andres handlinger hele tiden endre konsekvensene ved våre intensjonelle handlinger. Dette er hva Giddens kaller ”**sirkulasjon av viten** i den dobbelte hermeneutikk”.

Både Ringen og til en viss grad Giddens (selv om han har et viktig maktperspektiv som Ringen nesten utelater) kan beskyldes for å innta idealistiske posisjoner i den forstand at de i mer beskjeden grad vektlegger de tunge sosioøkonomiske og kulturelle føringer som kan tenkes å prege våre valg. I en tilnærming med vekt på strukturene, økonomiens, vanens eller kulturens forrang, representert av klassiske forfatterskap som de til Marx, Bourdieu og Foucault, blir ideene om frihet, fornuft og refleksivitet vanskeligere å finne plass til. I praksis lever vi i et samfunn der individenes valg og strukturenes føringer går inn i et dialektisk samspill.

5.3.3 Hvem gjør frie, gode valg?

Et fritt valg krever etter vår oppfatning, og i tråd med Giddens over, minst to grunnleggende vilkår. For det første: Valgsituasjonen må være reell. Det må være handlingsrom, og omgivelsene må akseptere at folk velger forskjellig. For det andre: Den som velger må vite hva hun velger. Hun må vite, i den grad det er mulig, hva det innebærer at hun velger som hun gjør.

Vi har tidligere omtalt Magnussen mfl (2005) og deres studie av familieliv og likestillingsholdninger i flere sørlandske kommuner. De finner at noen kvinner ”velger” å være hjemme fordi arbeidsmarkedet er smalt. Enten må de sloss om en deltidsstilling på Rimi eller sykehjemmet, eller så kan de være hjemme med kontantstøtte – uten at økonomien blir noe vesensforskjellig. Andre har imidlertid utdanning som gjør at de lett kunne få en god jobb på arbeidsmarkedet, men velger å jobbe lite eller ingenting i lange perioder av livet. Mange vil for eksempel være sykepleiere eller lærere. Valget vil ofte være mulig fordi høyt utdannede kvinner som regel lever sammen med høyt utdannede menn med en tilsvarende inntektsevne. Her er noen i en tilsynelatende helt fri valgsituasjon, andre må velge det nestbeste fordi handlingsrommet er lite. Merk også hvilken sosioøkonomisk gruppe som står friest i valgsituasjonen.

Overført på diskusjonen om barnehager kontra familiær omsorg, og heltid-deltid-hjemmeværende-diskusjonen blir implikasjonene av våre valgdilemmaer mange. La oss ta barnehagene kontra hjemmeomsorgen først. Skal et valg være reelt må det finnes barnehageplasser av rimelig kvalitet og i rimelig nærhet. Videre må omgivelsene akseptere at man velger å sende sine barn i barnehage. Det må være et legitimt valg, og ikke noe som gir hevede øyenbryn i vennekretsen. Ikke alle sørlandskvinner kan velge barnehage for sine minste barn uten å få negative kommentarer fra sine nærmeste (Magnussen mfl 2005). For mange Oslokvinner vil situasjonen kunne være motsatt. Mer komplisert er det om man kan overskue effektene av å sende eller ikke sende sine barn i barnehage. Mye av debatten har dreid seg om de aller minstes behov for stabile relasjoner i de første årene. Her oppfatter vi det som at fagfolk er uenige. Men skal man være på den sikre siden bør man vente med å sende en 1-åring med store atskillel-sesproblemer på lange dagsopphold i barnehage. Motsatt begynner bevisbyrden å ligge på de foreldrene som velger å ha sine barn hjemme når barna blir litt eldre. Særlig gjelder dette hvis foreldrene er usikre på hva slags kompetanse de kan gi sine barn.

Tunge statistiske analyser peker i retning av at barn fra innvandrerhjem og barn fra hjem der en eller begge foreldre har psykiske og sosiale problemer, har stor gevinst i at omsorgen i perioder overlates til andre voksne (Schjølberg mfl. 2008). Dette gjelder også for kompetanseutviklingen blant barn av foreldre med liten utdanning. Grovt sagt, det er de som oftest og lengst holder sine barn utenfor barnehage som står i størst fare for å gjøre dårlige valg for sine barn. Det er også disse gruppene som har minst mulighet til å overskue konsekvensene av sine valg.

En interessant undersøkelse av følgene av at kommuner valgte forskjellig tempo i barnehageutbyggingen på 1970-tallet, påpeker at barn vokst opp i kommuner som satset på tidlig barnehageutbygging har store effekter seinere i livet av denne utbyggingen. De har lavere drop-out rate i videregående skole, de har mindre behov for sosialhjelp, de går lengre i høyere utdanningsløp, er sjeldnere på uføretrygd osv. (Havnes og Mogstad og 2009, se også Mogstad og Rege og 2009 for en oppsummering av kunnskap på feltet). Agderkommunene har historisk sett utgjort barnehageutbyggingens desiderte baktropp, og den nevnte undersøkelsen impliserer klart at dette må ha hatt effekter på grupper som i dag er i 30-årene. Skal vi tro disse undersøkelsene, har etter-slepet i barnehageutbyggingen på Agder hatt en betydelig selvstendig effekt på for eksempel det høye forbruket av uførepensjon blant Agders unge.

Så har vi hun som skal velge mellom arbeid på deltid eller heltid eller hjemmeværende status. Et hovedproblem er at det er *hun* som velger, og svært sjelden *han*. Er ikke det rart når vi har så mange muligheter til å velge annerledes, og når kvinnene er de som tar mest utdanning? Første spørsmål: Hvilket handlingsrom har den som lider valgets kvaler? Finnes det egnede arbeidsplasser, det være seg på heltid eller deltid for begge kjønn i samme lokalområde? Og finnes det barnehageplasser som gjør det mulig å jobbe utenfor hjemmet? Igjen er det antakelig kvinner og menn i de store og brede arbeidsmarkedene på Østlandet som har landets beste valgfrihet. Hvilke konsekvenser får det å velge lang, kort eller ingen lønnet arbeidstid? Det er vanskelig å finne indikasjoner på at kvinner som velger lang arbeidstid er mer misfornøyde med arbeidstiden sin enn de som velger kortere løsninger, men her varierer forskningsresultatene en del (Rønsen og Kitterød 2009)

I noen år nå har vi hatt en kraftig opptrapping i byggingen av barnehager, også i Agder. Parallelt har de foreldrene som ønsker det hatt mulighet til å velge andre løsninger, og få kontantstøtte for de minste. Dette må kalles økt valgfrihet, og resultatet er klart: Foreldrene velger bort kontantstøtte i stor skala, også i Agder. Sommeren 2000 var det 6000 kontantstøttemottakere i Agder, ti år seinere var antallet redusert til 3600 (<http://www.nav.no/247513.cms>).

5.3.4 Kvinnefellene

De langvarige konsekvensene av å stå lenge utenfor arbeidslivet er uoversiktlige. Kvinner som velger å være lenge hjemme sammen med sine barn, for deretter å jobbe deltid, kan havne i to feller. Den ene er uførefellen, kvinner med et mer marginalt forhold til arbeidslivet blir uførepensjonister i stor skala i 50-60-årene (Dahl 2005, Fevang og Røed 2006). De sliter seg ut ved å ofre seg for familie og en deltidsjobb, og når for eksempel ryggen skranter har de for dårlige yrkeskvalifikasjoner til å omplasseres. Og her snakker vi gjerne om magre pensjoner.

Den andre fellen heter skilsmisse. Den rammer mange norske kvinner og menn, i de siste årene har rundt 800 par voksne og litt færre barn i Agder årlig vært involvert i denne mer eller mindre opprivende hendelsen. For kvinner med liten yrkeserfaring og svake pensjonsrettigheter kan dette være starten på et liv som smalhans. Og dette er også en konsekvens av et presumptivt fritt valg gjort i en periode da alt var mer idyllisk på hjemmefronten.

5.4 Agder i utakt?

De tradisjonelle mennene (og kvinnene) i Agder beskriver og vedlikeholder en særegen ideologi om det gode liv, om forholdet mellom kjønnene, og om forholdet til lønnsarbeid, reproduksjon, levemåte og konsum. Kort gjentatt er budskapet: Lev enklere, slapp mer av, ikke tenk for mye på jobben, tenk på fritid, familie og barn. Finn løsningene på omsorgsproblemer innenfor rammen av familien, ikke trekk inn staten.

Ideologien er på mange måter i utakt med offisiell norsk velferdsideologi. Her skal flest mulig være med (i det lønnede arbeidslivet), her er lønnsarbeid normen (arbeidslinja), og velferdsytelser er bare mulig når man på forskjellige vis har oppfylt sine samfunnsplikter (har prøvd å jobbe, utdanne seg osv) eller åpenbart ikke kan delta (sykdom, alder). Hadde hele Norge tenkt som man gjør i deler av Agders befolkning, hadde vi kanskje hatt et ganske annet samfunn med en lavere verdiskapning per innbygger. Nå lever riktignok ikke sørlendinger fullt ut som mange av dem tenker, men like fullt har man en ideologi og et handlemønster som på en måte er i utakt med rådende tankegang blant norske eliter, hva enten vi søker dem i regjeringen, arbeidsgiverorganisasjonene, arbeidstakerorganisasjonene eller partiene med regjeringsmakt både nå og tidligere.

Sørlendingene opprettholder sine liv innenfor rammene av det norske samfunnet på flere forskjellige vis. Noen, og de er mange, lever som nordmenn flest. De arbeider, heltid eller lang deltid, de sender sine barn til offentlige omsorgs- og utdanningsinstanser, og sine gamle foreldre til sykehjem eller trygdeboliger osv. Noen, og de er også ganske mange, lever en mer gammeldags livsform. Mor jobber lite, får ganske mye, og mor tar seg av mye av omsorgen innen familien. Noen deler enda skjevere.

Denne siste livsformen er bare mulig ut fra noen forutsetninger. Enten må den ene part, dvs far, tjene så mye at hans inntekt dekker alle deres behov, eller bare behøver suppleres med beskjedne inntekter fra mors side. For noens vedkommende kompenseres inntektsunderskuddet med en nøktern livsstil. For atter andre går bare kabalen opp når velferdsstaten hjelper til. Mor mottar kontantstøtte lengst mulig, og med tre-fire barn nokså tett på hverandre kan dette gi en jevn, men tross alt beskjedne strøm av inntekter. Det er også et overkonsum i landsdelen av uførepensjon, attføring og til en viss grad sosialhjelp og overgangsstønad. Vi har tidligere argumentert for at landsdelens

lavere likestillingsgrad er en av flere viktige faktorer for å forklare Sørlandets overforbruk av sosiale ytelser og særlig uførepensjon (Ellingsen mfl. 2009)

Uten å diskutere moralen i dette, er Agders særegne men sterke minoritetsideologi – som altså ikke behøver å være flertallets ideologi - i fare for å møte betydelig motstand i framtiden: Den er for det første i utakt med de nasjonalt herskende grupper/klassers interesser, og i utakt med rådende ideologi. Det kan for det andre diskuteres om systemet er bærekraftig, i betydningen av at systemet ikke ville kunne finansieres hvis alle i hele landet levde slik. Fra politisk hold har det for eksempel gjentatt ganger vært framhevet at likestilling er en viktig forutsetning for den vellykkete økonomiske utviklingen vi har hatt de siste tiårene, det samme gjelder den generelt høye yrkesdeltakelsen. For det tredje må man, særlig hvis det skjer betydelige innstramminger i enkelte av velferdsytelsene, risikere en landsdel med større sosial ulikhet og ressursknapphet enn det man har nå. Særlig uførepensjonen er en stadig gjenganger når innstramminger skal vurderes.

Vi vil bare antyde disse problemstillingene som innspill til en framtidig debatt.

5.5 Modeller for et balansert liv?

I følge mange av våre informanter er det som skjer i Oslo det motsatte av det gode liv, der blir barn overlatt til barnehage alt for tidlig, foreldrene blir stresset og man lever i en tilstand som ikke er bra for familielivet. En av forfatterne (Lilleaas) har forsket mye på hvordan det å leve med et høyt tempo påvirker både helsa og familielivet. Derfor skal vi her trekke litt på noen av hennes tidligere prosjekter – og se noen av funnene i lys av det gode liv på Agder. Det kan være grunn til å stille spørsmålet: Er det gode liv her på Sørlandet eller i Oslo - eller er det et sted midt i mellom?

Et stort prosjekt som Lilleaas gjennomførte sammen med Karin Widerberg for noen år siden hadde tittelen Trøtthetsprosjektet (Lilleaas og Widerberg 2001). Her ønsket man å undersøke det de tradisjonelle mennene oppfatter som negativt - nemlig tidsnød og stress - og hvordan det man kalte ”den moderne tilstanden ” påvirker kropp og helse. Prosjektet var opptatt av forholdet mellom arbeidsliv og familieliv – ofte kalt ”work-life balance” problematikk - og det man fant var:

- Det er store variasjoner i håndtering av trøtthet og slitenhet, og håndteringen varierer med både kjønn, generasjon, yrkesgruppe og klasse.

- Informanter i dette prosjektet sa at de delte lønnsarbeid og husarbeid, og de opplevde hverdagen som svært krevende og med en rekke utfordringer som de ikke syntes var så lett å løse. Den såkalte tidsklemma ble et sentralt tema i dette prosjektet.

- Informantene tilhørte forskjellige yrkesgrupper, både ingeniører, lærere, ledere, hjemmehjelpere og servitører. Mange av dem levde med et høyt tempo både hjemme og i arbeidslivet, men samtidig var tilstanden spennende og de ga inntrykk av at de hadde meningsfylte liv.

Lilleaas og Widerberg fant videre at den moderne tilstanden hadde både positive og negative virkninger. Mange jobbet svært mye - både menn og kvinner gjorde det - men de fleste sa at de elsket jobben sin. Den betydde mye både sosialt, faglig og økonomisk - de fikk brukt mange sider ved seg selv. Også hjemmehjelperne i prosjektet sa det. Men det var også mange som sa at de hadde problemer med å sette grenser for jobben - de klarte ikke å legge den bort når de kom hjem.

De tradisjonelle mennene (og kvinnene) som deltok i fokusgruppene våre derimot, de snakket knapt om jobben sin i det hele tatt. For dem synes jobben å være underordnet og det syntes vi var overraskende, både med tanke på at mennene gjennomgående var familiens hovedforsørgere og var den som tilbrakte mye tid på jobben. Hvorfor var ingen opptatt av jobben sin? Det de snakket mest om var familien, fritiden og ikke minst mor og barn.

I Trøtthetsprosjektet var det mange som ønsket seg mer tid – og siden mange følte at de var i en tidsklemme - særlig småbarnsforeldrene – ble de spurt hva de gjerne skulle brukt mer tid på. Da svarte mange at de gjerne skulle brukt mer tid på samvær med familie og barn. Inntektsgivende arbeid og husarbeid kom på henholdsvis andre og tredje plass. Siden mange følte seg slitne kunne man tenkt seg at mange ønsket tid til avslapning og hvile, men dette ble rangert på en femte plass.

Det var når de manglet medbestemmelse i jobben, hadde et for høyt arbeidspress, og uforutsigbarhet i jobben, at trøtthet og slitenhet ble et "stort" problem. Og selv om de var trøtte og slitne var mange - særlig de yngre mennene og kvinnene - redde for å bli

karakterisert som trøtte. De fleste ønsket å framstå som aktive og energiske - og de formidlet et inntrykk av at det å ta det med ro var umoderne, og trøtte det ville ingen være. Trøtte var det bare gamle mennesker som var.

Informantene i dette prosjektet fortalte om den trøttheten som satte seg i hodet og som de følte at de ikke kunne gjøre noe med, mens den trøttheten man fikk gjennom kroppsarbeid, f.eks. å hugge ved eller trene ble omtalt som behagelig og god. Trøtthetsprosjektet fant det som andre studier også viser, at når balansen mellom hva kroppen tåler og det ytre presset blir for stort, da var det fare for å utvikle enkelte typer belastnings- og helseskader. Og det var flere - særlig de mannlige ingeniørene og toppleiderne – som hadde utviklet symptomer som tydet på at de hadde levd under langvarig stress.

Et moderne samfunn med krav til høyt tempo setter altså sine kroppslige spor og det er åpenbart at å leve med et høyt stressnivå over lang tid, kan være lite helsebringende på sikt. Og de tradisjonelle mennene kan et stykke på vei ha rett i at tempoet er vel høyt i enkelte bedrifter og familier - særlig i Oslo-området. Men livet er aldri helt friksjonsfritt - det har også sine omkostninger å leve i samfunn som setter for små krav eller holder noen utenfor – det kan også sette folkehelsen på spill. Dette kommer vi straks tilbake til.

5.5.1 Negativt og positivt stress

La oss først se litt nærmere på hva som skjer i kroppen når tempoet blir for høyt, og hva som skjer når alt går på lavgir. Et for høyt stressnivå forstyrrer blant annet pusterytmen vår. Blodtrykket øker, hjertet slår fortere og stresshormonene i blodet stiger (Frankenhäuser 1997). Det er stresshormonene som forbereder kroppen på anstrengelser og store krav. Vi blir handlingsberedte, og på kort sikt kan dette være velgjørende for kroppen. Det er når kroppen agerer som om den var i en *konstant* kampsituasjonen at det er fare på ferde. Det er godt kjent at overstimulering kan føre til både søvnløshet, irritasjon og sinne, og at høy overflatisk pust gir muskelspenninger. I verste fall kan det lede til hjerte-karsykdommer.

Forskningen skiller mellom positivt og negativt stress, og både omstillinger og understimulering kan gi negativt stress (Lundberg 1994). Stresstilstander påvirkes av ulike forhold, både styrken i det ytre presset og personens forhistorie, innstilling og vaner

har betydning for hvor stresset man blir. Det betyr at det er vanskelig å forutsi *hvem* som rammes av skadelig stress og hva som oppleves som positivt stress

Et viktig poeng er at et liv i ”utenfor-samfunnet” også setter sine kroppslige spor. Man kan bli stresset i negativ forstand av å ikke få brukt sine evner, eller hvis man føler seg ekskludert. Ifølge organisasjonspsykologen Paul Moxnes (2009) kan det å leve under slike forhold være angstskapende og gi en rekke symptomer. Langvarig psykososialt stress vil også bidra til en rekke helseproblemer.

5.5.2 Likestilling - er det en vei til det gode liv?

Forskning viser at det lar seg gjøre å leve et godt liv i en familie der begge voksne er i fullt arbeid (se for eksempel Aarseth 2008), og særlig hvis det legges til rette for det (se for eksempel Esser og Ferrarini 2010 for en internasjonal oppsummering). Men i Agder selges det gode liv i en annen innpakning - det vi kan kalle Sørlandsmodellen der det ulikestilte er forankret i noe som er godt. Likestilling vil bryte med noe av det rolige, gode familieliv som mange legger vekt på. Men er denne modellen løsningen med tanke på regionens tilstand - for menn og kvinners levekår og helse?

Hvorfor ikke heller undersøke hva som tar og hva som gir energi? I Trøtthetsprosjektet så vi at omsorg, matlaging, jobbingen - alt dette kunne også gi glede og overskudd og kunne fungere som buffer mot slitenhet. Det er når man ikke får avlastning at det går galt. Tar vi utgangspunkt i den kvalitative forskningen om kvinner med kroniske muskelsmerter er det et fellestrekk, enten de var eneforsørgere eller levde i parforhold, at de rett og slett manglet avlastning i en slitsom hverdag.

En avlastning for kvinnene er at de kan dele ansvaret med sin partner, og her er materialet både i parundersøkelsen og i trøtthetsstudiene - og flere ferskere studier - svært oppløftende. For til tross for at kvinnene fremdeles gjør mer og bruker mer tid enn mennene på hjemmebane, er det flere menn som nå ønsker å prioritere mer tid til familien.

Dette gir noen interessante perspektiver på hvilken mannskropp som nå er i utvikling. Vi registrerer at mange menn er i ferd med å overta noen kvinneoppgaver i hjemmet, selv om mange gjør det på sin egen måte. Moderne menn tar oftere og lengre foreldrepermisjon, selv om de jobber nesten like mye som før.

I den forskningen vi har henvist til her, fant vi dessuten at familien også i et annet henseende kunne utgjøre en motkraft. De yngre småbarnsfedrene ga klart uttrykk for at de satte eller hadde tenkt å sette grenser for tilgjengeligheten i forhold til jobben. For noen handlet det om likestilling eller krav fra deres kvinnelige samboere. For andre handlet det om at de ville forhindre skilsmisse, noe de hadde egne erfaringer med (som barn eller i et tidligere ekteskap), eller hadde sett ”mye av” på nært hold. Uansett begrunnelse plasserte de seg dermed i en tradisjonelt kvinnelig posisjon på arbeidsmarkedet. På den måten utgjør denne gruppen en potensiell forbundsfelle for kvinnekollektivet overfor ”det grådige arbeidslivet”.

Gjennom tidligere forskning har Lilleaas utviklet begrepet ”kroppslig beredskap”. Begrepet *kroppslig beredskap* beskriver en kroppserfaring som mange av kvinnene i hennes forskning forteller om. Begrepet er utviklet både gjennom samtaler med kvinnene, og under den videre fortolkningen av materialet. Tilbøyeligheten til å være i kroppslig beredskap kan også beskrives som et varslingsystem. Tankegangen er at kroppen er på vakt og gir et varsel når en selv eller andre er i fare. Mange kvinner ser ut til å ha utviklet en beredskap som ikke varsler om egne behov, det virker som hensynet til deres egen kropp overskygges av en plikt- og ansvarsfølelse overfor andre. Et eksempel på det kan være at kvinnene påtok seg det meste av familiearbeidet, eller sa at de følte det som umoralsk å hvile. Denne velutviklede ansvarsfølelsen for andre mener vi skyldes en kjønnsmessig bestemt atferd i vår kultur og oppleves som meningsfylt for mange kvinner. Det er denne kroppslige og kjønnsmessige situasjonen som gjør at kvinner ”instinktivt” vet hvordan de bør reagere i visse situasjoner (Lilleaas 2003, 2006). I dette perspektivet vil menn også være preget av en kroppslig beredskap, men her vil ansvaret menn føler ha en tilbøyelighet til å gå i retning av jobben. Ved en tradisjonell arbeidsdeling vil den kroppslige beredskapen hos kvinner og menn forsterkes - kvinner vil utvikle sine omsorgstalenter mens menn vil bli enda mer knyttet til forsørgerrollen og arbeidslivet.

At yngre og kommende generasjoner kvinner ikke i like stor utstrekning sosialiseres til tilgjengelighet og kroppslig beredskap for andre, det være seg i familie eller på jobben, fremmer også likestilling i begge sfærene. Kvinnene og mennene blir dermed mer like når det gjelder kroppslig beredskap og vaner. At kvinner har en tendens til å være i beredskap for andre der livet leves i tradisjonelle kjønnsroller vet vi, og det har vært antydninger til det blant kvinnene i våre kvalitative studier, de yngre kvinnene har fortsatt en kjønnsmessig sosialisert ballast. De yngre mennene gjør mer enn de eldre men-

nene, men fortsatt gjør de yngre kvinnene betydelig mer enn sine jevnaldrende menn hjemme - og da særlig omsorg og det å ivareta familiens følelser og helse.

Likestilling er således en føring som både virker med og mot de strukturelle og kulturelle føringene i det moderne. Den virker i samme retning når kvinner ukritisk gjøres og gjør seg til menn, men mot når de "vrir" mannsbetingelsene og når menn gjøres eller gjør seg til kvinner, det vil si inntar tradisjonelt kvinnelige posisjoner.

5.6 Vet vi egentlig hvordan folk lever?

Vi har i flere sammenhenger påpekt at mye av fortellingen om det gode liv på Sørlandet har mytiske preg. Det er vanskelig å forestille seg at dette livet leves fullt ut, ut fra det vi vet om arbeidsliv og omsorgsoppgaver på Sørlandet. Vårt forslag til det videre arbeidet på dette forskningsfeltet vil derfor være å gå tettere på hvordan organiseringen av dagliglivet skjer i praksis. Hvor mye av holdningene til likestilling kommer til uttrykk i praksis? Gjør man det man sier man bør gjøre, eller har vi i en viss grad med romantiserte forestillinger å gjøre? I den grad man faktisk handler annerledes, hvordan gjøres og begrunnes dette?

Senter for likestilling vil arbeide videre med problemstillingene her, og søke forskjellige organer om økonomisk støtte til doktorgradsprosjekter. Agderforskning er i startfasen av et prosjekt kalt "Sosialisering og likestilling", som nettopp skal se på denne problematikken.

Vedleggstabeller

Vedleggstabell 1: Andeler som er enige eller uenige i utsagnet ”Norske kvinner er godt beskyttet mot vold”. Prosent.

Norske kvinner er godt beskyttet mot vold	Helt eller delvis enig	Helt eller delvis uenig	Umulig å svare	N
Menn i Vest-Agder	44	50	5	225
Kvinner i V-A	20	77	3	288
Menn i Aust-Agder	48	51	1	165
Kvinner i A-A	22	73	5	176
Menn resten av landet	39	56	5	6469
Kvinner resten av landet	21	76	1	7958

Kilde Synovate MMI – Norsk Monitor

Vedleggstabell 2: Andeler som er enige eller uenige i utsagnet: ”Egentlig er kvinner og menn svært forskjellige fra naturens side når det gjelder tanker og følelser”. Prosent

Menn og kvinner svært forskjellige...	Helt eller delvis enig	Helt eller delvis uenig	Umulig å svare	N
Menn i Vest-Agder	76	24	1	117
Kvinner i V-A	80	19	1	157
Menn i Aust-Agder	76	23	1	87
Kvinner i A-A	79	20	1	90
Menn resten av landet	73	24	3	3173
Kvinner resten av landet	76	22	3	3895

Kilde Synovate MMI – Norsk Monitor 2001-2007

Vedleggstabell 3. Foretrukket utsagn på spørsmål 95. A og B diskuterer forskjellsbehandling av kvinner og menn i Norge. Hvem er du mest enig med?

A sier: Det spiller i dag liten rolle om du er kvinne eller mann for hvilke muligheter du har for å få en ledende stilling, høy lønn eller andre goder

B sier: Fortsatt diskrimineres kvinner, slik at de har vanskeligere for å oppnå de samme godene som menn. Prosent

	Mest enig med A	Mest enig med B	Umulig å svare	N
Menn i Vest-Agder	44	50	7	229
Kvinner i V-A	23	72	5	286
Menn i Aust-Agder	47	49	5	165
Kvinner i A-A	24	73	3	178
Menn resten av landet	45	50	5	6525
Kvinner resten av landet	20	75	5	8032

Kilde Synovate MMI – Norsk Monitor

Vedleggstabell 4. Andel som liker/ikke liker at foreldre får kontantstøtte. Prosent

	Liker – er riktig	Liker ikke – er galt	Ikke opptatt av det	N
Menn i Vest-Agder	50	37	12	226
Kvinner i V-A	50	36	14	279
Menn i Aust-Agder	54	27	20	168
Kvinner i A-A	48	38	14	174
Menn resten av landet	41	40	19	6469
Kvinner resten av landet	42	43	15	7932

Kilde Synovate MMI – Norsk Monitor

Vedleggstabell 5. Andelen med ulik grad av fornøydhets med likebehandlingen av norske kvinner og menn. Prosent

	Meget fornøyd	Ganske fornøyd	Verken fornøyd eller misfornøyd	Litt misfornøyd	Meget misfornøyd	N
Menn i Vest-Agder	6	29	43	18	3	226
Kvinner i V-A	4	24	29	36	8	287
Menn i Aust-Agder	5	34	36	21	5	169
Kvinner i A-A	3	22	29	34	12	178
Menn resten av landet	5	33	38	21	4	6486
Kvinner resten av landet	2	21	28	41	9	7934

Kilde Synovate MMI – Norsk Monitor 2001-2007

Vedleggstabell 6. Andelen av innkjøp gjort selv. Prosent.

	Praktisk talt alt	Mer enn halvparten	Omtrent halvparten	Mindre enn halvparten	Praktisk talt ingenting	N
Menn i Vest-Agder	27	12	18	24	18	226
Kvinner i V-A	64	18	9	5	4	288
Menn i Aust-Agder	31	10	20	26	13	167
Kvinner i A-A	67	14	11	5	4	177
Menn resten av landet	33	13	20	23	11	6455
Kvinner resten av landet	60	17	11	7	4	7977

Kilde Synovate MMI – Norsk Monitor 2001-2007

Vedleggstabell 7. Andelen innkjøp gjort av forskjellige husstandsmedlemmer. Prosent

	Mor	Far	Flere i fellesskap	Barn	Andre/ husker ikke	N
Menn i Vest-Agder	41	40	12	2	4	225
Kvinner i V-A	75	17	5	1	3	287
Menn i Aust-Agder	45	35	16	1	4	166
Kvinner i A-A	73	14	10	0	3	176
Menn resten av landet	35	42	17	1	7	6393
Kvinner resten av landet	69	14	11	1	5	7872

Kilde Synovate MMI – Norsk Monitor 2001-2007

Vedleggstabell 8. Ulike grupper syn på om kvinner har samme behov for yrkeskarriere som menn. Prosent

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	6	13	51	27	3	108
Øvrige menn i Agder	2	5	21	71	1	271
Tradisjonelle menn i Norge	5	15	41	38	2	1317
Øvrige menn i Norge	1	4	22	72	2	5182

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Vedleggstabell 9. Ulike gruppers syn på om norske kvinner er godt beskyttet mot vold. Prosent

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	15	38	38	7	3	109
Øvrige menn i Agder	19	31	41	6	3	266
Tradisjonelle menn i Norge	15	35	37	8	5	1302
Øvrige menn i Norge	20	37	33	5	5	5150

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Vedleggstabell 10. Ulike gruppers syn på om kvinner og menn egentlig er svært forskjellige fra naturens side når det gjelder tanker og følelser. Prosent

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	2	6	45	45	2	66
Øvrige menn i Agder	11	22	40	26	1	129
Tradisjonelle menn i Norge	3	11	45	38	3	627
Øvrige menn i Norge	7	20	42	29	3	2544

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Vedleggstabell 11. Oppfatninger av forskjellsbehandling av kvinner og menn i forskjellige grupper:

A og B diskuterer forskjellsbehandling av kvinner og menn i Norge. Hvem er du mest enig med?

A sier: Det spiller i dag liten rolle om du er kvinne eller mann for hvilke muligheter du har for å få en ledende stilling, høy lønn eller andre goder

B sier: Fortsatt diskrimineres kvinner, slik at de har vanskeligere for å oppnå de samme godene som menn. Prosent

	Mest enig med A	Mest enig med B	Umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	55	40	5	108
Øvrige menn i Agder	40	55	5	268
Tradisjonelle menn i Norge	57	37	6	1318
Øvrige menn i Norge	42	53	5	5177

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Vedleggstabell 12. Holdninger til påstanden: Jeg liker å få vite om nye varer og tjenester raskt, slik at jeg kan ta dem i bruk. Prosent

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	25	25	38	12	1	109
Øvrige menn i Agder	25	32	30	13	1	269
Tradisjonelle menn i resten av landet	18	33	35	12	2	1313
Øvrige menn i resten av landet	18	32	35	13	2	5174

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007

Vedleggstabell 13. Holdning til utsagnet ”Det gamle og velprøvde er som regel bedre enn nymotens påfunn”. Prosent

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	9	26	50	14	1	109
Øvrige menn i Agder	13	36	38	8	6	269
Tradisjonelle menn i resten av landet	9	30	45	14	3	1298
Øvrige menn i resten av landet	11	41	35	7	5	5140

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007

Vedleggstabell 14. Holdninger til utsagnet ”Bare fordi det er spennende og risikofylt liker jeg av og til å gjøre ting som er farlig og forbudt”. Prosent.

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	56	22	14	6	2	108
Øvrige menn i Agder	56	22	14	6	1	271
Tradisjonelle menn i resten av landet	58	21	13	5	2	1311
Øvrige menn i resten av landet	58	22	14	5	1	5180

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007

Vedleggstabell 15. Holdning til utsagn: Man bør i større grad følge sine innfall, og ikke være så bundet av regler og rutiner. Prosent.

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	11	24	50	15	1	109
Øvrige menn i Agder	10	25	44	20	1	271
Tradisjonelle menn i resten av landet	13	23	47	16	1	1317
Øvrige menn i resten av landet	9	23	48	19	1	5178

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Vedleggstabell. 16. Holdning til utsagn: Jeg savner en del materielle goder for å kunne leve slik jeg ønsker. Prosent

	Helt uenig	Delvis uenig	Delvis enig	Helt enig	Umulig å svare	N
Tradisjonelle menn i Agder	25	31	34	8	2	108
Øvrige menn i Agder	23	35	26	12	4	270
Tradisjonelle menn i resten av landet	22	30	32	14	2	1299
Øvrige menn i resten av landet	24	28	32	14	2	5132

Kilde: Synovate MMI Norsk Monitor 2001-2007.

Litteraturliste.

Barbour, Rosaline S. og Jenny Kitzinger (1999). *Developing Focus Group Research. Politics, Theory and Practice*. Sage, London 1999.

Botvar, Pål Ketil, Pål Repstad og Olaf Agedal (2010). ”Regionaliseringen av norsk religiøsitet”. I Botvar og Schmidt (red.) *Religion i dagens Norge. Mellom sekularisering og sakralisering*. Universitetsforlaget 2010.

Bourdieu, Pierre (2005). *Distinksjonen*. Bokklubben, Oslo. Oversatt av Annick Prieur.

Bragstad, Torunn og Linda Hauge (2008) ”Geografiske variasjoner i uførepensjonering 1997-2004”. NAV-rapport 4/2008. Arbeids- og velferdsdirektoratet, Seksjon for statistikk og utredning.

Dahl, Grete. (2005). ”Uførepensjonisters bakgrunn”. Notater nr. 16, 2005. Statistisk sentralbyrå Oslo – Kongsvinger.

Døving, Runar (2001). ” Vaffelhjertets makt – norske kvinners hushold.” I Holm, Erling Dokk og Siri Meyer (red.). *Varene tar makten*. Makt- og demokratiutredningen 1998-2003. Gyldendal Akademisk, Oslo 2001.

Ellingsen, Dag, Morten Jeppesen, Helge Røed og Nina Jentoft (2009). ”Levekår i Vest-Agder – levekårsutfordringer i fylket og landsdelen.” Agderforskning, Rapport 1-2009.

Ellingsen, Dag (2010). ”Likestilling mellom kvinner og menn: Sørlandet fortsatt på etterskudd.” I *Samfunnsspeilet*, Statistisk sentralbyrå Oslo-Kongsvinger. Nr 1-2010

Esser, Ingrid and Tommy Ferrarini (2010): *Family Policy, Perceived Stress and Work-Family Conflict. A Comparative Analysis of Women in 20 Welfare States*. Arbeidsrapport/Institutet för Framtidsstudier 2010:4. Stockholm.

Fevang, Elisabeth og Knut Røed (2006). ”Veien til uføretrygd i Norge. Rapport 10/2006, Stiftelsen Frischsenteret for samfunnsøkonomisk forskning.

Frankenhäuser, M (1997). *Kvinnligt, manligt, stressig*. Stockholm: Brombergs Bokförlag, 1997.

Frykman, Jonas og Kjell Hansen (2009). *I ohälsans tid: sjukskrivningar och kultur-mönster i det samtida Sverige*. Carlsson, Stockholm, 2010

Giddens, Anthony (1994). *Intimitetens förändring: sexualitet, kärlighet og erotik i det moderna samfund*. København, Reitzel.

Giddens, Anthony (1997). *Modernitetens konsekvenser*. Pax forlag, Oslo 1997.

Halvorsen, Anne (2004). "Hvor spesielle er sørlendingene" I Ole Gunnar Winsnes (red.) *Tallenes tale 2004. Perspektiver på statistikk og kirke*. Rapportserie fra Stiftelsen Kirkeforskning. Tapir akademisk forlag, Trondheim.

Harbo, Sigmund (1989). *Barndomserfaringer og voksentro. En religionpsykologisk undersøkelse av forholdet mellom tidlig påvirkning og senere holdning til kristendom*. Universitetsforlaget, Oslo 1989.

Havnes, Terje og Magne Mogstad (2009). "No Child Left Behind. Universal Child Care and Children's Long-Run Outcomes." Discussion Papers 582, Statistics Norway, May 2009.

Hellevik, Ottar (2008). *Jakten på den norske lykken*, Universitetsforlaget, Oslo.

Hellevik, Ottar (1995). *Nordmenn og det gode liv. Norsk Monitor 1985-1995*. Universitetsforlaget, Oslo.

Henriksen, Jan-Olav og Pål Repstad (2005). *Tro i sør. Sosiologiske og teologiske blikk på sørlandsk religion*. Fagbokforlaget 2005.

Holter Øystein Gullvåg, Cathrine Egeland og Helge Svare (2008). "Likestilling og livskvalitet 2007." Arbeidsforskningsinstituttet. Rapport nr 1-2008.

Kavli, Hanne C. og Marjan Nadim (2009). "Familiepraksis og likestilling i innvandrede familier." FAFO- rapport 2009-39, Oslo.

Kimmel, Michael (2009). "Has a Man's World Become a Woman's Nation?". I *The Shriver Report. A Study by Maria Shriver and the Center for American Progress*. 2009. www.americanprogress.org/women

Kitterød, Ragni Hege (2004). "Hvem gjør mest hjemme? Hva sier mor og hva sier far?" Samfunnsspeilet nr 6, 2004, Statistisk sentralbyrå

Kjeldstad, Randi og Lappegård, Trude (2010). "Holdninger til kjønnsroller og likestilling på hjemmebane." I Kjeldstad, Randi og Jan Lyngstad (red.) "Utradisjonell likestilling. Analyser av undersøkelsen Livsløp, generasjon og kjønn (LOGG) 2007. Rapporter 18/2010. Statistisk sentralbyrå, Oslo - Kongsvinger

Kjeldstad, Randi og Ivar Åsland Lima (2010). "Religiøsitet og likestilling hjemme." I Kjeldstad, Randi og Jan Lyngstad (red.) "Utradisjonell likestilling. Analyser av undersøkelsen Livsløp, generasjon og kjønn (LOGG) 2007. Rapporter 18/2010. Statistisk sentralbyrå, Oslo - Kongsvinger

Lilleaas, Ulla-Britt og Karin Widerberg (2001). *Trøtthetens tid*. Pax forlag, Oslo 2001.

Lilleaas, Ulla-Britt (2003). *Fra en kropp i ustand til kroppen i det moderne*. Dr.polit.avhandling. Rapport 2. Institutt for Sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo 2003.

Lilleaas, Ulla-Britt (2006). Familievaner og likestilling i moderne parforhold. I A. Roness og S. Matthiesen (red.). *"I klem eller balanse? Om arbeid, stress og familieliv*. Fagbokforlaget.

Lundberg, U, B. Mårberg og M. Frankenhäuser (1994). "The total workload of male and female white-collar workers as relates to age, occupational level and number of children". *Scandinavian Journal of Psychology*. 35. 1994

May-Linda Magnussen og Pål Repstad (2010). "Religion og likestilling mellom kvinner og menn". I Botvar, Pål og Ulla Schmidt (red.) *Religion i dagens Norge. Mellom sekularisering og sakralisering*. Universitetsforlaget 2010.

Magnussen, May-Linda, Trond S. Mydland og Gro Kvåle (2005). "Arbeid ute og hjemme. Sørlandske mødres valg og vurderinger. Rapport fra prosjektet Likestilling og arbeidsliv på Agder." FOU-Rapport 5-2005. Agderforskning.

Mogstad, Magne og Mari Rege (2009). "Tidlig læring og sosial mobilitet." *Samfunnsøkonomen*, 63(5). 2009.

Morgan, David L (1997). "Focus Groups as Qualitative Research." Sage University Paper. Qualitative Research Methods Series 16, London 1997

Moxnes, Paul (2009). *Hva er angst?* Universitetsforlaget, Oslo 2009

Olsen, Torunn S., Nina Jentoft og Hanne Cecilie Jensen (2009). "Et liv jeg ikke valgte. Om unge uføre i fire fylker". Agderforskning FOU-Rapport 9-2009. Kristiansand.

Parsons, Talcott (1988) . *Sosiologiske essays*, Utvalg og innledning ved Dag Østerberg. Pax, Oslo 1988.

Puchta, Claudia og Jonathan Potter (2004). *Focus Group Practice*. Sage, London 2004.

Repstad, Pål (2005). "Fra forskjellsreligion til humanitetsreligion?". I Repstad, Pål og Jan-Olav Henriksen. *Mykere kristendom? Sørlandsreligion i endring*. Fagbokforlaget Bergen, 2005.

Repstad, Pål og Jan-Olav Henriksen (2005). *Mykere kristendom? Sørlandsreligion i endring*. Fagbokforlaget Bergen, 2005.

Ringen, Stein (2000). *Veien til det gode liv. Invitasjon til samtale om tro og verdier i en ny tid*. Kagge forlag, Oslo 2000

Rokkan, Stein (1967). "Geography, religion and social class: crosscutting changes in Norwegian Politics." I Seymour M. Lipset og Stein Rokkan (red). *Party Systems and Voter Alignments*. New York, The Free Press 1967

Rønsen, Marit og Hege Kitterød (2009). "Kvinner arbeidstid – avtalt og ønsket: Er kvinner fornøyd med arbeidstiden sin?". *Samfunnsspeilet 4-2009*. Statistisk sentralbyrå Oslo.

Schjølberg, Synnve, Ratib Lekhal, Mari Waage Wang, Imac Maria Zambrana, Kristin S. Mathiesen, Per Magnus og Christine Roth (2008). "Forsinket språkutvikling. En foreløpig oversikt basert på data fra Den norske mor og barn undersøkelsen." Nasjonalt folkehelseinstitutt, Rapport 2008:10.

Sky, Jeanette. (2007) *Kjønn og religion*. Pax forlag, Oslo 2007.

Werner, Yvonne Maria (red) (2008). *Kristen manlighet. Ideal och verklighet 1830-1940*. Nordic Academic Press 2008. Lund.

Aarseth, Helene (2008). *Hjemskapningens moderne magi*. Avhandling dr. polit. Universitetet i Oslo, Institutt for sosiologi og samfunnsvitenskap.